RUFFY PÉTER

GÖCSEJTŐL HEGYALJÁIG

RUFFY PÉTER
GÖCSEJTŐL HEGYALJÁIG

3186

RUFFY PÉTER

GÖCSEJTŐL HEGYALJÁIG

RIPORTOK

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
1955

MÁLYI

Az, hogy nálunk egy szép napon valamely szántóföldön viharkabátos, csuklyás emberek jelennek meg, kijelölik a felvonulási épületek alapját, rakodni kezdik a sódert, cementet, beindítják az árokásókat, a kanalas kotrót, exkavátorokat és bulldózereket, szerelni kezdik a toronydarut, a földön megkezdik a pillérek, födémek és áthidaló gerendák előregyártását, nem szokatlan látvány, hiszen életünk sajátja lett. A borsodi medencének már meghittebb ismerőse a talajgyalu vagy exkavátor, mint a kétkerekű talyiga, s a Matyóföldön már több az olyan parasztlány, aki szombatonként kék kezeslábasba vagy szürke pufajkába öltözve érkezik haza, mint azok a hajladozó lányok és menyecskék, akik ilyenkor, tavasz zsendülésekor a kertek alján a burgonya ágyát vetik vagy tavaszi madárfütty édes zsongásában a petrezselymet ültetik el.

A viharkabátosok, kezeslábasba bújt lányok és asszonyok, a csuklyás fejrevalót viselő mérnökök 1950 áprilisában jelentek meg Nyékládháza és Miskolc közt, Mályi község határában. Azért jöttek, hogy felépítsék hazánk legnagyobb gépesített téglagyárát. Sík szántóföldön álltak. Mögöttük Kistokaj ásatag présházainak fehér fala világított, előttük a Bükk nyúlványai zöldelltek. Szelíd dombok közt feküdt a völgy, ahol 1950. április 4-én megkezdték a gyár építését s hol 1952. március 8-án délután öt óra harminc perckor Szűcs János párttitkár leemelte az első téglaprésről *az első téglát.* A Keller-gép vágta, s ontotta a téglát. Az agyagőrlő morajlott. A téglaprés mellett bevágott a napfény, oldalt meg egy hegesztőpisztoly lila lángja villódzott. A jövőbe néző e pillanatban már látta a gyárak rengetegét, házak végtelenjét, melyek ezekből a téglákból épülnek. Apró, röpke pillanat

volt ez csupán hazánk életében. Miért, hogy mégis e röpke pillanatot szeretném legjobban megragadni?

A viharkabátosok a nagyteremben álltak Szűcs körül. Szombathelyi, újlaki szerelők. Matyó lányok, arcukon piros bíborokkal. Matyó menyecskék, akik mikor idekerültek, először megijedtek a gépek zúgásától.

A párttitkár megemelte az első téglát és felmutatta. Hangját átszőtte a büszkeség, de az elfogódott zavar is. Nagyon sokat akart mondani, de csak ennyit mondott:

— Ezekkel a téglákkal... a békét fogjuk építeni, szaktársak.

Egyedül a mályi téglagyár húszmillió téglával járul hozzá az idén nagy békeműveinkhez. Ha egész évi termelését lakásépítésre fordítanánk, három új magyar falu vagy kétezer családi ház telne ki belőle.

Ezt az új országot különböző alkatú és vérmérsékletű emberek építik. A bátrak és merészek és hősiesek mellett akadnak bátortalanok és maradiak is. Az inotai öreg mérnökre gondolok, aki negyvenesztendős szakkönyvvel a kezében akarta cáfolni, hogy az inotai erőmű első gépegységét néhány hónap alatt fel lehet építeni. Mikor az első gépegység a negyvenesztendős szakkönyv ellenére is néhány hónap alatt felépült s termelni kezdett, az öreg mérnök fogai közt csak ennyit mormogott: „Ezek ördögök. Valóságos ördögök."

Ilyen „ördög"-ökkel, bátor s nem csüggedő emberekkel Mályiban is találkoztam. Már megásták a téglagyár alapját, megkezdték az előregyártott épületelemek összeállítását, három és fél kilométer hosszúságban elkészült a vasútvonal, amely az építkezést a nyékládházi állomással köti össze, mikor az UVA-TERV kutatóintézet olyan véleményt adott, hogy a nagyarányú beruházásért nem vállal felelősséget, mert a környék talajában csak hétévi termeléshez elég az agyag. Az „ördög" — hogy az inotai mérnök szavával éljek — ebben az esetben egy legkevésbé sem ördögi ábrázatú, hanem a közvetlen és szeretetreméltó Komlós Sándor volt, az építőanyagipari minisztérium főosztályvezetője, aki

nem hisz sem a negyvenéves könyveknek, sem a régi módszereknek és egyszerűen újból elkezdte a talajkutatást. Közel száz holdnyi területen végeztek mérést, tizenhat méter mélységbe hatoltak le, a föld minden ízét és porcikáját végigvizsgálták és...

— És? — faggatom. Dolgozószobájában hirtelen csend lesz. Már nem mint főosztályvezető, hanem mint a téglagyár igazgatója ül velem szemben. A komoly arcon hirtelen átsuhan a derű.

— Nyugodtan írhatja, hogy nem hét, de hetven évre elég nyersanyagot találtunk. Nemcsak barna, hanem kitűnő kék agyagot is. És nemcsak itt, hanem a Miskolc melletti Dudujka-völgyben is. Egy szó, mint száz: annyi az agyagunk, hogy már tervbevettük egy második mályi téglagyár építését is.

De mindez nem volt elég ahhoz, hogy a mályi téglagyárban 1952. március 8-án délután fél hatkor meginduljon a termelés. „Szakértők" állították, hogy 1952 szeptembere előtt képtelen termelni a gyár. Ha az építőmunkásokat nem számítjuk, 1952. február 1-én mindössze tizenkét munkása volt a gyárnak. A négy téglaprés szerelése állt, mert nem volt szakmunkás. A gyár beindítása „reménytelen"-nek látszott, mert nem volt munkaerő. Erre 1952. február 1-én tíz olyan vezetőt küldött le Mályiba a kormány és a párt, akiknek szótárából az ötéves terv egyszerűen kitörölte ezt a szót: lehetetlen. És azt a szót is, hogy reménytelen. Akkor érkezett ide Komlós igazgató, Finkler, ez az alig harmincéves főmérnök, Bóka főépítésvezető. A szombathelyi, békéscsabai, újlaki téglagyárakból előteremtették a présszerelőket, kocsiba ültek, kimentek a Matyóföldre, toborozni kezdték a lányokat és férfiakat, később a szerződést vállalt falusiakat küldték el toborozni és 1952. március 8-án este a kis mályi postahivatalban feladhatták a sürgönyt Rákosi elvtársnak: „Jelentjük, hogy megindult a termelés..." Ezért történt az — ami még legnagyobb építkezéseinknél sem fordult elő, hogy 1952. április 4-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a mályi téglagyár vezetői és munkásai közül *egyszerre tíz dolgozót* tüntetett ki.

— És hány ember gyártja az évi húszmillió téglát? Menynyi lesz a mályi téglagyár munkáslétszáma?

— Kétszázhuszonhat fő.

Exkavátor zúg a völgyben. Kiáltva kérdezem vissza: — Mennyi? — Kétszázhuszonhat — hangzik a válasz. Nem értem és nem hiszem. Bóka főépítésvezető szeme derűsen csillog a szemüvege mögött. — Nem hiszem — kiáltom. Kurtán felel: — Majd elhiszi — s a mályi völgy zendülő, sejtelmes, lágy illatokkal ékes tavaszában megindulunk az agyagbánya felé. A bánya mélyén egy óriási kotrógéppel találkozunk; a gép földkiemelő kanalai vájják az agyagot, csillékbe rakják, melyek saját erejük súlyától gördülnek a föladóállomáshoz. A csilléket önműködő felvonók szállítják a drótkötélpályára. A drótkötélsodrony megindul. Vakít, szikrázik a nap. „És az ember?" — kérdem. — Várjon — feleli Bóka. Felmászunk a gyár felső szintjére, ahol az agyag a csillékből önműködően belehull a keverő- és darálógépekbe, amelyek megőrlik és présekbe nyomják a nyersanyagot. A nyers téglát a gépek szétvágják, más gépek leemelik, az örökmozgó felszállítja a szárítószínre, a villamos tolópad a szárító raktárba viszi. Szovjet példák nyomán épül ez a tökéletesen gépesített téglagyár.

— És az ember?

— Az ember irányít.

— És mikor nyúl a téglához először emberi kéz?

— Mikor a vonatba rakják.

Ez a folyamat arról győzött meg, hogy nincs nagyon messze a kor, mikor megszűnik a fizikai munka, s az ember nem az erejével, hanem csak az eszével fog dolgozni. Azzal az agyvelővel, amelyből a többi között az a gondolat is kipattant, hogy a mályi téglagyár tégláit meg lehet szárítani a gőzgépektől elvezetett fáradt gőzzel, a kazánok fűtésénél felszabaduló füstgázzal és azzal a hővel, amely az égetés után lehülő téglák szárítótermében keletkezik.

Ezekről győződtem meg a béke téglái mellett Mályiban.

1952

Középtermetű, fekete férfi lép az előadói emelvényre. Idő: 1952. november 8. Színhely: a tatai kultúrház terme. A gyűlés résztvevői járási békeküldöttek, akik a többi között Boros Antal oroszlányi sztahanovista vájárt választották küldöttnek a III. Magyar Békekongresszusra.

— Köszönöm, hogy rám esett a választás — kezdi Boros az előadói emelvényen állva. — Az én apám hatholdas parasztember volt a vasmegyei Hegyhátsál községben és az első háborúból mint hetvenöt százalékos rokkant tért haza. Azt mondogatta mindig, hogy az ő erejét elvitte Doberdó és Gácsország. Tavaly halt meg szegény. Hat holdhoz nyolcan voltunk testvérek. Négy lány, négy fiú. A hegyhátsáli Rítás utca 4 szám alatt volt egy fehérre meszelt, barna zsalus kis házunk, s annak egyetlen szobájában kuporodtunk össze éjjelenként tízen. Nagyon kevés ám az a hat hold! Így azután ki-ki elszegődött summásnak, cselédnek, őrzőgyereknek, részes aratónak, libapásztornak az Eszterházy meg a Batthyány hercegekhez.

Kis szünetet tartott. Gondolatban sok-sok esztendőn átsuhant. Azután így folytatta:

— Nagyon szeretem a békét meg a mi országunkat, mert a mi családunk nagyon előrefejlődött benne. *Én magam* sztahanovista vájár vagyok, s ha jó szénfalat kapok a bányában, még havi négyezer forintot is megkeresek. *Kamilla*, az egyik testvérem, tisztviselő a Győr megyei tanácsnál. *Ágnes*, a legidősebbet közülünk, egy oroszlányi csillés vette feleségül. *Irén* gyári munkás lett Ercsiben, *János* állami gazdaságban dolgozik Inámpusztán. *Péter* öcsém katonatiszt lett, tüzérhadnagy Egerszegen. *Mária* másodéves orvostanhallgató Debrecenben, *Lajos*, a legfiatalabb meg ipari tanuló Győrött. Egy se cselédkedik már közülünk, a békét

védi mind a nyolc. Felszabadulásunkon túl a béke a legkedvesebb, a legdrágább nekünk: azért küzdünk mind a nyolcan, hogy hazánk békéje fennmaradjon.

Eddig tartott a beszéd.

Gépkocsiba szálltunk, sok-sok megyén áthaladtunk, hegyen-völgyön át jártunk, sok szép táj mellett suhantunk el, megtettünk vagy ezerötszáz kilométert, bekopogtattunk háromszobás modern lakásba és kicsiny falusi portákra, gyárba és laktanyába: megkerestük az országban a nyolc Boros-testvért.

Róluk szól ez a híradás:

Boros Antal sztahanovista vájár
Oroszlány

— Én vagyok Boros Antal, — mondja csákánnyal vállán egy szénportól fekete vájár, amint a Komárom megyei Oroszlányban kilép a „Szeptember 6" akna kasából. Megmondjuk jövetelünk célját. — Aztán mind a nyolcunkat meg akarják írni? — kérdi. — Mind a nyolcat. — Levágja csákányát a fagyott földbe. — Hú, de fog örülni ennek a mama. — A fürdőben lemosakszik s néhány pillanat mulva fut velünk a kocsi Oroszlány alsótelep felé, ahol a huszas tömb huszonhatos ajtajában becsengetünk. Szíves szóval tessékel be egy derűsszemű asszonyka, azon nyomban végig is vezet a bányászlakáson, amely három szobából, konyhából, fürdőszobából áll. Az egyik szobában tűz duruzsol a vaskályhában, bor kerül az asztalra. Leülünk a rádió mellé. Körülöttünk kedveskedik az asszonyka, a férje felé fordul s azt kérdi: — Nem is mondod, mennyi volt?

— Huszonnyolc, — feleli a férfi. Mert ez a szokása, hogy elsőnek, ha hazatér, bemondja, hány köbméter szenet termelt ki aznap. — Milyen az életük? — kérdem. De minek is kérdem, mikor az asztalról a bor mellett kötözött sonkával kínálnak. Terül-fordul a szó, megtudom, hogy „Anti" átlagban havi háromezerötszáz forintot keres, a három szobából kettő van bebútorozva, télen szándékoznak tízezer fo-

rintért harmadik szobabútort venni. Megvan minden, ami kell. A békekölcsönre négyezer forintot jegyzett, októberi tervét száznegyvenhét százalékra teljesítette, 1953 októberében tart az ötéves tervnél, frontfejtéses vájár, fejtőkalapáccsal dolgozik s azt mondja: — Ha megkapok egy jó falat, jól meglőjük, aztán jól elbánunk vele.

Az útja érdekel, amelyen idáig jutott.

— Én az hittem, hogy ha felszabadult 1945-ben a magamfajta ember, azonnyomban jó lesz minden. Nem így történt. 1945 áprilisában odahaza voltunk mind a nyolcan, gyerekek. Egyszer kint állok a kiskapuban, jön lovon hat kozák. Szép pejlovak voltak, gőzölgött a szőrük. A kozákok továbbmentek, mi meg azt hittük, hogy most már haladhat előre a szegénység. Gyűlés volt a faluban, elmentem én is, de nem maradtam ott sokáig. Elém állt Török Sándor, a nagyboltos: „Mondd, fiam, — ezzel fogadott — hogy kerül a csizma az asztalra?" Mármint hogy kerül a magamfajta szegény a boltosok meg nagygazdák gyűlésére? Összefogtak azok még Réza nénivel, a kisbíróval is, csakhogy a szegénység ne szabadulhasson. Álltunk egyedül, mint az ujjam. Egyszer azután eljött hozzám egy ismerős ember: Sípos, a körmendi kommunista pártbizottságból. Gyalog jött, sokáig ott volt nálunk. Azt mondta: a harc még előttünk áll. A szegények tanuljanak, küzdjenek, csak úgy fognak előremenni. Menjünk szét nyolcan az egész országba, segítsünk harcolni.

— Akkortájt DÉFOSZ-titkár voltam a faluban. De egyszer ott, a Ritás utca sarkán összeakadtam Pas Jóskával, egy régi komámmal, aki a brennbergi bányából jött haza szabadságra. Hívott, menjek vele. 1950. november 8-án, pontosan a tatai békegyűlés előtt két esztendővel szálltam le először a föld alá, Brennberg-bányában. 1951 őszén átkerültem ide, Oroszlányba, jó sok laza szénfalat találtam, tudtunk dolgozni, fejlődtünk előre.

— És Török, aki annakidején eltanácsolta az első falugyűlésről?

— Már nem nagyboltos. A csizma az asztalra került: a volt szegénység vezeti már Hegyhátsál község életét.

S ahogy Hegyhátsál, a szülőfalu vezetését a nép vette át,

úgy vette birtokba a tágasabb hazát — egész Magyarországot. Ez fűti Boros Antalt a békeharcban, ezért termel nap mint nap több szenet. Magát védi vele, otthonát, a családot, a szülői házat, az egész hazát.

Boros Kamilla, a megyei tanács tisztviselője
Győr

— Most megyünk Győrbe, Kamillához — mondom.

— Oda hiába mennek, — feleli Boros — mert Kamilla itt van nálunk szabadságon. Hívd csak be a konyhából — veti oda az asszonynak: néhány pillanat múlva előttünk áll egy barna, dúshajú, szép fiatal lány, Boros Kamilla, a Győr megyei tanács tisztviselője.

Nyolc éve még répát kapált a Tücsök-majorban, a Batthyány herceg Vas megyei birtokán. Most meg úgy libben be otthonkájában, mint valami régi kisasszony a volt körmendi kastélyból. Termetre vékony és törékeny, hangja csendes és szelíd, de szívós ereje felér egy régi első kaszásával, aki valamikor egy emberöltőn át végigaratta a Batthyány meg Eszterházy hercegek minden kövér búzatábláját. (Pedig be sok volt nekik: egyiknek tizennyolcezer holdja, a másiknak kétszázhúszezer!)

1945-ben kezdett tanulni. Elvégezte a dolgozók iskoláját Körmenden, pártiskolát Nádasdon és Debrecenben, közigazgatási tanfolyamot Nyíregyházán. Dolgozott Tóalmáson, a Sopron megyei Himódon és Sopronlövőn, volt segédjegyző, volt tanácstag, ma pedig tisztviselő a Győr megyei tanácsnál.

— Nem volt sima az út — mondja. Még az az út sem, amelyen Hegyhátsálról a körmendi iskolába bejárt. „Ne menj, jányom, mondta a mama, nem tudsz te megbírkózni avval a sok könyvvel." A lány ránézett meleg, áttetsző szemével: „Muszáj, édesanyám." Járt gyalog, járt esőben, jeges szélben, hóesésben, járt őszidőben és mennydörgés között. De járt. Egyszer szerzett egy kopott kerékpárt, útközben mély horhosba esett, eltört egyik keze meg a térde.

Megy az édesanyja Csanádi Gyula nádasdi jegyző úrhoz szegénységi bizonyítványért, hogy szegényalapon gyógykezeltessék a lányt. A jegyző úr nem adott: „Minek tanul az ilyen...?"

Kamilla a tűz mellett ül, tekintete törött kezére esik. Pénz nem volt, orvos sem volt. Összeforrt a csont magától.

— És Csanádi?

— Hol van az már!...

A szemében sugárka játszik. „Anti"-t nézi, aki nemcsak Oroszlány-bánya, de nyolc békéért küzdő testvér küldötte is lesz a III. Magyar Békekongresszuson.

Boros Péter, a néphadsereg tisztje
Zalaegerszeg

— Szabadság, elvtársak... Szabadság... Nem vasiak vagytok? Te nem Kovács Péter vagy Nádasdról?... Ismertem a bátyádat...

Magas tüzértiszt áll a laktanya kapujában, köpenyben, tányérsapkában, vállszíjjal. Jó szóval fogadja a bevonuló újoncokat.

— Boros Péter, te vagy?

Egy szőke gyerek ledobja a katonaládát, megöleli a tüzértisztet, szorongatják egymás kezét, veregetik egymás vállát.

Száll az úton végig a laktanya felé a nóta: *Most szép lenni katonának*... Jönnek a vasiak, zalaiak, zömök legénykék, szőkék, feketék, jönnek fiber-kofferral, zöld katonaládával, hátukon átkötött lenzsákkal, néhányan kalapjuk mellett széles tányérú őszirózsával.

Mikor elhalkul a dal s a legények menete már messze a kaszárnya belső udvarán kanyarog, Boros Péter azt mondja:

— A harmadik testvérnek nincs nagy története. Hét éve még répát kapáltam, cséplőgép mellett dolgoztam, feles földet műveltem. A Kamilla nem hagyott nyugton. Megsajnáltam a kislányt, hogy olyan messzire jár egyedül iskolába, azután mentem vele Körmendre a dolgozók iskolájába én

is. Elvégeztem s 48 telén beállítottam Körmenden Sípos Jóskához, a pártbizottságra. „Mennék traktorosnak" — mondom. „Add be az életrajzot."

Azokkal a szép, kerek betűkkel, melyeket az iskolában tanult, megírta a falusi pennával húszegynéhány esztendejének történetét. Megint csak a régi nóta: pásztorgyerek Eszterházy földjén... arató a Batthyány hercegek tanyáján...

„Nincs kedved katonatisztnek lenni?" kérdezte nem sokkal azután Sípos. „Nekem, igen" felelte a hegyhátsáli fiú. Egy nap azután kikísérte a mama a falu széléig, a nagy eperfáig, megkönnyezte, megintegette, azután csendben szipogni kezdett: „Elröpült ez is..."

És még nézett sokáig utána, a kanyargós úton, amint baktatott a gyalogos ember, a béke jövendő katonája a város felé. A szülői ház, az egész szülőfalu erősebb lesz tőle: már a Boros Péter fegyvere is oltalmazni fogja békés munkáját, nyugodalmát.

Boros Lajos ipari tanuló
Győr

A győri tanulóvárosban, a vasipari tanulók otthonában jegyeztük fel Boros Lajos másodéves vasipari tanuló egyik napjának történetét.

A Ritás utca mentén, odahaza, Hegyhátsálon fekszik egy széles rét. Oda jártak sárkányt eregetni a hegyhátsáli fiúk. Egyszer azt mondja Bence, közülük a legidősebb: „Hazajött szabadságra a bátyám, Sztálinvárosból." „Mit mond?" kérdi Boros Lajos. „Turkálják a földet az egész országban." „Minek?" „Gyárakat építenek, új városokat meg mindenfélét."

A suttyó gyerek nem bírt nyugodni többé. Akkor éjjel — meséli — már nem ment az alvás sem. Egyre forgolódtam az ágyban, aztán felkeltem, mentem kifelé. Felébred az apám, azt kérdi: „Hová mégy?" Bőg az állat, — feleltem — szénát vetek oda neki. Azzal kimentem, leültem a diófa alá, néztem sokáig a csillagokat. Másnap összecsomagoltam.

Megint kikísért a mama a falu széléig, a vén eperfáig egy gyereket. Ez volt a legkisebb, ennél a búcsúnál lett az öreg fejkendő a legnedvesebb. A könnyeket hamar felszárították a hírek, levelek: a fiú jól tanul, négy egész öttized átlaga van, vasesztergályos lesz. Új harcos állt be a béke védelmébe: a vas és acél országát fogja építeni a legkisebb fiú.

Boros Irén gyári munkás
Ercsi

Cukorrépával púpozott szekerek zörögnek a pályaudvaron, az ablakra ráhajol a széles lombú fűzfa, a szobában vidám nevetésű lány ül szembe velünk: egyik a nyolc közül, Boros Irén. Már tudott a tatai beszédről.

— A mi családunknak — mondja — mindent az ötéves terv hozott. Még a vőlegényemet is az ötéves terv adta.

A pártirodán beszélgetünk, a párttitkár mosolyog:

— Nézze, Irénke, a mi ötéves tervünk sok mindent ad: új országot, új városokat, üzemeket, gyárakat, de arról nem tudok, hogy vőlegényeket is adna.

Irénke nem hagyja magát.

— Akár tud róla az elvtárs, akár nem, nekem bizony az ötéves terv hozott vőlegényt.

— Aztán hogyan? — kérdem, de igen óvatosan, nehogy ez a tüzes lány velem is szót akasszon.

— Egyszerű: az én testvéreim, mikor 45 után tanulni kezdtek, még faggyúval világítottak, úgy vakoskodtak a könyvek mellett. De az ötéves terv villanyt hozott nekünk a faluba s az, aki bevezette, lett az én mátkám és lesz az én hites uram. Úgy hívják, hogy Takács János, nehézfeszültségű szerelő, most lenn van Zalában, az olajmezőkön, de jövő hónapban meglesz a lakodalom.

A jegyzetet becsukom, a tollamat elteszem. Több vita nincs. Boros Irénke valóban az ötéves tervtől kapott vőlegényt.

Boros János, állami gazdaság dolgozója
Inám-puszta, Tolna megye

Átkocogtunk két megyén s Tolna szélén, Somogyország határához simulva rátaláltunk Nak községre. Nakban kiszálltunk, a ködös estében, a gazdasági vasút mentén megindultunk gyalog s ott, hol a kisvasút nekifut a mérgesen púposodó hegyoldalnak, fekszik Inám-puszta s az egyik pusztai házban él feleségével és négy pöttömnyi gyermekével Boros János, a hatodik testvér.

Saját házukban laknak. A konyhában telepszünk le. Első pillantásom az imbolygó fényű petróleumlámpára esik.

— Villany? — kérdem.

— Még nincs — feleli a férfi.

A gyerekek már alszanak. Csendben körüljárjuk a házat, nehogy a léptek zaja megzavarja szelíd álmukat.

— Saját ház?

— Az — feleli a férfi különös, szép örömmel.

— Ő építette — toldja meg az asszony. A felszabadulás után a tanyasi cselédek szétosztották a rombadőlt göbölyistállók anyagát, nekiálltak építeni a férfiak, asszonyok, gyerekek, meg még a tanyasi nagyanyák is, és a volt summások néhány hónap múlva mind saját házba költöztek.

— Kié volt ez a tanya?

— Herceg Eszterházyé.

Végigjártam a vándorúton vagy öt-hat megyét, tíz-húsz járást, jártam hegyvidéken és lapályon, dombtetőn és síkságokon. A felelet, ha azt kérdeztem, kié volt régen ez a föld, ugyanaz maradt. Az Eszterházyé.

— Mennyi volt neki?

— Kétszázhúszezer hold.

— És magának?

— Semennyi.

Ezzel zárja le a múltat a volt hercegi summás. A jelen? A cserepesi állami gazdaságban dolgozik. Nős volt már a múltban is. De gyerek nem volt egy se. A felszabadulás után négy gyereke született, a Jani, a Gyurka, az Imre, a Marika. S azzal a bensőséges, gyöngéd szóval, ahogy csak

anyák tudnak beszélni övéikről, a derék, szőke asszony hozzáteszi: — Ez a legkisebb, ez a kicsi Mari. Három hónapos...

Boros Ágnes, bányacsillés felesége
Nádasd, Vas megye

Körmenden túl, Nádasd községben, a Csébi-domb házai közt, a Táncsics utca 187 alatt, zöldre festett tiszta konyha kemencéje mellett találtunk rá Kálóczi György oroszlányi csillés feleségére, Boros Ágnesre, a legidősebb testvérre. „Piros, Piros, ne szaladj, adok jó lekváros kenyeret" s a kislánya után szalad az utcára, aki szedi azt a fiatal lábaszárát és sebesen inal az iskola felé. A lekváros kenyeret táskájába teszi. Visszaszalad a konyhába, leteríti az asztalt, szíves szóval, székkel kínál s mikor a házatáját kezdjük dícsérni, azt mondja: — Nem sokáig lakunk már itt. Vasárnapra várom a vevőt, itthagyom a férjem faluját, megyünk az ember után Oroszlányba, mert fürdőszobás lakást kapunk a bányásznegyedben. — A férje cipészséget tanult, de „nem volt fedezete neki" s miután felszabadult, nem tudott üzletet nyitni. 35-től 45-ig katona volt, akkor elment bányásznak s nemsokára az asszony, aki végigcselédkedte az Eszterházyakat, a zirci papokat, a környék csaknem összes régi urasági tanyáját, aki ennek előtte nyolc évvel még pajtákban hált, summáskodott, istállókban vetette ágyát, nemsokára beköltözik az oroszlányi bányásznegyed egyik parkettás lakásába.

Két emléket őriz a körmendi földesúrról, Batthyány-Strattmann László hercegről: — A volt uraság, meséli, mindent megvett a szegény emberektől. Azt mondta, azért, hogy pénzük legyen. Ha a szegénynek elfogyott a kenyere, felkapott egy bútordarabot, vitte a herceghez, az megvette. Megvette az még a kendőt is, a rossz cipőt is, a kocsilőcsöt, repedt csizmát, mindent. Egész raktára volt neki, azt szortérozta naphosszat, ha nem operált.

— Aztán mit operált?

— A legnagyobb öröme az volt neki, ha tályogos beteget

talált valamelyik tanyán. Mindjárt bevitte autón a kastélyba, leültette, elővette a kést és leoperálta a tályogot a béres szeméről.

— Ezzel szórakozott — fejezi be.

A körmendi herceg egyébként orvosi diploma nélkül operált.

Boros Mariska, orvostanhallgató és a mama
Debrecen — Hegyhátsál

Az időből kifutottunk, a debreceni útra már nem telt s a nyolcadik gyermek helyett, aki orvostanhallgató Debrecenben, felkerestük a nyolc gyermek özvegy édesanyját, aki alig négy kilométerre ide lakik, Hegyhátsál kisközségben, a Ritás utca 4 szám alatt, abban a fehérre meszelt, barna zsalus szülői házban, melyet a békegyűlésen Boros Antal emlegetett. Férje tavaly meghalt abban a régi gácsországi betegségben, mit a háborúban szerzett, az édesanyát egyedül találtuk az istállóban, amint a „Kisasszony", az Anti fiú szép kis tinójának selymes szőrét tisztogatta, simogatta.

— Egyedül maradtam, — kezdi — naphosszat dolgozgatok. Mondja meg a gyerekeknek, hogy a földeket elvetettem, éjjel-nappal dolgoztam, nem értem rá én még enni sem, de rend, az van. Az állatok megvannak, az Anti tinója jól fejlődik, a másik tinóra az állammal szerződtem, ezt az országnak nevelem, kaptam már rá egy mázsa korpát, a tehénke is megvan, ezt három gyereknek gondozom. Két hete megroppant a jobb kezem, mert két grádicsot léptem egyszerre a létrán, azt leestem. De erőre kaptam már, délután lesározom a ház falát, mert leették a ludak, aztán ha lesároztam, lemeszelem, hadd legyen tiszta, mire vasárnap megjön Anti, a bányászfiam.

Ötvenöt esztendős, a csípős hidegben kis szürke kendőben, egy szál barna ruhában áll az udvaron.

— Nem fázik, Boros néni?

— Fázik az ördög. Úgy nézzenek rám, hogy ötvenöt éves vagyok, de orvos még nem nyúlt énhozzám. Majd ha végez

a Maris, ő lesz az első orvos, akivel meg engedem vizsgáltatni magam.

A Maris... csillog a szeme, mikor róla beszél. Hogy a Maris milyen jó lány, hogy a Maris „ollan gyerek", hogy párja nincs. Hogy a Maris már süldőlánykorában minden könyvet összeszedett, ami a keze ügyébe akadt, azután beírta az első oldalára: Doktor Boros Mariska. Csak nevetgették a többiek, csak kacagták a nagygazda fiúk. Az a Maris úgy szereti a betegeket s úgy ápolta a beteg apját, hogy csudájára jártak a szomszédok. 45 után elment Körmendre, elment Szombathelyre tanulni, száraz kenyéren élt, télen tavaszi ruhában didergett, de letette az érettségit, azután vonatra ült, elment Debrecenbe, most pedig másodéves orvostanhallgató. — A legkisebb fijamnak Győrben négy egész öttized a tanulási átlaga, a Maris lányomnak meg van két gyönyörű kitüntetése s legutóbb is egymásután tizenkét vizsgát tett le jó eredménnyel.

Apróka asszony, megfonnyadt a múló évek során, arca barna, sült almához hasonlít, de ereje, jókedve úgy lengi körül a családi fészket, hogy majd a karomba nem kapom, hogy összecsókoljam és azt kiáltsam neki: „Drága, édes öreganyám!"

S ahogy a nyolc gyerekről esik szó újra, Boros néni magamagától, anélkül, hogy rátereltem volna a beszélgetést, kimond egy szót:

— Béke!... Az kell nekünk, édes fijam. Béke, hogy fejlődjünk előre tovább. Nincs ebben a faluban olyan békegyűlés, amelyikre én el nem mennék.

Vén diófa árnyékában búcsúzunk. Megemeli beteg kezét, mellyel valaha édes dalok dúdolása közt nyolc gyermek bölcsőjét ringatta:

— Két hete fáj, — mondja — de tudja meg, fijam, írja meg, fijam, hogy van még annyi erő benne, hogy puskát ragadjak vele, ha a mi békénkre rátörne valaki. Nem adom nyóc gyerekem békéjét, csak... csak... az életem árán.

Nem tudom leküzdeni boldog elfogódottságomat: lehajolok s megcsókolom a békéért puskát is ragadni kész, törött, öreg, gyönyörű kezet.

Fél országot bejártunk, hogy híradást hozzunk kilenc ember életéről. Kilenc ember nem sok, de békeakaratukban benne lüktet kilenc millió.

1952

A DONBÁSSZ-KOMBÁJN MELLETT

Indulhatunk — mondja széles mozdulattal a tagbaszakadt Tajkov András. Kezébe veszi billegő bányászlámpácskáját, szekrényéből kiemeli viseltes bőrsisakját. Este nyolc óra az idő. A tatabányai XIV-es aknába indulunk éjjeli műszakra. Amint kinyílik a barna szekrény szárnya, a felső polc pácolatlan fáján egy fehér cédula, egy fekete vászondoboz, egy fonnyadt fügeág villan meg. Fürkésző pillantást vetek.

— Legkedvesebb emlékeim — feleli Tajkov magyarázatul.

Mi a legdrágább Magyarország egyik első vájárának? Mit őriz [illegible] szekrénye zugában az a Tajkov András, aki a bányászok közt elsőnek fejezte be az ötéves tervet s ki szilveszter éjjelén a rádióban azt jelentette be, hogy „örökre letette a csákányt és felült a Donbássz-kombájnra”.

Tajkov elvtárs! Mi baja a kezének? Rákosi: ez áll a papírcédulán. Pesti tanácskozás emléke, hol Tajkov a Kóta-gép kanalától sérült kézzel s felkötött karral jelent meg. Alighogy leült, egy hivatalsegéd érintette meg a vállát, kezébe csúsztatva a papírcédulát. Kicsiny ez a papírszelet, negyedrét ív lehet, mégis átüt rajta az egyszerű emberek gondjaik iránt érzett szenvedélyes érdeklődés. Felnyitjuk a fekete vászondobozt: bányászmérnökök részére készült körzők fekszenek benne. Moszkvában vette. A fügefaág Szocsiból való. Körbeveszem a fonnyadt ágat, melynek olajos levelét két esztendeje még az a dús, varázslatos napfény perzselte, mely olyan különös édes erővel árad Kaukázus hegyoldalaira.

Kezünk már a kilincsen fekszik. Az emlékek idézetét hirtelen gyermekcsivitelés szakítja meg. A tizenkétesztendős Andris nyitja ránk az ajtót, amint három testvérével besza-

lad, kikísér az utcára, nyomunkba szegül, ruhánkba kapaszkodik s eltökélten szólítja fel az apját a csillagos ég alatt:

— Apu! Válassz magadnak csillagot!

— Még mit nem, — gondolja Tajkov. Nincs ráérő időnk, sietve távozunk. A gyerekek édes évődése kísér el a sarokig:

— A Göncöl az enyém!

— Az Esthajnalt nem adom...

A sarkon befordulunk. Lábunk alatt friss porhó ropog, a házak közt metsző szél fütyül és rézszínű hold bujkál a csupasz fák között. Nyiladoznak a kapuk, nyikorognak a kertajtók: indul a „sihta". A ránk boruló, halovány ködön át gumicsizmás férfiak tünedeznek elő. Bőrsisakok villannak meg, kezükben lámpácskák imbolyognak. Eleinte kis csermely csupán a néhány ember, amint halad. A kis erdőben már fürge ember-patakok csergedeznek, az országúton pedig folyammá dagad a vájárok, frontaknászok, lőmesterek és csillések sokasága, amint hullámzik a tizennégyes akna szája felé.

Kilenc óra, de még úton vagyunk. Csendben baktatunk. Mellettem heves vérmérsékletű, nyugtalan természetű ember halad. Ősei számadó juhászok voltak Horvátországban, hónapszámra nem váltottak szót senkivel. Juharfa-botjukra támaszkodva álltak a mezőn, pipafüstöt eregettek, vigyáztak az uraság jószágaira. Vagy feküdtek a karámban, nyűtt szalmavackukon, s a csendben, némaságban a bánat emésztette őket a kedves, vagy a feleség után. Szótlanságukat tőlük örökölte. De kitől a zsibongó vágyat a rohanásra, s a szenvedélyes nyugtalanságot, mely annyira jellemző erre a középtermetű, kevés szavú, negyven esztendős, őszülő férfire?

— Apám tizennyolcban hazajött a háborúból. Ötéves lehettem Elébeálltam: „Én mozdonyvezető leszek." Karjába emelt: „Micsoda, te csutkányi gyerek?" „Mozdonyvezető, — mondom — vagy gépész." Apám elment egy bognárhoz. A bognár faragott nekem egy négykerekű cséplőgépet, amelynek meghajtókerekét rozsdás drót kötötte össze a gép részeivel. Ezt húzkodtam egész nap. A gép érdekelt. Az erő. Az erőátvitel. A gőz. A motor. A robbanás.

A különben csöndes ember hangja e szavaknál szenvedélyes, különös erővel zenél. A felszabadulásig családjával együtt egy márgabánya gödrében élt. — Látta a Csoda Milanóban című filmet? — Láttam — mondom.

— No, olyan volt az én lakásom is.

Ránk nevetnek a hóborította fenyők, az esti fényben lágy, lila színekben fénylenek a hegyek.

— Zakopane jut eszembe — mondja.

Tavaly előtt járt ott üdülni.

Féltíz van, elhaladtunk a lejtős akna szája mellett s a halovány ködön át feltűnik a tizennégyes akna bejárata.

Tajkovot sem hozzátartozói, sem én nemigen tudom szóra bírni. Másoktól tudom meg, hogy amióta a Szovjetunióban 1952-ben meglátta a novisahti Donbássz-kombájnt, nem volt nyugvása. 1952. augusztus 19-én elsőnek fejezte be a bányászok között ötéves tervét, azonnal ígéretet tett, hogy 1954 végéig még egy teljes ötéves tervet teljesít, de otthon, a konyhában, a pácolatlan asztal előtt, ahol ülni szokott, már azon töprengett, hogyan teljesíthetné harmadszor is az ötéves tervet.

— Egy kérésem lenne — állt Kovács István, a párt Központi Vezetőségének titkára elé, mikor látogatást tett a tatabányai tizennégyes aknában.

— Halljuk, Tajkov elvtárs.

— Arra kérem a pártközpontot, hogy juttasson nekünk a minisztériumon át egy Donbássz-kombájnt.

— Fog vigyázni rá?

— Fogok.

A Donbássz-kombájn 1952 decemberében vagonba rakva az egyik tatabányai állomásra megérkezett. A pályaudvarról az újtelepi gépműhelybe vitték ellenőrzésre. Mikor ennek híre ment, Tajkov úgy ahogy volt, hajadonfőtt, kiskabátban odaszaladt. Vasárnap volt, este tíz óra. Éjfél után két óráig maradt a gép mellett, vizsgálgatta a kábeleit, ellenőrizte az olajszivattyúját, az aprító tárcsákat. December 17-én döntő esemény történt Tajkov életében. Utoljára vette kézbe bá-

nyászcsákányát. Talán eszébe jutottak neki a régi takácsok, akik egy nap otthagyták műhelyüket és beállítak a gyári szövőszék mellé. Vagy a szélmolnárok, amint búcsút vettek az emberi erővel hajtott hollandi malomtól és beálltak a gőzmalomba.

Megsimogatta a csákányt és letette — örökre.

Háromnegyed tíz, tetőtől talpig átöltöztünk, fejünkön bőrsisak, lábunkon gumicsizma. Zuhan velünk a kas. Egy perc múlva a föld gyomrában vagyunk. Kivágódik egy vasajtó, megindulunk a front felé. A sisakokra szerelt villanylámpák előre vetik fényüket, megvillan a fekete szén. A csatatér legelső állásába megyünk, a frontra, ahol vár ránk a Donbássz-kombájn és a fejtésre előkészített szénfal. A kombájn gépésze Tajkov lesz, Pallagi József, a segédgépész mellettünk halad, s mögöttünk a nyúlánk, vékony Bartos János frontmester vezetésével a csapat jön: tizenhárom ember. A front egy méter hatvan centiméter magas. Behajtott derékkal haladunk, nehogy a főtébe verjük a fejünket.

Hová fér itt egy kombájn? Én ehhez a szóhoz eddig ilyesféle jelzőket kapcsoltam: nagy, széles, hatalmas. A frontra érünk és alig veszek észre valamit.

— Hol a kombájn?

— Ez az, — Tajkov a földre mutat, ahol hosszú villanykábeleivel, régi szablyához hasonló görbe késeivel hatvan centiméter magas gép áll.

— És ez a kis gép képes többre, mint az ember?

De kérdésemet már nem hallják meg. A lelépő műszak átadja a helyét.

— Vághattok tovább — felelik búcsúzóul.

— Olajállás? — kérdi Tajkov.

— Tizenkét centi — feleli Pallagi.

— A második olajállás?

— Hét.

Tajkov ledobja kabátját, lezsírozza a fogaskerekeket, átnézi az aprítótárcsákat, ellenőrzi a vágókéseket, aztán hátraszól:

— Be vannak osztva az emberek?

— Be — feleli a frontmester. — Három a gép után biztosít, egy fúrni fog, a lőmester a lyukakat tölti, négyen az ácsolatot rakják, a többi rakodik.

Tajkov kiált:

— Mindenki félre!

Engem kemény erővel félreránt a kombájn kései elől:

— A darált hús — mondja — kutya füle volna, úgy megaprítaná! — Aztán megint hátraszól:

— A csörlő?

— Feszül!

A front végén „agácafához" kötötték a csörlőt, amely lassan és egyenletesen fogja húzni a kombájnt végig a szénfal mellett.

— Indulhatunk? — kérdi Pallagi.

Tíz óra. Tajkov int. Az első meglepetés: nem felült a kombájnra, hanem lehajolt melléje. Megnyom egy gombot: az első sebesség.

— Bírja?

— Igen.

— Rákapcsolom a kettősre.

Azt is bírja. Egyenletes sivítást hallok. A hang a szélhez hasonlatos, mikor erdőben nyargalász és cibálja a kopasz fák csupasz üstökét. A fénypásztában élesen figyelem a gép munkáját: hideg szaladgál a hátamon. A kép lenyűgöz. A parányi, törpe gép előrenyúló, görbe kései egy méter nyolcvan centiméter mélységben vágják a szénfalat, a parányi körfűrész kiréseli, és az aprítótárcsák összeaprítják a kitermelt szenet. Négy kanál szórja a kaparószalagra, mely gumiszalagra dobja át. A gumiszalag pedig fut, rohan a szénnel a bunker felé.

Emberi hangot nem hallok. Tajkov a sebességváltó mellett guggol. Stopperórával kezében Dalos Árpád aknász áll mögötte.

— Méred a sebességet? — kérdi Tajkovtól.

— Kettessel megyek.

Dalos aknász a stopperórára néz.

— Mennyit haladtunk?

— Egy perc alatt harminchárom centimétert.

Tizenegy óra. Tajkov gyerekei bizonyára édesen alszanak, szerte egész Magyarország pihen.

— Mennyi?

— Egy perc alatt negyvenhat centiméter.

Tajkov bekapcsolja a harmadik sebességet.

— Egy perc: ötvenhat centiméter.

A gép egyre gyorsabban halad a szénfal mellett, tépi, vágja, töri, cibálja, réseli.

Tajkov ing nélkül, mezítelen felsőtesttel áll a szénfal mellett. Nyugtalanság járja át. Mintha valami hiányzana?

— Mi baj? — kérdem.

— Fázom — feleli.

Zsebkendőjéhez nyúl, orrát törölgeti. Egyhelyben toporog gumicsizmában.

— Hiányzik valami?

— Persze, a munka hiányzik. Meg az, hogy izzadjak, — feleli.

Éjfél után egykor a kombájn megáll. Két és félóra alatt hatvanhárom méter hosszú, száznyolcvan centiméter széles és egy méter magas szénfalat vágtak le, összesen kétszázötven csille szenet, ezerhatszáz mázsát termeltek ki.

De a szénfal nem egy méter, hanem százhatvan centiméter magas.

— Lőjjétek le a hatvan centimétert! — kiáltja Tajkov.

Lyukakat vágnak, a lőmester behelyezi a robbanóanyagot:

— Félre! Félre!

Robbanás. Rázkódás. A robbanóanyag feszítő ereje leverte a hatvan centiméteres szénfalat.

Három óra. A frontot új hangok járják át.

— Baltát!

— Két főtét!

A szél sivításához hasonló hangot baltacsapások váltják fel. A kombájn széles és mély rést ütött a falban, következik a biztosítás, készül a főte, az ácsolat.

— Hány óra? — kérdi Pallagi Tajkovtól.

— Tőlem kérded?

— Persze...

Tajkovnak nincs órája, ezt majd mindenki tudja róla a tizennégyes aknában. Soha sem kérdezte meg, mennyi az idő? Őt, aki versenyt fut az idővel, aki legyőzi az éveket, nem érdekli a műszak vége. Az ő szeme egy másik időpontra szegül: 1954. december 31-re. Két ötéves tervet fog teljesíteni az ötéves terv végére? Hármat?

Negyed hétkor a fürdő forró tussa alatt ezt kérdezi:

— Tudja, milyen szén hozott fel minket a kasban?

Nem tudok felelni.

— Az én szenem — mondja. Az „ő szene" négykor már futott a sodronykötélpálya csilléin át a tatabányai erőmű kazánjai felé.

S ahogy az utcára lépünk, Tajkov megáll egy utcalámpa előtt. Különös hajnal van. A dombok fehérek, az ég sötét, a hold bujkál a felhők között.

Háromnegyed nyolckor érünk haza. Andriska semmit sem felejtett. Nekiveti magát édesapjának, faggatni kezdi:

— Apu! Apu! Választottál magadnak csillagot?

— Már régóta, fiam.

— És melyik a te csillagod?

Tajkov a szenére gondol, amely árammá átalakítva kigyújtja a fényt, s bevilágít várost, falut, tanyát.

— Mondd meg már, apu! Melyik a te csillagod?

Tajkov leteszi bőrsisakját, leül, tenyerébe hajtja fejét. Úgy felel:

— Az én csillagom Lenin lámpácskája, fiam.

Andris ámulva emeli ránk nagy, kerek szemét.

1953

Legutóbb Tatabányán megkérdeztem Tajkov András sztahanovista bányásztól, aki múlt év december 16-a óta Donbássz-kombájn mellett dolgozik: minek köszönheti azt, hogy a bányászok közt ő fejezte be elsőnek az ötéves tervet? „Annak a személyes segítségnek, felelte, amelyet Kucser donyeci szénkombájnkezelőtől kaptam."

Jónás Ferenc, a budapesti Rákosi Mátyás Művek sztahanovista olvasztára számára felejthetetlen nap volt 1951. március 9-e, mikor az egyes számú martinkemencénél Amoszov szovjet acélöntő dolgozott és adta át munkamódszereit. Jónásnak azóta nagyon sok újságíró tette fel a következő kérdést:

— Mennyi volt az egyes kemence csapolási ideje Amoszov látogatása előtt?

Jónás ilyenkor mosolyog és így felel:

— Öt óra.

És már előre tudja, milyen kérdés következik. Meg sem szokta várni, magától felel:

— És egy nappal a látogatás után öt óra helyett három óra húsz perc volt az adagolási idő.

Magyar tudósok közt járva, kutatóintézetek munkatársai közt sokszor hallottam ezt a három szót: „Nyikityin látogatása óta..."

Vagy ezt: „Bárgyin akadémikus példája..."

Fertődön, a volt Eszterházy-kastélyban dolgozó kutatók nem fogják elfelejteni azt az éjszakába nyúló beszélgetést, amelyet az ősz Baranov professzorral, a híres agrobiológussal folytattak a citrom és narancs magyarországi meghonosításáról. Tudósaink közt szállóigévé vált Baranov egyik kérdése: „Van unokád?" Ezzel a szokatlan kérdéssel fordult az éjjeli vita során Porpáczy Kossuth-díjas vezető kutató-

hoz, mikor arról folyt a szó, mikor és mennyi citromot tud adni az országnak a fertődi kísérleti intézet. Ez a „van unokád?" minden alkalommal elhangzik kutatóink közt, mikor egyesek túl hosszú kísérleti időt emlegetnek. Baranov ugyanis azt mondta, hogy nem unokáink számára kell dolgozni, hanem mai magyar népünknek, mert a nép nem szeret várni, és gyors eredményeket kíván. Ezért tanácsolta: ne a hosszadalmas lombhullató fajtákkal, hanem a gyorsabb eredménnyel kecsegtető árkos termesztéssel kísérletezzenek fertődi tudósaink.

A Magyar-Szovjet Barátság Hónapja alkalmából ezekből az emlékezetes, hasznos látogatásokból szeretnénk felvillantani néhány emléket. Szovjet emberek, munkások és tudósok Magyarországon tett látogatása kincsesbánya számunkra. Termelésünket lendíti előre és emberségünket mélyíti el. A szovjet emberektől nemcsak szakmailag tanulhatunk sokat, de bőven meríthetünk emberi magatartásukból is: kitartó s szívós munkájukból, közvetlenségükből, a néppel való szoros kapcsolatukból, gyakorlati észjárásukból, minden hivalgás nélküli egyszerűségükből s abból a megindító szerénységből, mely annyira jellemzi őket.

A munka előbbrevaló

Mérnökeink és kohászati szakembereink, a diósgyőri olvasztárok és kohászok élénken emlékeznek még Bárgyin professzorra, aki 1950 márciusában járt nálunk. A szovjet kohászat nemzetközi hírű tudósa ittléte alatt nap mint nap járta nagy iparvidékeinket és gyakran éjszakába nyúló beszélgetéseket folytatott munkásokkal és mérnökökkel.

Tanított, módszereit adta át, tanácsokat adott.

Egy alkalommal reggel nyolckor vártunk rá, újságírók és fotoriporterek, hogy újabb útjára kísérjük el. Előző este későn érkezett s a szeles márciusi levegőn meghűlt. Kíséretének tagjai a Margitszigeti Nagyszálló előcsarnokában elmondták, hogy lázas. Bárgyin professzor már nem fiatal ember. Sokat dolgozó ember. Nem akartuk zavarni lázas be-

tegségében és már készültünk, mikor a lépcsőn megjelent magas, sudár alakja. Hozzánk lépett s mikor hűléses lázára figyelmeztettük, elhárította az aggályokat:

— Indulhatunk — mondta nyugodtan.

— De...

— A munka előbbrevaló — zárta le a beszélgetést.

És végignézte a Diósgyőri Kohászati Üzemeket. Rendkívül sok hasznos tanácsot adott. Útján Herczeg Ferenc, az akkori diósgyőri vezérigazgató kísérte el. Herczeg kissé röstelkedett, mert Diósgyőr akkor még sok elavult géppel, régi hengersorokkal dolgozott.

— Sajnos, — mondta Herczeg — mi ezt örököltük a kapitalizmustól.

Bárgyin mosolygott:

— Mi sokkal rosszabb üzemeket örököltünk a cári Oroszországtól és ennek ellenére a világ élenjáró nehéziparát teremtettük meg.

Ennek a látogatásnak három esztendeje. Azóta felépítettük a hétszáz köbméteres kohót és felépítjük Magyarország második legnagyobb vasolvasztóját. S csak a napokban közölte az újságírókkal Frank László főmérnök, a Diósgyőri Rekonstrukció igazgatója, hogy a diósgyőri beruházások során többek közt hetvenöt millió téglát használunk fel.

Egyetlen kiló acélt sem a népek pusztítására

A prágai békeértekezleten egy bolgár író lépett a szónokhoz:

— Hát ilyenek maguk? Maga nem ismer engem, de én már jól ismerem magát. Ez a kongresszus nem múlik el nyomtalanul életünkben. Felhívása, hogy egyetlen kilogramm fémet se adjunk az emberiség elpusztításához, ezerszeres visszhangra talált. Versbe, énekbe foglaljuk majd a szavait...

A férfit, akinek „versbe, énekbe foglalják majd a szavait", 1951 márciusában ismertem meg a Margitszigeti Nagyszálló

egyik fogadótermében, mikor szovjet vendégeink magyar újságírókkal találkoztak. A férfi, akiről majd énekek szólnak s finommívű versek, szélesvállú, nyugodt taglejtésű, kékszemű, szőke: Amoszov acélöntő. Parasztszülők gyermeke. Ahogy figyelem mozdulatait, szavát, kísért a gondolat: ennek az erős és kemény embernek, aki Prágában a világ jobbik fele előtt beszélt, talán a dédapja még Gogol egyik földesurának jobbágya volt, talán Nozdrev egyik „holt lelke", akit Csicsikov oly kapzsi buzgósággal vásárolt meg...

Az a bensőséges szeretet, ahogy négy acélöntő fiáról beszélt (közülük egy Leningrád alatt, egy Berlinnél esett el), az emberi közvetlenség, ahogy életének egy-egy kiemelkedő eseményét villantotta fel, hamar megragadta a hallgatóságot.

— Huszonöt éve lettem kohász — mondta. — Nem kevés acélt olvasztottam életemben és jól tudom, milyen jelentősége van a fémnek. Száz és száz millió tonnát használnak fel naponta: csak az a kérdés, ki mire használja fel...

Újszerű és emlékezetes munkaversenyt említett előttünk. Mikor megkérdeztük, hogyan versenyez, kikkel, azt felelte: „Más szakmákkal."

— Az elvtársak persze joggal felvethetik a kérdést: miféle verseny ez? Tavaly például Kuprianov urali mozdonyvezetőt hívtam ki. Kuprianov felajánlotta, hogy az én üzememből kiszállítja az egész acélmennyiséget, melyet kiöntöttem, de semmit sem szállít el, ha kevesebbet öntök. Felajánlásomat három és félszer teljesítettem túl, a mozdonyvezető pedig teljesítette adott szavát: ahogy semmit sem szállított volna el, ha kevesebbet öntök, úgy vállalta a három és félszer több mennyiség elszállítását is...

Nálunk különösen tanulságos az a példa, melyet Amoszov egy látogatásról említett. 1938-ban Moszkvában felkereste Kaganovicsot, aki akkor a nehézipar ügyeit vezette. Egy bányászt talált nála, akinek Kaganovics szemrehányásokat tett, hogy üzemében nem tudja biztosítani az ütemes, ciklusos munkát.

Ezután Amoszovhoz fordult:

— Önöknél milyen a legmagasabb termelési eredmény a kemence egy négyzetméterén?

— Az utóbbi időben nem értünk el különösen kiemelkedő teljesítményt — felelte Amoszov. — Inkább arra törekszem, hogy jó átlageredményt nyújthassak. Nem helyes, ha egyszer a magasba ugrunk, máskor meg lezuhanunk, mint a hullócsillag.

— Jó úton halad — felelte Kaganovics. — Ami pedig a csillagot illeti, nem felejtem el a szavát. Helyesen jegyezte meg, nekünk tartós sikerekre van szükségünk...

Egyik kezében lapátot tartott, másik kezével, melyet azbesztkesztyű fedett, magyarázott.

A Rákosi Mátyás Művek egyik martinkemencéje mellett történt 1951. március 9-én.

Amoszov a magyar olvasztárok felé fordult:

— Ne feledkezzenek meg, elvtársak, az egyéni felelősségről. Én mindjárt látom egy kemencén, szereti-e az, aki mellette dolgozik? Maguknál sok kemencét nem tartanak rendben. Sok gödröt fedeztem fel. Mikor megkérdeztem önöktől, hogy ezért ki a felelős, nem válaszoltak. Javítsák meg az egyéni felelősséget. A kemence állapotáért az olvasztár felel.

— Igaza van, Amoszov elvtárs — felelte Jónás Ferenc olvasztár.

— Még egy tanácsot, elvtársak — folytatta Amoszov. — Miért nem szeretik a kemencéjüket? Miért csak hetenként egyszer javítják? Szeressék a gépet, az olvasztókemencéket, ők a mi legjobb barátaink. És foglalkozzanak sokkal többet a hibák kijavításával. Ne legyen lyuk a kemence alján meg az oldalán...

Tizenöt órán át olvasztotta az acélt, segített és tanácsokat adott. Másnap *öt óráról három óra húsz percre* csökkent a csapolási idő. Ez az országnak komoly megtakarítást jelentett. Mikor Amoszov ennek hírét vette, Sztálinváros pirostetős házai közt sétált, az enyhe tavaszban. Ennyit felelt a hírre:

— Haraso...

Huszonöt esztendő munkájának tapasztalatát tizenöt óra alatt adta át. Van a népek barátságának ennél ékesebb, hasznosabb formája?...

Százmillió ember teljes ereje

Százmillió ember teljes ereje iszonyú, hatalmas erő. Százmillió erejét az ember el sem tudja képzelni: ha valaminek nekifeszül, képes talán hegyeket elmozdítani. Erről az erőről beszélt Nyikityin akadémikus 1951 márciusában Budapesten. Megragadó szavakkal fogalmazta meg a kommunizmus nagy építkezéseinek távlatát.

A fogadóteremben, ahol tudósokkal és újságírókkal találkozott, a mellett a Baranov professzor mellett ül, aki a Pamir fennsíkon, a világ egyik legmagasabb hegységében hat esztendei szakadatlan munka árán meghonosította a gabonatermesztést. Mindkettő ősz, Baranov vékony, nyúlánk férfi, Nyikityin erőstermetű és szélesvállú.

Ahogy most fellapozom régi jegyzeteimet, ezeket a sorait olvasom:

— A volgai és dnyeperi új vízierőművek huszonegy milliárd kilowattóra energiát fognak termelni. Ez tizenegyszer lesz több, mint a cári Oroszország egész villanyenergia termelése volt. Huszonegy milliárd kilowattóra: ez százmillió ember teljes fizikai erejének felel meg. Mintha ezek a jövendő, nagy művek százmillió ember helyett dolgoznának...

Szótlanul figyeltünk. Mikor beszámolójának végéhez ért, a jelenlévő tudósok felé fordult:

— A párt és a kormány nálunk egy feltételt szab a tudomány munkásainak: minden tudományos eredményt a lehető legrövidebb idő alatt át kell vinni a gyakorlatba. Ezt tanácsolom a magyar tudósoknak is. Legutóbb új elektromos hegesztőgépet szerkesztettem. Még alig voltam kész, máris megindult a tanácskozás az alkalmazásáról. Mikor elkészültem, azonnal bevezették s csak a közlekedésben évi egymillió rubelt takarítottunk meg általa.

Sokat gondolkodtam azon: mi a „titka" Kucsernek, a híres szovjet szénkombájnkezelőnek, aki 1952 tavaszán járt nálunk, a magyar szénmedencékben.

Talán a jó szemének, kiváló újításainak köszönheti sikereit? Erre akkor gondoltam, mikor 1952 márciusában a budapesti *Duclos* bányagépgyárban az új magyar kaparószalagot nézte. Kucser egy pillantást vetett a szalagra, azután a mellette álló Kovács Béla műszaki igazgatóhoz fordult:

— Miért festik be a kaparószalagot? A bányában a festék percek alatt eltűnik. Kár érte. Ez kidobott pénz. Nem gondolják?

Tanácsát megfogadták, s ezzel jelentősen csökkent a kaparószalagok termelési ára.

Talán éles, gyakorlati észjárásának, a hibák azonnali felfedezése iránti tehetségének köszönheti nagy eredményeit Kucser? A herbolyai Terv-táróban, alig leérkezése után így fordult a bányászokhoz:

— Az elvtársaknál hibák vannak a Donbássz-kombájn kihasználása körül. Itt, a Terv-táróban a szenet a gép könnyen vágja, könnyen rakja, még sincs teljes mértékben kihasználva. A mérnökök azt mondják, hogy a kombájn nem tudja egy fogással kivonni a szénréteget, mert egy kisebb réteget hagy a szénfal tetején. Miért nem kérnek a szovjet bányaügyi minisztériumtól egy magasító szerkezetet, aminek segítségével a felső szénfalat is ki lehet termelni?

Talán szorgalma, szenvedélyes kíváncsisága, minden új módszer iránt táplált rokonszenve a forrása jó munkájának? Várpalotán például a tapasztalatcseréről beszélt s saját példáját hozta fel:

— Otthon Donbássz-kombájnon dolgozom. Meghallottam, hogy munkahelyemtől mintegy ötezer kilométernyire egy bányász kombájnjával húszezer-ötven tonna szenet termel havonta. Nem sajnáltam a fáradságot és meglátogattam. Mikor visszajöttem a tapasztalatcseréről, havi ezer tonnával szökött fel az én teljesítményem is. Minek köszönhettem? Elsajátítottam néhány jó fogást...

Még ez a felelet sem adott választ azokra a kérdésekre, amelyek foglalkoztattak. De este, mikor Kucser egyik várpalotai sztahanovista vájárunkkal beszélgetett, megtaláltam Kucser kiváló munkájának igazi forrását.

A szovjet szénkombájnkezelő megkérdezte Simon sztahanovista vájárt, hogy a legutóbbi hónapban mennyit keresett?

— Háromezerhatszáz forintot — felelte.

— Szép pénz. S ha még többet termel, még jobban keres. Én is a jó munkával értem el, hogy Pobeda kocsim van, négyszobás lakásom és négyezerkötetes könyvtáram.

Egy pillanat szünet támadt a beszélgetésben. A puszta erő? Ez is. A vasszorgalom? Kétségen kívül szükség van rá. A tapasztalatok bátor átvétele? Az is segít.

De végül is a négyezerkötetes szakkönyvtár, az *ész ereje* az, amely híres és kiváló embert faragott a mi kedves, szeretett Kucser barátunkból.

1953

Ebben az utazásban az volt a legérdekesebb, hogy legjobban egy *másik* utazás ragadott meg, amelyet útközben hallottam. A másik utas hetven esztendős nagymama volt. Kevéssel előttem, 1953. január 14-én járt errefelé. Létéről, különös útjáról véletlen folytán szereztem tudomást. Back István párttitkárral éppen gépkocsin haladtunk a berentei trösztigazgatóságtól az épülő erőmű felé, mikor észrevettem, hogy útitársam, hirtelen megszakítva a beszélgetést, hátrahajol s valamire merőn rátapad a tekintete.

Kilométerkövet láttam előtte.

Rövid idő múlva, mintegy jelezve, hogy csak folytassuk tovább az imént abbahagyott beszélgetést, mellékesen megjegyezte:

— Valami eszembe jutott.

— Micsoda?

— Ha mindenáron tudni akarja: ennél a kilométerkőnél találtak rá szegény nagymamára.

— Miféle nagymamára?

— Á, nem érdekes az egész. Egy öregasszony volt.

— Megismerhetem a történetet?

— Erre most nincs időnk. Délután pártnap van, tagkönyvcsere. A taggyűlést elő kell készíteni, egy perc időm sincs. Átadom az erőmű főmérnökének, aztán majd esetleg... este...

A gépkocsi éppen fékezett s megállt az erőmű főépítésvezetőségének felvonulási épülete előtt. Abba a szobába léptünk be, amelynek ajtaján ez a tábla függött: *Főépítésvezető.* Az asztalnál nyurga fiatalember telefonált. Csak a felső teste, amelyet az asztal mögött ülve megpillantottunk, felért egy jónövésű magas gyerek termetével. A beszélgetést éppen akkor fejezte be:

— Nem. Az emelőkengyelekhez nyolcas lágyvas kell.

A kagylót letette. Hozzáléptem, hogy megkérdezzem, hol a főmérnök, amikor újra berregett a készülék.

— Itt erőmű. Dezső beszél. Azonnal beolvasom: harminchárom köbméter palló, tizennyolc köbméter faragott fa, húsz köbméter gömbfa és ezerötszáz talpfa érkezett. Nem ezerhétszáz. E-zer-öt-száz! Szervusz.

Back lépett hozzá:

— Újságírók vannak itt. Bemutatom Dezső János főmérnököt. Én már rohanok is. Szabadság!

Nem tudtam leplezni meglepetésemet:

— Ön a főépítésvezető főmérnök? — fordultam hozzá.

— Igen. Dezső János főmérnök vagyok. Üljenek le az elvtársak.

Nem tudok ellenállni, hogy az ismerkedés első szavai után meg ne kérdezzem tőle:

— Tulajdonképpen hány esztendős?

— Huszonnégy.

Az itt következő kérdést sokkal később tettem fel, de a kéziratban idekívánkozik a „huszonnégy" után.

— Mikor szokott borotválkozni?

— Kétnaponként.

— Naponta nincs ideje talán?

Lenne. Csak naponta nem nő ki. Alaposan megnézem ezt a dús fekete hajú, nyúlt arcú, nyurga termetű, nyugodt fiatalembert: ez jó így, kérdezem magamban? Ez helyes? És egyáltalán lehetséges, hogy legnagyobb erőművünket az ország egyik legfiatalabb, alig serkedő bajszú főmérnöke építse? Nem lenne sokkal idevalóbb egy évtizedes tapasztalatokkal rendelkező idősebb mérnök?

Közlöm jövetelem célját: rövid riportban végig szeretnék futni az erőmű építésének eseményein.

— Kezdhetjük — feleli.

A telefon szólal meg:

— Erőmű. Dezső. A szén *kell!* Érti az elvtárs? A folyamatban lévő betonozás nem fagyhat be. Egy vagont azonnal indítson útnak.

Leteszi. Utána felveszi:

— Halló, központ. Miskolc huszonnégyes — hetvennégyest kérem. Sürgős.

1951. július 2

Miskolctól északra, Sajószentpéternél a rekkenő hőségben megáll egy autóbusz. Shortban, kezében kézikofferrel fiatalember ugrik le róla. A fiatalember huszonkétéves. 1946-tól 1950-ig elvégezte a budapesti Műszaki Egyetemet s legutóbb három hónapig dolgozott s tanult Széchy László főmérnök, a *November 7 Erőmű* nagy tapasztalatokkal rendelkező építésvezetője mellett. Apja tervezőmérnök, családja Pesten él, kilencesztendős öccse van. Zsebében személyi okmányain kívül egy megbízólevelet őriz s a DISZ tagkönyvét.

— Berente? — kérdi a gépkocsivezetőtől, aki már gyújt s indulni készül tovább.

— Csak egyenesen — veti oda. — Néhány kilométer.

Bandukolva megindul a Sajó völgyében. Nem egészen egy óra múlva kis falu zsúptetős házai bukkannak elő a Bükk nyúlványai alatt. A gyalogos odatart. A völgy nagyrészt érintetlen: búza hullámzik a forró nyári szélben s a rozstáblák enyhén hajladoznak. Néhol földgépek gémnyaka villan meg: a jövendő gyárak területén már megkezdték a tereprendezést. A fiatalember Berentén, a tröszt igazgatóságán bemutatja okmányait.

— Lipták Ferenc berentei parasztembernél fog lakni. (Hozzáteszik:) — Természetesen, csak egyelőre, amíg felépül az új város.

Megnézi a szobát: földes. Ágy, sublót. Kicsomagol, aztán munkahelyére siet.

Az országútról jobbra tér. Előtte síkság. Harminc embert kap. Műhely kell a lakatos, kovács és villanyszerelő részlegnek és felvonulási épület az építésvezetőségnek. Ledobja ingét, ásót fog, odaszól az embereknek:

— Nekikezdhetünk.

Fizikailag egy kukoricatábla szélén áll. A valóságban a legnagyobb magyar erőmű bölcsőjénél.

1952. január 10

— Munkatársai is ilyen fiatalok?

— Csak Cselényi Pál mérnök idősebb — feleli. — Huszonnyolcéves.

Emődy Attila huszonhárom, Drágus Jenő huszonhárom, és huszonhárom Asbóth Dénes is. Az ifjú mérnökök 1952. január 10-én este félkilenckor, egy ködös estén, amikor tíz méterre sem lehetett ellátni, élték át legnagyobb megpróbáltatásukat. A tereprendezést befejezték, a földön készen feküdtek az előregyártott vasbeton sarokpillérek, áthidaló gerendák és 1951. október 26-án reggel tíz vagonba csomagolva a berentei állomásra befutottak az emelőkétláb (azelőtt emelőbikának nevezték) alkatrészei. Az emelőkétláb összeszerelését december 20-án fejezték be, az első sarokpillér beemelését január 10-re tűzték ki. A negyven méternyi emelőgép roppant lábait kilométernyire látni lehetett a Sajó lapos völgyében: mintha Gulliver vetette volna meg lábát a liliputiak között.

A beemeléshez szükséges előkészület egész nap tartott. A sarokpillér közel harmincöt méter magas, súlya hatvanezer kiló. Délután gomolygó köd ereszkedett a völgyre, a levegő sűrű, tejszínű lett, az arcokat veresre csípte a hideg. Az emberek alig látták egymást. Félkilenckor a munkavezető elkiáltotta magát:

— Hóóóó-rukk!

A csörlők megfeszültek, az emelőkétláb himbája lassan emelni kezdte a hatvanezer kilogrammnyi súlyt. A kétláb tetején reflektorok égtek. Néhány pillanat múlva imbolyogni kezdett a fény.

— Mi történt? — kiáltotta Dezső főmérnök.

Kiáltását iszonyú rázkódás nyomta el. Az egyik emelőkétláb megingott, rádőlt a másikra s a negyven méternyi

gép összeomlott. Elsőnek Balázsházi Imre, az Építőipari Tröszt daruosztályának vezetője kiáltott Dezsőhöz:

— János, élsz?

— Élek.

Azzal beugrott a roncsok közé, oda, ahol nyolc ember a csörlőt kezelte. Vaksötét volt, a távvezetéket a lezuhant kétláb szétszakította.

— Mindenki kiáltsa el a nevét — mondta Dezső a sűrű sötétben.

Nyolc csörlőkezelő emberét féltette. Ajkát összeszorította, szíve hevesen vert.

— Nagy... Kelemen...

Elhangzik a harmadik név. A negyedik. Az ötödik. Iszonyú csend a két név kiáltása közt. Keze ökölbe szorul. Na, végre! Elhangzik a hatodik név. A hetedik.

— Kis... — ez volt a *nyolcadik.*

Az emelőkétláb összeomlását gyártási hiba okozta: a *himba,* amely a sarokpillért emelte, nem az előírt nagyteherbírású lágyvasból készült. A fiatal mérnökök nehézségek közt dolgoztak tovább. A gépet kijavították, újra összeszerelték, himbáját kicserélték, de január 10 helyett csak április 26-án emelhették be az első sarokpillért. Negyed évet veszítettek. *A negyed évet be kellett hozni.*

1952. augusztus 4—8

— Hogy volt az, amikor a férje napokig nem aludt? — kérdem a huszonhárom éves szőke asszonyt a felvonulási épület egyik szobájában, amely egyszerre ebédlő és társalgó, hálószoba és konyha.

— Hagyjuk. Nem olyan érdekes az.

Dezső János 1952. május 30-án nősült meg. Ketten mindössze negyvenötévesek voltak. Az asszony Berentére költözött, a városi félcipőt felcserélte a gumicsizmával, a felöltőt a méregzöld viharkabáttal, a kalapot a babos fejkendővel.

— Nem hiányzik Pest?

— Néha.
— A selyemruha?
— Egészen elfelejtettem.
— És mi az, amit nem felejtett el?
— Az sem Pesthez fűződik. Négy berentei nap történetét.

1952. augusztus 4-én kezdődött a négy nap. Reggel a nyolcadik keretállás elemeinek beemelését kezdték meg. Egy keretállás hét pillérből és áthidaló gerendából áll. Estig négy pillérrel végeztek. Az asszony éjfélkor a férjéért ment.

— Még három gerendát beemelünk, akkor hazamegyek.

A kis szobában kihűlt a paprikáskrumpli. Ötödikén hajnalban Nagy Erzsi szállástakarító ment a főmérnökért:

— Enni is kellene ám.
— Készítsenek ebédet. Tizenkettőkor otthon leszek.

Tizenkettőkor rántotta várta. A rántotta kihűlt. A főmérnök közben irányítani kezdte a kilencedik keretállás beemelését. Másnap délig végeztek vele. Délben utána hozták az ebédjét. Az emelőkétláb mellett állva evett valamit, aztán megígérte, hogy estére hazamegy.

Éjjel újra üres volt az ágya. A fiatalasszony ült a szélén, virrasztott. Hatodikán már a férje mellett állt egész álló nap. Aludni hazatért néhány órára, a férjét az építkezésnél hagyta.

Hetedikén este a férfi kissé erőtlenül átkarolta fiatal feleségét és rekedten azt mondta:

— Na gyere. Hazamehetünk.

Egy közeli falu körorvosa azt mondta, hogy nem hiszi. Orvosi számítás szerint négy álló napig ébren maradni nem lehet. A DISZ egyik vezetője viszont erősgette, hogy ami orvosilag elképzelhetetlen, azt a szocialista ifjúság képes megvalósítani. 1952. augusztus 20-án a berentei ifjak feladták táviratukat a minisztériumnak:

A tíz keretállást, amely hetvennégy nagyelemből áll, beemeltük. A legnagyobb magyar erőmű épülete készen áll. Várjuk a kazánszerelőket.

Este megtudtam a nagymama történetét is. Töpörödött, öregasszony volt. Hetvenesztendős. 1953. január 14-én fia gyöngyösi családjától látogatóba indult Berentére, hogy két esztendő után viszontlássa berentei asszonylányát és három unokáját. Fekete hárászkendő volt rajta, kezében bugyrot szorongatott, benne a hazaival. Ismerős gépkocsivezető vitte el Alacskáig, ott letette és útbaindította:

— Ezen az úton negyed óra járás Berente.

Az enyhe alkonyatban megindult gyalog. Még hogy őt akarják útbaigazítani — mormogta útközben füstölögve. Ismer ő a Sajó-völgyében minden vízmosást, még az útszéli fák is visszaköszönnek neki.

— Hát ez meg micsoda? — töprengett tíz perc múlva, amikor a megszokott, kedves völgy ölén emeletnyi épületet pillantott meg. Megkerülte, s ment tovább.

— No és ez? — lepődött meg, amikor a lassú hóhullásban észrevette a másik hatalmas épületet. De még mindig ment tovább. Amikor a harmadik gyárépületet megpillantotta a lassan ráboruló alkonyatban, megijedt.

— Jó ég, — suttogta rémülten — rossz helyen járok.

A hóhullás erősödött, a Bükk felől metsző szél szaladt le a völgybe és sírósan hajladozni kezdtek a kopasz nyírfák.

A nagymama leroskadt egy kilométerkőre *(arra...)* s szipogni kezdett:

— Eltévedtem — suttogta kétségbeesetten.

Két óra múlva talált rá a berentei párttitkár. Hárászkendőjét befútta a hó, táskás szeméből, mint égből a pihe, hullt, hullt a könny.

— Jaj, fijam, édes fijam...

— Tulajdonképpen hová készült a néni?

— Berentére.

— Hiszen az itt van, a szeme előtt... s karjával támogatva bekísérte a faluba asszonylányához és unokáihoz. Este, megcsendesedve, az ablak előtt ült a nagymama, szerettei körében. Mellette forró tea, átfázott lábán vastag takaró. Lágyan hullt a hó. Az öregasszony „onokáit" faggatta:

— És az a csuda nagy ház, Rozika?
— Az új szénosztályozó, nagymama.
— És amit olyan sötét kövekből építettek?
— A Borsodi Vegyiművek, nagymama.
— És Berentével szemben...
— Az új villanyerőmű, nagymama.

Ez a pillanat, a nagymama tervalkotásainkat simogató, puha pillantása, ahogy a hóhulláson át az épületrengetegre nézett, válaszolt az én kételyemre is: felépítheti-e a legnagyobb magyar erőművet egy huszonnégyesztendős ifjú, építhet-e városokat, új gyárakat huszonhároméves mérnökök serege?

A pillantás rendkívüli volt. Mintha benne az elsuhant, öreg élet hajtotta volna meg lobogóját békét építő, diadalmas ifjúságunk előtt.

1953

Fürge Skodánk, amely az ötéves terv nyomában eddig mintegy ötvenezer kilométer utat tett meg, délutáni verőfényben, Bodrogkeresztúrnál érte el a Tiszát. Miután elhagytuk Miskolcot és Szerencset s a műútról letérve egy órányi út állt már mögöttünk, szőkén és selymesen tárult elénk a folyó. Csöndes volt, csak a játékos szellő futkosott rajta, tükrén apró habokat fodrozva. A másik part felől, amelyet a tavasz kankalinnal és a gólyahír sárga virágával szórt teli, lassan úszott felénk a komp. A révész vasfejű kákóval igazgatta a sodronykötelet, a komp hátán négyökrös szekér állt, mellette veresarcú, szőke parasztember. A kép régi volt; talán már Petőfi is látta.

— Tiszalök? — kérdem, mikor beszélgetni kezdünk Hornyák Sándor ötvenhárom esztendős révésszel. A négyökrös szekér már legördült, a meredeken kapaszkodik. A komp pihen. Kikötötték. Hornyák válaszul az irányt mutatja. — Nem úgy kérdem — mondom. — Épül — feleli másodszorra. És mit mondanak az emberek? Tiszai ember s szemlátomást szótlan és csöndes természet. Pipáját kiveszi szájából, kissé lazít a dohányon. — Az emberek bele vannak egyezve — mondja.

Utazunk tovább. Füzeseket hagyunk magunk mögött. Egy nyírfaligeten túl, zöld mezőben gólya áll és tollászkodik. Felette puha szárnyakkal, szinte kifeszítve az ég kékjében, héja lebeg. Elhagyjuk Tiszatardost, a folyópart mentén vezető földúton megelőzzük H. Gömze József tiszatardosi parasztember lovasszekerét. A gépkocsit szekérrel cseréljük fel. Csöndben kocogunk. Ötvenesztendős az útitárs, tizenegy és fél holdja van, egyénileg gazdálkodik. Nem tud azonnal felelni a kérdésre, hogy hányszor pusztította el a termését az aszály vagy az ár. Csak találomra felel: — Hát húsznál bi-

zony többször. — Vagy a víz jött s kimosta a búza gyökerét is vagy aszály szakadt rá és kipergette a szemet. — Tiszalök — mondom. Kocog a két ló, zörög a szekér. — Abban bizakodom én is.

Gépkocsink rágördül a tiszalöki kompra. A messzi füzesek felől alig látható fehér tábla int: a nagy mű előreküldött üzenete. — Az új Tisza irányát jelzi — igazít útba Litvai István, a révész. Már a folyó közepén haladunk, a víz lassú sodrása meg-megforgatja a kompot, vele forgunk mi is, de tekintetünket nem tudjuk levenni a fehér táblácskáról. Valami odaszegezi.

Füzesek közt érünk ki a megyei útra s már leszáll az alkony, mire befutunk Tiszalökre, ahol az új Tisza építőinek legnagyobb része lakik. Sistergő élet lehelete csap meg. A régi Tisza menti falvakra legfeljebb egy-egy zsúptető, vagy egy-két árva gólyafészek emlékeztet. Az utcákon gépkocsik szaladnak, motorkerékpárok rohannak, a kiskapukból, amelyeknek grádicsa oly vén és kitaposott, homlokukra tolt porvédő szemüveggel fiatal emberek lépnek ki. A lányokon inkább látni nyakig zárt kék kezeslábast, mint ráncba szedett falusi szoknyát, a fészerek alatt nem ásónyélre támasztott kiskabátok pihennek, hanem egy-egy Tatraplan vagy porszínű Pobeda.

Leszállt az este, kilenc óra van. Elhagyjuk Tiszalököt és a csillagos ég alatt megérkezünk az előőrsökhöz. A földeken sötét van, a Tisza tükrén majdnem nappali világosság. Két fényszóró ontja a fényt.

A parton ladik vár. Lassú evezőcsapásokkal elindulunk.

— Hol vagyunk? — kérdem a ladikost. A világ legtermészetesebb hangján felel:

— A nulla pontnál.

Karjával megragadja az *Augusztus 20* szívókotró kötélhágcsóját. A ladikot kiköti. Felmászunk az uszályra. Az első vonalban vagyunk, ahonnan kiágazik az új Tiszameder. Ezen a területen találkozik majd a Tiszával a száz kilométer

hosszú Keleti Főcsatorna. A századik kilométer a Berettyónál lesz. Ez itt a nulla pont.

Az uszály lakói csaknem kivétel nélkül tolnai származásúak, nagyrészük dunai hajós volt. Baka János kotrómesterhelyettes negyvenkét esztendeig uszályokat kormányzott a Dunán. Az uszály is évekig a Dunát járta. Hullámsírjából emelték ki és Dunaharasztiban a Lenin-csatorna híres gépeinek mintájára építették át szívókotróhajónak. Két Skoda-motor zúg a gépházban. A gépháztól nem messze, egy kajüt ágyán Ezer Mihály kotrómester pihen a napi munka után.
— Tud aludni ebben a motorzúgásban? Baka János mosolyog szőke bajsza alatt: — Csak ebben tud. A csönd fölébresztené.

A kormányfülkében állunk. Baka János keze a kapcsolótáblán pihen. Alattunk a Tisza vize, előttünk a föld, amelybe új medret hasít a gép.

— Vigyázz! Vigyázz!

Egy billentyűt lenyom. A vágófej, amely éles késekből és a kések alatt elhelyezett szivattyúcsőből áll, víz alá merül. Nem látunk semmit. Nem hallunk mást, csak a motorok zúgását. A Tisza új medre láthatatlanul épül. A vágófej kései a víz színe alatt marják és tépik a földet. Szemmel alig látni és nem is hallani, hogy a földön néha végigfut egy csík. Megrepedt. A következő pillanatban egy elsuhanó huppanás hallatszik. Megcsobban a víz. Egy partfal leomlott.

A Tisza új medréből kitermelt földet a régi Tiszába vezetik. A földet vezetni? Baka leállítja a motorokat. Az uszály farába megyünk. A vágófej alatt kiinduló cső a víz alatt a partra vezet. A part mellett már a régi Tisza folyik. A cső végéből zuhog a „fekete víz", a vízzel elkevert, kitermelt föld.

— Téged mi lelt? — kérdi Baka, Ezer Mihály kotrómestert, mire visszaérünk a kormányfülkébe. Azután jót nevet. Leálltak a motorok, elült a zaj, Ezer Mihályt felébresztette a csönd. — Eredj vissza a kajütbe — mondja és bekapcsolja a motorokat.

Az öreg hajós, aki uszályával régen napi hatvan kilomé-

tert is megtett, most napi három métert halad előre. Ennyit termel ki az *Augusztus 20* szívókotró huszonnégy óra alatt.

Már leváltották, a fedélzeten állunk, barna zsalus ablak mellett, a világló holdsugár alatt. Valami szépen töri a fejét az öreg hajós. Húzogatja szája szélét, összefogja öt ujját a jobb kezén, jelzi, hogy valahogy nem megy a beszéd, a kifejezés. Aztán ennyit mond:

— Tudja, azért mégis csak messzebb érünk ezzel, mint bármilyen gyors hajóval.

Messzebb? Hová? Én ilyen szép csöndességgel még nem hallottam megfogalmazni a szocializmust:

— Oda, fijam. Oda — és a nagy mű daruira és pilléreire mutat.

Az a különös ezen a kétszázezer holdnyi összefüggő területen, hogy a víz a legnagyobb ellenség s a víz a legjobb barát. A víz ad életet, a víz oszt halált. Árvíz, aszály, árvíz, aszály: ez volt a rend a Tisza mentén, a Hortobágyon, a Tiszántúlon régen.

— És nekünk is a víz a legnagyobb ellenségünk.

Ezt az egyik építő mondja, az útitárs, Kovács Dezső fiatal mérnök. Még három testvére van. Mind a három mérnök.

A Tiszalöki Duzzasztóműhöz érkeztünk. Napfényes délelőtt van. Kemény küzdelemre emlékezünk. 1953 januárjában történt. A szívókotró most néhány száz méterre előttünk dolgozik. Új medret ás. De 1953 januárjában, metsző, éles éjszakán a Tisza, amelyet mi egy év múlva be akarunk vezetni új medrébe, időnek előtte akart besétálni ide.

Jött az áradás. Köd volt. Az éjszaka jéghideg. A víz a partot ostromolta, hogy zúgva, bömbölve törje át a gátat és elnyelje a nagy művet. Férfiaknak való, kemény éjszaka volt. Csikós Mihály, a földmunka vezetője irányította a gátépítést. Nem aludt, nem csukta le a szemét sok-sok órán át. A szél cibálta a gátat. A víz mosta a partokat. Az emberek építették. Amit nappal építettek, éjszaka kimosta az ár. Három nap, három éjjel tartott a küzdelem. Az emberek győztek. A gát nem szakadt át, a Tisza megállt.

A másik küzdelem ennek előtte történt, 1951 nyarán. A Tiszalöki Duzzasztómű, hajózsilip és vízierőmű legnagyobb ellensége a víz. És legnagyobb barátja a villanyáram, amely azokat a szivattyúkat hajtja, amelyek elvezetik a feltörő talajvizet. Már megindult és javában folyt a betonalapozás, mikor 1951 nyarán hirtelen vihar támadt. A villám szétvágta a transzformátort, amely az országos hálózatból idevezetett húszezer voltos áramot alakítja át. Transzformátor híján a húszezer voltos árammal nem lehetett mit kezdeni. Kikapcsolták. A szivattyúk leálltak. A talajvíz feltört és nem lehetett elvezetni. A talajvizet még megtetézte az esővíz, amely ömlött.

— Húsz perc alatt kell segíteni — mondta a főmérnök és a zuhogó esőben, ingben, vödröt ragadott fel. — Ha húsz perc alatt nem segítünk, a talajvíz feltöri a betont.

Aki ember a helyszínen dolgozott, meregetni kezdte a vizet. A jövendő duzzasztómű helyszínén, amely hét és fél méterrel emeli fel a Tisza vizét; amelyen át millió és millió köbméter víz zúdul majd át; amelynek segítségével kétszázezer holdnyi területet látnak el vízzel — emberek álltak és három-négyliteres vödörrel meregették a vizet. Az ég szurokfekete volt. Két férfi, Zarkóci József és Páger János villanyszerelő elrohant, hogy bekapcsolja az építkezés áramfejlesztőjét.

Tíz perc eltelt. Áram még nem volt. Az ég csatornái ömlöttek. Mennydörgött és villámlott. Öt perc. Semmi. Négy perc. Az emberek némán dolgoztak. Minden másodperc számított és minden liter kimert víz.

Végre az egyik pillanatban a felvonulási épületben kigyulladt a villany. Az áramot bekapcsolták. Megindultak a szivattyúk. Az emberek csak álltak a zuhogó esőben s szó nem jött ajkukra. Egy öreg szerelő félrefordult, hogy ne lássa a szemét senki. Vannak, akik nevetnek, ha örülnek. Vannak, akik sírnak.

Egy nagy építkezést nem lehet felmérni. Nem lehet min-

dent elmondani, a nagyságot, a méreteket, felmérni az építőanyag millió kilogrammjait.

Más utat választok. Tucsányi az építkezés egyik legnépszerűbb munkása; határtalanul szeretik, határtalanul bíznak benne. Mindent megmutat, mindenre kiterjed a figyelme.

Az apróságokat jegyeztem fel:

Néhány esztendeje e mű helyén országút állt. Még annak előtte, sok évszázaddal ezelőtt, honfoglaláskorabeli magyar falu. Még régebben szarmata falu. És annál is régebben?

Az építkezés múzeumában megállunk: Tucsányi felemel egy szarmata edényt, utána egy mammutagyarat. Ásók, földgépek nyomában bukkant elő a földből. Megnézünk egy orsógombot. Talán hétszáz esztendeje használta egy magyar parasztasszony.

A földről beszél Tucsányi. Ennek a földnek minden porcikáját megvizsgálták. Kutatták a hordképességét: elbírja-e a duzzasztómű harmincötezerkilós vaskapuját? Kutatták a talajvíz támadóképességét: milyen erős összetételű betont kell használni? Kutatták évtizedekre visszamenően a Tisza vízállását: mivel számoljanak, milyen nagy erőt vessenek be acélban és vasban, betonban és gránitban a víz ellenében? Kutatták a víz esését, zuhanását: elég erőt fejt-e ki a Tisza, ha hét és fél méter magasságból zúdul rá a turbinák lapátaira? És hogyan akadályozzák meg azt az erőt, amely egyik oldalon hasznos, másik oldalon káros?

Tucsányi lehajol a földre a duzzasztómű pillérei előtt:

— A betonfogak — mutatja.

Sűrű kockák egymás mellett. Vasbetonból. A víz kimosóképességét fogják csökkenteni, ha kinyílik a duzzasztómű vaskapuja és a Tisza hét és fél méter magasságból lezúdul az alsó mederbe.

Délben felérünk a duzzasztómű balparti pillérére. Messze, a rázompusztai kanyar mögött parasztember szekerez. Arcát sem látni. Messziről olyan, mint minden más arc. Tucsányi nézi. Mire gondol? Mi jut eszébe? Ismeri talán?

— Mit néz rajta? — kérdem. Lábával egy vastüskét böködi. Inkább magának mondja:

— Nekik épül az egész.

Délután érkezem Forstner István főmérnökhöz, a beruházó vállalat vezetőjéhez. Egyetlen szoba, a főmérnökön kívül egyetlen tisztviselő dolgozik benne. A főmérnök szőke, középtermetű fiatalember, harminchat éves. Asztalán telefon áll. Ha hű lennék a valósághoz, csak szakadozottan tudnám visszaadni azt, hogy mit dolgozik. Minden mondat után csengett a telefon.

Munkája a következő:

Teleki László, az egész építkezés vezetője és főmérnöke mellett ellenőrzi a vízműépítőket, a földkotrókat, a folyamszabályozókat, a betonútépítőket és a MÁVAG vasszerelését. Ellenőrzi a földgépeket, négy úszókotrót, egy lánctalpas dózert, a lépegető exkavátort, a síneken járó *Vörös Meteor* kanalas kotrót és hét vonóköteles kotrót. Az emberek Tiszalöktől Tiszavasvárig dolgoznak szárazföldön, új folyómederben, vizen és országúton. Ellenőrzi a Keleti Főcsatorna hét hídjának építését és vezetni fogja további tizennégy híd építését.

Jegyzeteimet becsukom. Nem tudok jegyezni tovább. Egyszerű és kézenfekvő kérdést teszek fel neki:

— Hol lakik?

A vállát vonja.

— Itt van egy kis szobám. Ide ledűlhetek.

— De hol alszik?

— Tiszalökön vettem ki egy bútorozott szobát.

Nőtlen. Így folytatja:

— Ha szabad vagyok, tulajdonképpen az édesanyámnál lakom Dunaharasztiban.

Ezt sem folytatom. Hirtelen végigvonulnak előtte volt munkahelyei. Ránéz a gyönyörű térképre, amely Magyarországot ábrázolja.

— Hol itt, hol ott... voltaképpen az egész országban lakom — fejezi be.

Másnap elhagyjuk a Tiszát. A pusztában szalad a gépkocsi. Tiszavasvárnál feltűnik a Keleti Főcsatorna, friss medrében háromméteres talajvízzel.

— Indulás! — egy férfihang állít meg. Viszik a *Vörös Meteor*-t, indul az utolsó vasúti kocsi.

— Mit késlekedtek? Indulás!

A férfi, aki kiált, napszítta ember, Németh Józsefnek hívják, Magyarország második legnagyobb földkiemelőgépének, a *Vörös Meteor*-nak a vezetője. Vasváron a puszta parancsnokának nevezték el.

— Balmazújvároson találkozunk — mondja s gépkocsiba száll. A vasúti kocsit, amelyhez külön leágazást építettek egészen a csatornáig, elindítják. Nyomon követem. A kocsi, amelyet kézi erővel tolnak, a fővonalnál megáll és bevárja a mozdonyt. Hozzákapcsolják. Útirány: Balmazújváros. A *Vörös Meteor* Balmazújváros határában kezdi meg a főcsatorna ásását.

A Földkotró Vállalat tiszavasvári irodáiba abban a pillanatban érkezem, mikor befut a balmazújvárosi jelentés. A *Vörös Meteor* megérkezett. Huszonkilenc vasúti kocsiból már megkezdték az alkatrészek kirakodását, az utolsó kocsi kirakodása holnap indul. Az irodák pillanatok alatt kiürülnek. Mérnökök és műszaki tisztviselők gépkocsiba ülnek. Útirány: Balmazújváros. András László fiatal mérnök marad velünk és selyempapírba csomagolt, vörös bőrbe kötött kötetet vesz ki a fiókjából. A kötetet — a Földkotró Vállalat munkásainak és mérnökeinek felajánlását — Rákosi elvtársnak fogják elküldeni. Az utolsó rajzokat készítik. A munkások és mérnökök felajánlják, hogy a meglévő gépparkjukkal 1954. március 15-ig kitermelnek három és fél millió köbméter földet, megépítenek hetvenkét kilométernyi csatornát.

Tiszavasvár mellett egy épülő csatornahídnál megállunk. Előttünk a lépkedő exkavátor halad. Halljuk mély zúgását, lépéseinek morajlását. Egy babos fejkendős fiatal lánnyal, a híd egyik építőjével beszélgetünk. Nagy Mária a neve, tizenkilenc esztendős, édesapja a tiszavasvári *Győzelem* termelőszövetkezeti csoport tagja. Kilenc holdat vitt be,

mintagazda volt. Az első szavak után azt keresem: érti-e Nagy Mária, mit épít? Érzi-e, mi épül? Meleg szél nyargalász körülöttünk. A lépegető puttonya magasba lendül, azután beleharap a földbe. Körénk gyűlnek a többiek. Már hatan-heten vagyunk. A többiek beszélnek, Nagy Mária hallgat. Szabódik, a földre néz, csöndes. Keresem a gondolatát, a szavait, a választ: érti? Érzi?

— Én nem tudok mást mondani... — kezdi — csak annyit, hogy apámnak a termését hol a víz vitte el, hol az aszály.

Megtehettem tíz és tíz kilométereket. Beszélhettem dolgozó parasztokkal Tiszaháton, Tisza mentén, Tiszán innen, Tiszán túl. Az ismerkedés első szavai után, a mélyből mindig két szó tört elő: árvíz, aszály.

Ezért nézek megbecsüléssel Rónyai Rezső fiatal mérnökre, aki túl Tiszavasváron, a főcsatorna hajózsilip építésénél fogad. Egyike az ezreknek, akik meg fogják szüntetni az árvizet és az aszályt. Huszonötéves, magasnövésű fiú. A pesti műegyetem kapujában szerződtették le, mikor oklevéllel kezében kijött. Mikor Teleki László főmérnök kihozta a pusztába, a sík földön három kupac téglát talált.

— Itt fogod felépíteni a zsilipet.

Ketten álltak. A fiút aggodalmak rohanták meg: az oklevelén még meg sem száradt a pecsét. Semmi gyakorlata sincs. Egyszerre azonnal építeni kezd? Mi lesz vele a pusztán? Hol kap embert? Mi lesz a felvonulási épületekkel? Hogy küzd meg a talajvízzel? Hogy fog élni? Hogy tud majd megbírkózni a munkával, a nehézségekkel?

— Ez egy hajókamra lesz — s a földhányásról a mélybe mutat. — Itt fogják átemelni a főcsatornán haladó tengerjáró hajókat.

Nézem az arcát. Nyugodt. A hajókamra alsó vaskapuja támkapu lesz: csukódik és nyílik. A felső merülőkapu lesz: mielőtt beeresztik a hajót, a vaskapu a földbe süllyed, mély vasbetonfalak közé. Szelíd a szeme. Csöndes a hangja. Már messze járunk, mégis rá gondolok...

A Tisza menti utat öreg hegy ormán fejeztem be. Elmentünk Tokajba, a hegy lábánál leállítottuk a gépkocsit, felmásztunk a vén hegyre és végignéztünk a Tisza völgyén. A részletek után az egész érdekelt.

A hegy oldalában öreg temetőt találtam. És az öreg temetőben a fejfákról kibetűztem egy 1849-es halott nevét (Kossuth István), megtaláltam három ismeretlen 1919-es hős hantját és egy 1945-ben elhúnyt szovjet katona (V. G. Malasinkov) sírját. Közel fekszenek.

E sírok közt álltam meg. Meddig látni el? Tiszatardosig. Tiszalökig. Ellátni Tiszavasvárig s még annál is tovább. A pusztán tengerjáró hajók úsznak. Kétszázezer hold sziket öntözünk.

Hova látni el? A vén hajós szavával felelek: o d a. A szocializmusba.

1953

Abban a sűrű gyertyánerdőben, amely Budapesttől nyugatra, a dunántúli Oroszlány bányavárostól mintegy hét kilométerre fekszik, ezen a napon lágyan hull a hó. A fák kopott üstöke közt hideg szél zenél. Amerre ellát a szem: tar ágak, hólepte erdő, nagy, szürke ég. Ember sehol. Álmos és mély a csend. A sűrűbb erdőrészeken, amelyeknek földjét még nem lepte be a hó, vaddisznók túrását, őzsuták friss kaparását, szarvasbikák lábnyomát lehet látni. Út nem vezet erre. Ösvényt sem látni. Erdei csapást sem lehetne egykönnyen felfedezni. Az erdő, a tél birodalma nagy s hallgatag.

Jéglepte csermely mellett öreg szarvasbika áll. Csapzott, szürke bundát visel, lábával a patak jéggel bevont tükrét kaparássza. Rést vág, iszik. Nyomban ezután hirtelen felveti nemes fejét. Szép szeme kerekre válik, orra nedvesen fénylik, fejét oldalra billenti.

Neszt hall, fülel.

A nagy, hallgatag birodalomban motor zúg. A szarvasbika szökellő léptekkel eliramodik. A hófelhők szétrepedeznek, lenéz a tájra a nap. Első halovány sugara különös expedícióra esik. A sűrű erdőben, az úttalan úton, terepjáró gépkocsi halad. A széles gumikerekek ösvényt taposnak az embernemjárta tájon. A gépkocsit a kerekek-készítette friss csapáson két parasztszekér követi, felpúpozva bélés és fúrócsövekkel, szénkutató fúrótorony vas, acél, gumi alkatrészeivel.

Többhetes kutató út után az oroszlányi gyertyánerdő hallgatag vadonába érkezik Sólyom József dr., a Tatabányai Szénbányászati Tröszt egyik geológusa, egy fúrómester és néhány segédmunkás. Munkához látnak. 1953. február 16-a van, a hazánk életéből kiragadott hatvannégy egymást követő hétköznap első munkanapja.

A kutatók egy millió tonna fekete szenet találtak. Ebből hatszázötvenezer tonna a föld felszínéhez közel, nyolc méterre az erdő alatt fekszik. A tatai medencében külszínfejtéses bányát lehet nyitni. Az első hírt kocogó parasztszekér viszi Tatabányára. Tatabányáról telefonhuzalok repítik a Bánya- és Energiaügyi Minisztériumba. A válasz rövid: azonnal munkához kell látni. Az első akadály: az erdő. Ahhoz, hogy a külszínfejtéses bányát megnyissák, ötven holdat kell letarolni. A fakitermelés lassú, sokáig tartana. Rövidebb utat kell választani. A tizenkilencedik munkanapon, március 9-én reggel megindul az erdei csata.

Különös és szép az erdő. A gyertyánfák ágaiból előbújnak az első rügyek. A levegő gyantaszagú. A csermelyek partján megzizzen az avar: hóvirág fejecskéje tolakodik elő. Zümmögni kezdenek a tavaszi bogárkák. Szarvasok, őzek ruhát váltanak: a szürkét rőtvörössel cserélik fel. Az őzsuták az első füvet keresik.

Ebben a nagy csendességben hangzik fel az első robbantás. A második. A harmadik. Az őzsuták inalva menekülnek. A szurokfekete vaddisznók csörtetve törnek a vadonon át. A madarak vijjogva rebbennek fel, mert a hatalmas fák rendre dőlnek le. Mintha megingott volna az egész erdő... A robbanásokat egész fasorok zuhanása követi. Reszket a lég. A gyantaszagot az ekrazit kesernyés illata váltja fel.

Az erdei világ köröskörül megváltozik. Ahol tegnap még vaddisznócsorda túrta a földet, példás rendben sátortábor áll. A szarvasbikák lábanyomát hernyótalpak, lánctalpak, páncélos vontatók, tankok tiporják el. A néphadsereg egyik műszaki alakulata érkezett ide előőrsként és megkezdte a terep megtisztítását. Egyszerre tépnek fel egész erdőszakaszokat. A mély gyökerek alá robbanótölteteket helyeznek: tíz-húsz-harmincéves fákat dönt ki a robbanás.

A szén feltárásához letarolt terep kell. A kitermelt szén elszállításához út és hat kilométer hosszú gazdasági kisvasút az erdő mélye és Oroszlány vasútállomás között. A bányaügyi minisztérium vasutat kér. A közlekedési ezt feleli: azonnal munkához látnak. Történetünk harmincötödik hétköznapján, március 27-én autón, szekéren és gyalog meg-

érkezik a helyszínre Gyócsi Jenő, a közlekedésügyi minisztérium gazdasági vasút-főosztályának vezetője, Kadocsa Lajos és Turányi István mérnökökkel. Az erdő mélyén porszínű viharkabátban magas, szőke mérnök fogadja őket: Domokos Kálmán, a Tatabányai Szénbányászati Trösztől. Gyors ismerkedés, kézfogás, néhány szó. Azután indulás.

Az erdő egyre szebb. Néhol ibolyapázsitok illatoznak. Már lombba borultak a fák. A négy mérnök keresztül-kasul járja a vadont. Kezükben térkép, milliméterpapír, jegyzettömb. A nap áttör a friss lombokon. A mérnökök a talajt vizsgálják, a föld vetődését és hordképességét. Öreg cserfa alatt leheverednek. A térképet lábaik elé terítik, előveszik a noteszokat. Gyócsi megkérdezi:

— Mennyi idő alatt épüljön fel a vasút?

— Harminc nap alatt! — hangzik a válasz.

Kadocsa hirtelen felemeli kezét, mintha azt mondaná: nem lehet! Kezét visszaejti. Lehet, mert kell. A harminchatodik munkanapon Kadocsa pesti dolgozószobájában együtt ülnek az UVA-TERV mérnökei, a tervező és kivitelező vállalat munkatársai, a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium képviselői. Számbaveszik az anyagszükségletet: az úthoz és vasúthoz talpfa, sín, szeg, homok, kavics, kapcsolószer, kitérő, szállítóeszköz, munkáslakás, terepjáró gépkocsi, teherautó és — ember kell. Sok ember és azonnal. Kadocsa dolgozószobájából felhívja a Vasútépítő Vállalat balatonfenyvesi építésvezetőségét:

— Készüljenek a felvonulásra.

— Mit kell építeni?

— Gazdasági kisvasutat. Hat kilométer. Erdőben. Oroszlánynál.

— A tervek?...

— Arra ne legyen gondja.

A tervek? Hol vannak még azok!... A harminchetedik munkanapon porszínű Skoda terepjáró haladt a bicskei országúton. Elég furcsán festettek Kadocsa, Burkus Béla, az UVA-TERV mérnöke és Baka Albert tervezőmérnök. Egymás hegyén-hátán ültek és a gépkocsi tele volt szintező műszerrel, teodolittal, kitűző rúddal, szintező léccel, karókkal,

kalapáccsal, mérőszalaggal és szeggel, festékkel, térképekkel és rajzokkal.

Megérkeztek Oroszlányba, a terepjáró átvágta magát az erdőn. Mikor két gyertyánfa közt kiszálltak a kocsiból, Kadocsa így fordult útitársaihoz:

— Tessék, kartársak. Ime, az erdő. Meg lehet kezdeni a vasút tervezését.

Aznap este Kadocsa bejegyezte kis noteszába: a vasútépítők felvonulása, március 30-án. A következő napon, történetünk harmincnyolcadik hétköznapján a néphadsereg kivezényelt műszaki alakulatának egyik harcosa kezével a távolba intve megkérdezte bajtársát:

— Miféle madarak azok?

A messzi fákon apró pontocskák imbolyogtak. A pontocskák lassan közeledtek. Fától fáig nőtt nyomukban a villanyvezeték. Amint látóközelbe értek, kitűnt, hogy nem madarak, hanem emberek. Tatabánya küldte őket. Villanyszerelők. Az oroszlányi gyertyánbirodalomban nemcsak erdőt kell irtani. Nemcsak utat, vasutat építeni. Több kilométer távolságból ide kellett vezetni a villanyáramot is és fel kellett építeni a transzformátorházat, mert a szenet négyszáz méter hosszú, áramhajtotta gumiszalagon fogják elszállítani a külszínfejtéses bányától a gazdasági kisvasútig.

Az erdő napról napra változott. A csókák ámulva pillantgattak a friss, fényes dróthuzalokra. Ilyet még nem láttak az oroszlányi gyertyánrengetegben. A magas fákon, ahol nemrég még ágakat lehúzó hóhalmocskák ültek, fehér porceláncsészék jelentek meg: a villanyáram jöttének szokásos hírmondói. Húszan voltak az esővel, viharral és tervhatáridővel dacoló „gascogne-i legények" és Takács művezető volt a kapitány.

A szén, amely e sorok írása idején már egész falvakat világít, még sűrű, évezredes álmát aludta, mikor a harminckilencedik hétköznapon, április elsején, az erdei emberek világában szárnyrakelt a hír:

— Jönnek a tatabányaiak...

Emberek, arcok, képek lépnek elő az emlékezés sűrűjéből. Milyen is volt ez a világ? Az útépítők kéthengeres nyomtatói a homokos földbe beragadnak. Traktor kellene. Rohan a futár gyalog, megy szekéren, halad autón, a kömlödi gépállomásig meg sem áll: négy traktor kell. Azonnal. Az erdei világ zenekarában új hang szólal meg: traktor nyomtat a friss úton. Beragad a traktor is. Kihúzza a sárból egy sztálinyec. Besüpped a löszbe a sztálinyec is. Kihúzza egy csörlős teherkocsi. Hányszor hangzott el: azt a mennydörgős mindenit a világnak!... Hányszor zuhogott az eső. Vert a szél. Tépett a vihar. Ázott be a vasút friss töltése.

Arcok: például az öreg Gazsi, az útépítő. Tömött, veres, dús szemöldöke van. „Ismerem én ezt az erdőt!"... „Honnan, Gazsi?" „Cepeltem benne eleget a cuccot." „Ki után?" „A gróf után." Eszterházyé volt az erdő, Gazsi volt egyik puskahordozója.

Emberek: a tatabányaiak autón, gyalog jártak ide. Hazaértek este tízre, visszajöttek hajnali hatra. Keltek négykor. Dadi, kömlödi, bokodi kubikosok tizennyolc kilométerről jártak be. Oroszlánytól az erdő szívéig gyalog jöttek hajnaltájt, mikor pirkadt az ég és bíborszínben lángoltak a gyertyánfák.

Ebbe a világba kelt szárnyra április elsején a hír:

— Felvonult Tatabánya!

Dübörögtek a gépkocsik. Sztálinyecek. A tehergépkocsikon bányászok. Törték az utat a rengetegben. Az egész erdő zengett. Motorok zúgtak. Robbanás dörejlett. Szálfák dőltek le. A negyvenegyedik hétköznapon, április 3-án Kadocsa mérnök tervrajz fölé hajolt az oroszlányi bányász-legénységszállás egyik asztalánál.

— Hol terveztek?

— Itt.

— Itt, ezen a faasztalon?

— Máshol nem volt hely.

Kadocsa körül fiatal férfiak álltak. Az előörsök. Burkus, Baka, Koppány mérnökök. Kissé hátrább Schweiger Gáspárné, az egyik technikus. Persze, el lehet képzelni tervezést budapesti tervezőiroda hatalmas termeiben, a rajzasztalok

mellett. Ahol az ablakon betűz a nap, van idő töprengeni. Amikor a kivitelezés a terv teljes elkészülése után indul csak meg.

Oroszlányon más történt. Kadocsa este nyolckor jóváhagyta a vasútvonal első két kilométerének tervét, másnap reggel hétkor megindult az első szakasz építése. A negyvenkettedik munkanapon, április 6-án az út- és vasútépítők, a szalagszerelők és feltáró bányászok, géplakatosok és ácsok, kovácsok és gépkocsivezetők nagy rohama előtt Domokos Kálmán főmérnök gyűlést hirdetett a kész transzformátorház mellett.

Reggel tíz óra volt. A szél rázta, tépte a fákat. Süvöltött az egész erdő. Az emberi hangot alig lehetett hallani.

— Szaktársak! — kezdte Domokos. Magas, szőke férfi, úgy negyvenes lehet. — Nehogy valakit csalódás érjen, elöljáróban közlöm, miről lesz szó. Azt tudják, ugye, hogy egymillió tonna szén a tét. Esőben, sárban, hidegben, ha kell, zivatarban fogunk építeni. Aki ezt nem vállalja, most szóljon. Elmehet. De aki vállalja . . .

Csend.

— Nekem férfiak kellenek, értik, elvtársak? Aki menni akar, szóljon.

— Nem hallom, úgy zúg a szél! Szólt valaki?

Senki nem felelt.

Csak a szél felelt.

A férfiak azzal válaszoltak, hogy hallgattak.

Az ötvenkettedik munkanapon, április 17-én, megérkezett a Földkotró Vállalat első exkavátora, hogy megkezdje a szénmezőt borító nyolcméteres földréteg letakarítását. A meddő hegyek csúcsa már magasabban állt, mint a gyertyánfák koronája, mikor az öreg Gazsi, a volt puskahordozó, délidőben eljött nézelődni és betűzni kezdte az exkavátor cirill betűs felírásait. Nem ment. Valaki kisegítette. Ez állt a gép farán:

Voronyezsszkij Exkavátornij Zavod.

— Szóval, Voronyezs — mondta az öreg. És elmesélte,

hogy a gróf akkoriban azt mondta neki: Voronyezs a magyar nép temetője. — Ebben is tévedett — mondja az öreg.

Az idő rohant, mint az esőfellegek. A hatvankettedik munkanapon, április 29-én délelőtt tizenegy órakor beborult az ég, mennydörgés rázta meg a levegőt, forgószél cibálta a fákat és ömleni kezdett az eső. Bokor János harmincnégyesztendős tatabányai lakatos és tizenöt tagú brigádja a zuhogó esőben tovább folytatta a nyolcvan centiméter széles, százhúsz milliméter vastag szállítószalag, a görgők és a szalagot tartó vasvánkosok szerelését. Május elsejére el akartak készülni vele. Bokornak nem volt esőköpenye. Fél óra alatt merő víz lett, gumicsizmája térdig vízben ázott. Ebédszünetjét nem vette ki.

— Nem hagynád abba? — kérdezte valaki. — Olyan vagy már, mint egy cápa.

Bokor nem felelt. Nem feleltek a brigádtagok sem. A zuhogó esőben csörlős tehergépkocsi rohant Tatabánya felé vízhatlan köpenyekért. A tröszt nem tudott adni. Szombat István, a 47/I-es tatabányai Építőipari Tröszt egyik vezetője kinyitotta a ruharaktárt:

— Hetven van. Elvihetik.

A kocsi rohant vissza Oroszlány felé. Az erdőben elakadt. Csörlő segítségével önmagát húzatta ki a félméteres agyagtengerből. Később újra elakadt. Nem folytatom tovább. A mennydörgős időben, a zuhogó záporban, a süppedő talajon este nyolcra érkezett csak vissza. Bokor és emberei a szakadó esőben már kilencedik órája megállás nélkül dolgoztak.

A gépkocsivezető leugrott, leemelte az első viharkabátot, és Bokorhoz vitte. Ekkorra elállt az eső. Bokor csurom víz volt. De nedves arca mosolyra nyílt.

— Ezt jól megcsináltad. Eső után köpenyeg...

A következő napon, történetünk hatvanharmadik munkanapján, április 30-án, újra megeredtek az ég csatornái. A hatkilométeres vasútvonalból még négyszáz méter hiányzott. A töltést szétáztatta a zivatar. Este hétig zuhogott.

A vasútépítők hétkor csak azért is munkába álltak és egész éjszakán át dolgoztak. Az erdő nedves volt, sűrűje vaksötét. A fákon, az új vasútvonal mellett ívlámpák világítottak. A ruhák át voltak ázva. A hideg csontig hatolt.

Mikor derengeni kezdett és egy vén cserfáról felröppent a pirkadat első rigófüttye, a pálya készen állt. Az emberek nem sokat beszéltek. Vették nedves iszákjukat, átázott hátukra borították, megindultak a szálláshely felé. Rövid sürgöny ment Budapestre, a Közlekedésügyi Minisztériumba: *„Oroszlányi vasút bejáratásra készen áll. Május egy hajnala. Az építők."*

Az utolsó napon, történetünk hatvannegyedik hétköznapján hajnali hat órakor a baggerek a megvilágosodó kék ég alatt tépni kezdték a fekete szénfalat. Az első kiló... A második. Az első tonna... A második. Az építők némán nézték. Senki sem hiányzott. A kaparószalag átadta a kitermelt szenet a szállítószalagnak, amely felfutott vele egy fatoronyba. Megnyíltak a torony bádogcsatornái: a hűvös és fénylő hajnalban nedvesen csillogott a szén, amint beömlött a kisvasút lóré-kocsijaiba. A mozdony, amely nem nagyobb az úttörő vasút mozdonyánál, már prüszkölt és pöfögött. Az első kocsiba alacsony, zömök férfi szállt be: Hamvasdi Mihály, a tatabányai pártbizottság képviselője. Mellette Domokos főmérnök állt. Sípjelzés, mely nem volt több, mint egy madárfütty: az első szén a kanyargós erdei utakon megindult az oroszlányi állomás felé.

Domokos fedetlen fővel, hallgatva állt. Ha a szeme beszélni tudna, Vörösmartyt idézte volna: „ez jó mulatság, férfimunka volt!" A mozdony pöfögött, a kisvasút kanyargott. Azt már senki sem látta, hogy az erdő mélyéből a régi, rőtvörös szarvasbika szimatolt és figyelt. Kezdett hozzászokni az emberekhez.

A hazánk életéből kiszakított hatvannégynapos történet lezárása után hat nappal jártam erre, hogy feljegyezzem

egymillió tonna szén feltárásának históriáját. Tíz éve még nem írhattam volna meg ezt a történetet. Akkor Eszterházy grófé volt az erdő. Tudott ugyan a szénről, de az állami geológust, aki kutatott utána, hamis jelentés írására bírta, mert neki nem a szén feltárása, hanem a vadászöröm volt a „jó mulatság".

Amit leírtam, nálunk már természetes. Ez a történet nem rendkívüli, nálunk mindennapos és különben is teljesen egyszerű.

1953

Az őrök?

— Elfoglalták a helyüket.

— A másfél kilométeres biztonsági körzet?

— Kijelöltem a határait.

— Minden őrt ellátott piros zászlóval?

— Igen. Megtörtént az eligazításuk is.

— Köszönöm. Végeztem.

Csata készül. A beszélgetés rövid, katonás, a legszükségesebb szavakra szorítkozik. A párbeszéd Vasvári László, az Uzsai Kőbánya Vállalat főmérnöke és Szabados Béla diszpécser, az őrségparancsnok közt zajlik le. Szabados lelép.

— Steiger lőmestert kéretem.

Alacsony, barnahajú férfi szalad a főmérnökhöz.

— Steiger szaktárs, jelentést kérek.

— A riasztópisztolyos katona elfoglalta a helyét.

— Milyen színe lesz a fellőtt rakétának?

— Sárga.

— A kürtje nincs eldugulva, hangja elég tiszta s messze hallható lesz?

— Megvizsgáltam. Rendben van.

Felmutatja: egyszerű lovassági kürt, rézből készült, a budapesti Hangszerkereskedelmi Vállalat pecsétje van rávüve.

— Köszönöm.

Simon László villamos művezető lép a főmérnökhöz.

— Simon szaktárs, kapcsolja ki az áramot és miután ez megtörtént, vágja zsebre a transzformátorház kulcsát.

Simon és Kalchbrenner József főművezető elindulnak a transzformátorház felé.

Nincs megrendítőbb, s nincs szenzációsabb, mint az emberi merészség. A férfibátorság a történelem lapjain gyé-

mántfénnyel ragyog, de vajon kisebb-e a fénye és a ragyogása annak a merészségnek, amelyet a munka, a termelés, a tervteljesítés frontján vetünk be?!

Az ég kék, a nap lomhán és súlyosan úszik a boltozaton. Szarka cserreg az erdő mélyén, bükkfák, tölgyek koronáin napsugár-táncosnők keringőznek.

1953. május 18-a van, délután egy óra múlt néhány perccel. Megigéz a pillanat: az ötéves terv szembenéz több millió évvel. Mögöttünk a Láz-hegy, előttünk — kőbe dermedve — több millió esztendő és messze, a szemhatár alján, mint játszi kék kendő, a Balaton tükre. A haza szépsége olyannyira megejtő, hogy a szem belemerül a tájba, a hang elakad, a szív kamrájában forróbb lesz a vér.

Körös-körül több millió éves, kitört lávából keletkezett bazalthegyek: a vén Badacsony, öreg koporsó, a merészen előtörő Haláp, a dús és termetes Diszel, Szentgyörgy-hegy, és szilvakék bazaltjával a Láz. Nagy tanúk. Millió éveket láttak, tanúi voltak tehát az ezer évnek, mikor a magyar nép e helyen országot, s annak az esztendőnek, mikor ezer év múlva ebben az országban hazát is talált. S hogy megtalálta a hazát, úgy kezdte építeni, olyan iramban, hogy az útépítők és a vasút, Sztálinváros és a mélyépítők, az útterítők és alapozók egyre döngették a kőbányák kapuit: többet, még többet, még ennél is többet termeljenek. A követ várják a törők és osztályozók, a vasúti kocsik gyomra és a nagy építkezések: nem lehetett tovább régi módszerekkel, tíz méter mély sziklalyukakba gyeptéglákkal betömött lőszerrel robbantani. Merész, új módszer kellett: ezért néz most farkasszemet az ötéves terv több millió évvel, a Láz-hegy mély árnyékban álló sziklafalával.

— Kezdjék meg a kiürítést.

Vasvári főmérnök a sziklafal előtt Szabados őrségparancsnokhoz fordul.

— Hét férfi kivételével mindenki elhagyja a bányát, az irodákat, a lakótelepet és másfél kilométeren túl, a völgybe vonul vissza. Mindenki vigyen magával fél napra való élel-

met és vizet. Az összes ajtókat és ablakokat nyitva kell hagyni. Figyelmeztetem, legyen kemény és kérlelhetetlen. Az első az emberélet. Háromezer kiló lőszer van a hegyben, nem tréfálunk. Ilyen nagy robbantás még nem volt nálunk. Végeztem.

Szabados nem mozdul.

— Végeztem, Szabados elvtárs. Mit akar még?

— Az építőanyagipari miniszternek is el kell hagynia a bányát?

— Mindenkinek. Kérje fel Apró Antal elvtársat, hogy azonnal távozzék az irodából, kíséretével együtt menjen le a völgybe. Idő?

— Fél kettő.

— Óraigazítás következik.

Öten állnak Vasvári körül: Szabados, Kalchbrenner József főművezető, aki a dolgozók közül elsőnek ajánlotta a tervezett nagy robbantást, Gyimesi Domokos főbányamester, Steiger István lőmester, azután a néphadsereg egyik műszaki alakulatának harcosa és Rózsa Imre lőmester. Vasvári a hatodik. A hetedik, Simon László villamos művezető ebben a pillanatban érkezik. Magasra tart egy kulcsot. Rendben? Kevés a szó. Az áramot az egész telepen kikapcsolták. A transzformátorház kulcsát mutatta fel.

— Fél kettő múlt két perccel. Mindenki erre az időre igazítsa be az óráját. Kettőig befejeződik a kiürítés. Háromkor felrepül a rakéta. Három óra öt perckor berobbantjuk a hegyet.

Minden munka leáll. A völgy felé megindul a népvándorlás. Bugyrokkal, szatyrokkal, kis táskákkal mennek a bányászok, mérnökök, családtagok. Egy hárászkendős nénike kedves, bolyhos, vajsárga kiskacsáit tereli maga előtt. Egy mérnök megáll, gépkocsijába veszi az öregasszonyt, s beterelik a kiskacsákat is.

A nap vakítóan süt. Egy kisgyermek pulikutyát visz az ölében. Egy fordulónál egy madárkalitkát is látni, benne almazöld színű törpepapagájjal. A völgy, amelynek

csendjét tíz esztendeje csak az erdőbirtokos Eszterházy János gróf vadászpuskájának döreje szakította meg, ezer dolgozótól feketéllik. Az építőanyagipari miniszter, a minisztérium vezető mérnökei, Badacsony, Sümeg, Haláp kőfejtői, Mikó Balázs, a Tatabányai Cement és Mészmű igazgatója, a tatabányai mészmű főmérnöke, Pacsai István, a tapolcai járási pártbizottság titkára, a padragi szénbányászok, Tóth József, az uzsai bánya igazgatója, a kőbánya munkásai és tisztviselői, halápi, badacsonyi szőlőművesek, lesenceistvándi, sümegi parasztok, gyermekek, asszonyok, száz kilométerekről ideutazott szakemberek és a környék sok lakója áll a völgyben, mint súlyos, fekete tömb. Várják az ütközetet: a béke szép, nagy csatáját.

Szabados motorkerékpáron rohan a hegytető felé vezető szerpentinen:

— A kiürítés befejeződött — jelenti Vasvárinak.

— Hetünkön kívül senki sincs másfélkilométeres körön belül?

Teljes a csend. Csak a rigók füttyentenek néha. A szónak különös súlya van:

— Senki.

A völgybe vezető szállítószalag áll. Elhallgattak a kőtörők, az osztályozók. Mozdulatlanok a vasúti szerelvények. Puttonyát a földre támasztva pihen a meddőréteget eltakarító exkavátor. A csillék üresek. Csákányok, kőtörő bunkók, feszítővasak, légkalapácsok a kompresszorház falához támasztva, kihűlve fekszenek. Leballagott a völgy ölébe „Öreg", a deres csillehúzó bányaló. A lakásokból eltűnt a nagymamai zsörtölődés, a gyermekkacagás, kiskacsa hápogása, madarak csivitelése. Nagy és néma a csend. Közeledik a csata.

... A csata, amelynek első vonalában harcolnak a béke katonái, az uzsai kőbánya békebizottságának legjobb tagjai: Gyimesi bácsi, a főbányamester és Steiger István lőmester. Háromezer kiló lőszer, de nem a gyilkosság, hanem a béke szolgálatában: ez a mi életünk, ez jellemzi a béke népét, a béke országát.

— Kábeleket bekötni a villamos hálózatra! — adja ki a parancsot Vasvári.

A sziklafal némán őrzi iszonyú terhét. A háromezer kiló paxitot három napja falazták be a hegybe. Légkalapáccsal alagutat vágtak, a lőszert talicskákkal behordták, az üregeket betonnal betömték, hogy fokozzák a robbanás hatásfokát. A betonfalból csak az áramot vezető kábelek karja nyúlik ki. Simon villamos művezető beköti a kábeleket, rákapcsolja a villamos hálózatra, a huzalok a kompresszorházban tűnnek el. Amint a vezeték áramot kap...

Most még csend van. A hegy gyomrában csak egyetlen tizenkilenc méter mély aknába tizennégy mázsa és harminc kiló lőszert falaztak be. Elég ez több millió esztendő merev sziklái ellen? Mi történik, ha a lőszer felfelé tör ki, s a bazaltsziklák az ég felé repülnek? Mi lesz, ha az iszonyú anyag csak megemeli a hegyet és visszaejti, de a köveket nem dobja előre és nem aprózza el?

A kérdésekre nem tud felelni senki. A robbantást a lőporfüsttől senki sem fogja látni. A csata részletei láthatatlanok lesznek.

Három óra előtt két perccel a hét férfi egy öreg pálos kolostor romjai mögé húzódik. Nagyon régi a rom. Már 1455-ből van feljegyzés a Láz-hegy kolostoráról.

— Egy perc múlva... — mondja Vasvári.

— Fél perc múlva — teszi hozzá Simon.

Még húsz másodperc. Még tíz. Három óra. A pisztoly eldördül, a sárga rakéta magasba száll. Utána eltelik egy perc. Kettő. Steiger lőmester szájához emeli a rézkürtöt és a néma, nagy csendességben, a tapolcai völgy felett szállva elúszik a Rákóczi-induló: tá-tárá-tá-tá-tá. Még egyszer: tá-tárá-tá-tárá-tá-tá-tá. Az utolsó figyelmeztetés. Simon villamos művezető hiányzik csak a hét férfi csoportjából. A transzformátorházban áll, keze a kapcsolón, szeme az órán. Iszonyú a csend. Még azt is hallani lehet, hogy egy távoli olajfán rikkant egyet egy rigó. A völgyben egy pillanatra felhorkan „Öreg", a bányaló. Egy csóka repül el a Láz fe-

lett. Három óra négy perc, negyvenöt másodperc. Ötven. Ötvenöt. Láttak már hét embert, láttak ezer embert, aki néma? Nem beszél?

Megfeszült figyelem. A hegyfalhoz tapadó tekintetek. A várakozás láza, árama. Mennyi kő robban le? Mennyi új utat tudunk belőle építeni? A béke milyen új várait emelhetjük fel? E pillanatban, ha csak egy villanásra is, a Béke Világtanács közelgő budapesti ülésére, a hazát átjáró nagy békeversenyre gondoltam. E percben sehol Magyarországon nem volt olyan szemmellátható és érzékletes, mint itt, hogy mi — még lőszerrel is! — a békéért harcolunk, a béke országát építjük.

Mindenki tikkadt, mint szomjúság-epesztette vándor.

Mindenki vár.

Három óra öt perc. És égig dörög a robbanás. Az ég szürke lesz, a levegő füstszagú. A Láz-hegy rigói csattogva menekülnek. Lompos rókák rohannak a hegyen át. Az ember szólni, közelíteni sem mer. A fák tépetten állnak. Az egész hegy néma. Egymást sem látni, csak a lőpor kesernyés szaga száll a völgy felett.

Mi történt? Hol robbant? Merre dőlt a hegy? Hol roppantak a fák? Merre omlott a kő? Hova folyt a súlyos zuhatag?

Forróság perzsel végig mindent. A nap áttör a füstfelhő nehéz függönyén és csorgatja aranyát a fojtott, döbbent csendre.

Így omlott le a Láz sziklafalában néhány millió év, hogy kövekbe dermedt erejével táplálja országot építő terveinket.

— Még húsz percig biztonsági zárlatot rendelek el! — Vasvári főmérnök üzenetét Szabados őrségparancsnok motorkerékpáron viszi el a másfélkilométeres körzetben felállított őrökhöz. Lélek az ajtón se be, se ki: a völgy emberáradata nem mozdulhat.

— A falhoz! — kiáltja Steiger lőmester.

A füst oszladozni kezd. A hegy gerincébe vascölöpöket vernek, a cölöpökre mentőkötelet kötnek, a köteleken néhány férfi, kezében feszítővassal, leereszkedik. Mintha ég és

föld közt lebegnének. A feszítővasakkal eltávolítják és leválasztják azokat a sziklarétegeket, amelyeket a robbantás ereje meglazított ugyan, de már nem döntött le.

Fél négykor megindul az emberáradat visszafelé. Apró Antal építőanyagipari miniszter megnézi a lerobbantott kőmennyiséget. Felbecsülik. Ilyen mennyiségű követ Magyarországon egyszerre még nem robbantottak le.

A miniszter Vasvári főmérnökhöz fordul:

— A jövőben legyünk még bátrabbak.

— Harminc mázsa lőszer volt a hegyben.

— Legközelebb legyen ötven.

A kísérlet sikerült. És este — de szépek ezek a Láz-hegy környéki esték, madárcsivitelés, susogó szél az erdőben, méhdongás, bíborszínű alkony — az öreg Gyimesi Domokos főbányamester lakása nyitott ablaka elé leül, el-elgondolkozik, elővesz egy levélpapírt. Milyen volt régen az ő élete? Röviden: a Kereskedelmi Banknak ötvenhét kőbányája volt, neki... ? Csak a két karja, amellyel a kőtörő bunkót tartotta. Hogy az milyen volt! Hogy régen milyen iszonyú nehéz volt!

Tintába mártja tollát, a *Szabad Nép*-ből lemásolja a Joliot-Curie nevét, megcímzi neki Budapestre és a súlyos, fekete kéz írni kezdi:

Mi, uzsai bányászok, ma, 1953. május 18-án, megnyertük a béke egyik csatáját...

Nagy csend van. Méh donog az ablaküvegen, azután egy füttyszó, mely a távolba vész. A pályaudvarról elindul Sztálinváros felé a nagy robbantásból kitermelt első bazaltszállítmány.

1953

EGY KABÁT SZÜLETÉSE A ZALAEGERSZEGI FUTÓSZALAGON

Már Gogol, a nagy orosz író megírta — több, mint száz esztendeje —, milyen fontos dolog a kabát. *A köpeny* című elbeszélésnek hőse, Akakijevics Akakij szentpétervári kishivatalnok például belehalt keserűségébe, hogy a nehezen összekuporgatott pénzen megvásárolt télikabátját ellopták. A hős meghalt, de kísértete visszajárt a földre: fenyegetett és büntetett.

Gogol mindezt 1841-ben írta meg. Mi 1953-ban tizennyolc millió forintos beruházással, csehszlovák és keletnémet villanyvarrógépekkel, közel kétezer munkással és alkalmazottal olyan ruhagyárat működtetünk Zalaegerszegen, amelynek futószalagján ötven perc alatt készül el egy nagykabát, hogy a termelést olcsóbbá tegyük és a mesebeli nagykabátot ne csak nehezen összekuporgatott pénzen lehessen megvásárolni. Zalaegerszeg napi nyolcszáz felsőkabátot, kétszáz síöltönyt, nyolcszáz gyermeknadrágot gyárt s a szabásmintával ellátott köpenyt vagy nadrágot nem ollóval vágják, hanem villanyfűrésszel fűrészelik — egyszerre nem egy, hanem nyolcvan egymásra rakott darabot. A fűrész surrog, a kevéske maradék zajtalanul hull le, a futószalag olajozott csigái nesztelenül dolgoznak; az ország pedig várja a kabátokat, trencskótot, lódent és gyermeknadrágot, símellényt és leányka kabátot, pantallót és postásköpenyt, Zalaegerszeg termelését.

De az élet, az új dolog csak a mesékben könnyű. A valóságban küzdelmekkel teljes, olykor súlyos és nehéz. Mi mindent megtettünk, hogy olyan üzemet létesítsünk, amelynek termeléséből szinte naponta öltöztethetnők fel egy kisváros lakosságát. Kisipar helyett nagyipart építettünk. Elvetettük a varrótűt és szabászollót, kis műhelyek ósdi mód-

szereit, de a terülj asztalkám csak a mesében van, az életben nem ilyen egyszerű a dolog: mindenért küzdeni kell.

A Zalaegerszegi Ruhagyár raktárában állok Szabó János fődiszpécserrel. Egy kabát születését kísérem végig. Reggel van. A hatalmas terembe bevág a nap, fénye végigporzik a lóden és düftin, az „oszló" és „hiúz", a kasha és kord, a kellékanyagnak szánt „páncél", szita és vászon hatalmas báláin. Azokat a kabátokat és nadrágokat, mackóruhákat és síöltönyöket, amelyeket ezekből az anyagokból gyártanak, tízezrek fogják viselni Jászberényben és Budán, Dorozsmán és Nagylengyelben, Bulgáriában és Lengyelországban. Magyar munkások és parasztok, nők és férfiak, lengyel és bolgár fogyasztók nevében figyelem e gyár dolgozóit, hiszen szép, olcsó és selejtmentes kabátokat várunk tőlük Budán is, Wroclawban is.

A raktárban a „hiuz" nevezetű kabátanyagot végigterítik a széles asztalon. A minőségi ellenőrző osztály emberei vizsgálják az üzembe érkezett szövetet és posztót, kelléket és kordot, szitát és kashát. A MEO-s ebben az esetben Györgyfalvi Lajos, egy fiatal és fekete férfi. Kezében fehér kréta. Keze vonása nyomán hirtelen fehér karika villan meg a „hiuz" kabátanyagon.

— Mi ez?

— Selejt.

A rossz munka nyoma. Szegeden vagy Budapesten, Szombathelyen vagy Debrecenben követték el: az anyagból húsz centimétert ki kell vágni, mert a szövésben hiba van. A kabát jövendő tulajdonosa, a wroclawi Jan Kubisek, vagy a jászberényi Nagy József nevében kérdezem:

— És ezt a húsz centimétert ki fogja megfizetni?

Szabó, a fődiszpécser úgy véli:

— Senki.

Nekem más a véleményem. Ezt a húsz centimétert Jan Kubisek vagy Nagy József fogja megfizetni, mert ennyivel drágább lesz a kabát eladási ára.

A raktárból a szabászterembe megyünk. A szabászterem

a negyedik emeleten fekszik. A liftet keresem. Lift van és még sincs. Az ország egyik legszebb üzemét 1951 decemberében avatták fel, a liftet a Felvonójavító Vállalat szállította, amely Budapesten, az ötödik kerület, Horn Ede utca 4 szám alatt működik. A liftet beszerelték, azóta — áll. A földszinten elhelyezett raktárból nem lehet felszállítani rajta a minőségileg ellenőrzött anyagot a negyedik emeleti szabászterembe.

— És ezt ki fizeti meg? — kérdem a fődiszpécsertől.

— Mit?

— Azt, hogy az anyag szállítása lassúbb, nehézkesebb és hogy sok idő elvész.

A válasz ezúttal is az: senki. Nekem ezúttal is más a véleményem. Ezt ismét Jan Kubisek vagy Nagy József jászberényi fogyasztó fogja megfizetni. Vagy a Budapesti Felvonó Vállalat egyik munkása, aki rosszul dolgozott és egyszer, mikor kabátot vesz, elcsudálkozik azon, hogy miért drága ez a felöltő? Miatta is drága. A dolgok összefüggenek: ha rosszul dolgozom egy liftgyárban, drágábban veszem meg a nadrágot, vagy a kenyeret.

Miután bosszúsan felgyalogoltunk a negyedik emeletre, a szabászteremben derülni kezd a szívem. Mint röpke emlék, mint ezerszer látott régi dolog, hirtelen felvillan a múlt: a kis szabó, amint görnyed. A tüdőbajos varrólányok, annyi filléres ponyva hősei. A szűk műhely, a rossz villanyfény, az emberi veríték, öreg szabók, ahogy mifelénk, Váradon nevezték, a „vén kecské"-k ókorbeli okuláréi, az elromlott szemek, a kopott szabászollók, ez az egész kicsi és siralmas emberi nyomorúság.

Gróf József szerkesztő szabász nem visel szemüveget. Kezében nincs szabászolló. Háta nem hajlott. Előtte fekszik Nagy József kabátanyaga. Nemcsak Nagy Józsefé, hanem rajta kívül még hetvenkilenc fogyasztóé. Az anyagra ráteríti a papírból készült szabásmintát, amelyet alig látható lyukak szakítanak meg. A lyukakat behintik krétaporral — és egyetlen mozdulattal kiszabott nyolcvan kabátot. Hogy fog festeni a jászberényi Nagy József ebben a kabátban? Nézem a vékony krétaport és igyekszem felismerni a felöltő

alkatrészeit: ez a két eleje, a két félhát, a két felső ujj, a két alsó, a gallér...

— Mi volt eddig a gyártásnál a legriasztóbb hiba? — kérdem a fődiszpécsert.

— Egyszer előfordult, hogy a kabát bélésének egyik fele barna, a másik szürke volt. Egy másik alkalommal pedig egy sötétkék felöltőhöz néhány árnyalattal világosabb ujjakat varrtak.

Egy volt „maszek" szabó, aki mellettünk áll és figyeli a beszélgetést, néma szemekkel rámnéz. Hangtalan, a szeme mégis beszél. Mintha azt mondaná: „no, ugye? Ez sem fenékig tejfel".

Ahogy Gróf ráhintette a „hiuzra" a krétaport, máris mellette áll Baranyai János rajzellenőr. Szigorú szemmel mér.

— Mit mér, elvtárs?

— Azt, hogy nem rövidebb-e a kabát a megszabott hosszúságnál.

Nem volt rövidebb. De miért lenne érdeke a szerkesztő szabásznak rövidebb kabátot csinálni?

— Mert akkor nagyobb a jövedelme. Ha kevesebb anyagból hozza ki, többet keres.

— És van olyan ember, aki a fogyasztó kárára akar többet keresni?

Van. A Zalaegerszegi Ruhagyár legtöbb munkása és alkalmazottja nem kész és teljes szocialista ember. Majd itt lesz szocialista, ebben az üzemben, de nem mindjárt, holnap vagy holnapután, hanem egy vagy öt esztendő múlva. És amíg ez az egy vagy öt esztendő eltelik, addig ebben az üzemben nemcsak a villanygépek és fűrészek surrognak és zakatolnak, hanem emberi indulatok csapnak össze, különböző felfogások viaskodnak. Nagy József olcsó kabátjának születése nem olyan egyszerű. A gyárban közel kétezer ember dolgozik, nagyobbrészt falusiak, fiatal lányok. Kétezer szakképzett szabót nem lehetett találni, de volt közel kétezer falusi lány és fiú, aki dolgozni akart és pénzt akart keresni, mert otthon, a falujukban nem volt ilyen lehetőségük erre. A közel kétezer munkás és tisztviselő közt még száz szabó sincs, viszont van falusi parasztlány, cipőfelső-

részkészítő, volt kereskedősegéd, sőt még kéményseprő is. Volt kéményseprőkkel akarunk mi kabátot csináltatni? Ha nincs más, kéményseprőkkel is. Olyan emberekkel kell építeni, akik rendelkezésünkre állnak. S hogy Nagy József kabátjának — olcsó és jó kabátjának — elkészülése milyen bonyolult, arra Szabó fődiszpécser Kocsis Sándor sztahanovinta vágószabász munkahelye mellett adja meg a választ. A kabát elkészülését kísérjük tovább. Már egy másik emeleten vagyunk. Kocsis félmeztelen. Szeme éles, keze nyugodt, nem remeg. Nem remeghet. Fűrészgépével egyszerre nyolcvan kabát darabját vágja szét. S... s... s... s... s... — csak ennyit hallok. Kocsis nem tévedhet; Kocsis nem nézhet félre; nem tűnődhet el — a fűrész kezébe hasítana.

A fődiszpécser válasza, amelyre az előbb hivatkoztam, kissé keserű. Az új kormányprogram nyilvánosságra kerülése után Mór János volt maszek szabó „maszek-röpgyűlést" tartott.

— Nincs több mese, emberek, — szónokolt — gyerünk a teremmesterhez, kérjük vissza a munkakönyvet, utána fel az iparhatósághoz. Ipart kérünk. Megyünk vissza a kisiparba.

Mór János persze csak arra gondolt, hogy ő régen háromnégyezer forintot keresett s ma alig többet havi ezernél. Arra nem gondolt, hogy az az ezerkétszáz parasztlány, aki az üzemben dolgozik, régen viszont semmit sem keresett és ma közel ezer forintot.

Közben, egy emelettel lejjebb, megérkezünk a szalagterembe. Ugyan miféle kisipar tudná megteremteni ezt; miféle szabómester lenne képes rá — ha még oly művész is — hogy a szalag elejére ráfektetı a kiszabott darabot s a szalag végéről lehull a kész kabát. Olyan ez, mint a varázslat, az ember elámul kissé, mikor ilyen valóságosan felvillan előtte a nagyüzemi jövő; de a varázslatot emberek csinálják s az emberek olykor tévednek. A szalag eleje és vége közt sok-sok lány dolgozik, mindenki meghatározott munkaműveletet végez: ki „kantot stircel", ki ujjáz, ki zsebez. Nagy József kabátja is a munkadarabok közt van, lassan fel is venné végleges alakját, de egy láncszem hiányzik, egy

szék üres s a szalag állni kényszerülne, ha a kimaradt munkásnő helyett hirtelen be nem ugrik Szekeres Károly, a gyár egyik „univerzálisa", aki mindent tud, nemcsak szabni vagy vasalni és az a feladata, hogy hiányzás esetén megmentse a szalagot és biztosítsa a gyártás folyamatosságát. Szekeres, a kisipar munkása, jól megtalálta helyét a nagyiparban.

A kabát néhány pillanat múlva összeáll. Gócán István kezében van. Gócán nem „stószkefét" tart a kezében, hanem villanyvasalót. Középtermetű, fekete férfi, kormos arcú. Ő a volt kéményseprő.

— Megy a szakma? — kérdem.

— Kell mennie. Nem rossz a gyár: nyáron hűvös, télen meleg.

— És a volt foglalkozás?

— Ajaj, mindig faluztam. Beleuntam a kormos lyukakba. Nincs már stószkefe, seprősipka, szaténnadrág... de nini, mi az a lábán? Mélyen kivágott, fényes fekete félcipő.

— Miféle topánkát visel? — kérdi Szabó.

— A volt kéményseprőcipőt.

És megbillen benne, hogy milyen kényelmes... De sok minden van a Nagy József kabátja mögött! Az eljövendő felöltő hirtelen átforrósul: a gőzvasalóban száztíz Celsius fok gőzt kap. A levegő párával teli, a műhelyben félmeztelen férfiak dolgoznak és én első pillanatban attól tartok, hogy elég, mikor egy kar hirtelen leemeli a gőzvasaló vánkosáról és a fogasra akasztja. A kabát néhány pillanatig a fogason áll, amely lassanként hasonló szomszédokkal telik meg. Húsz „hiúz"-kabát fekszik az akasztóban. Még olyan frissek és olyan páráteltek, mint az új kenyér. A következő pillanatban hosszú terembe tolják a kész kabátokat: Rejtő Andor, a Belkereskedelmi Minisztérium minőségellenőrző osztályának sztahanovista csoportvezetője veszi szemügyre a kész árut. Nagy József eljövendő kabátja végül keresztüljut az ellenőrzésen, de három társa fennakad. Egy ideig apró, fehér karikajelekkel ellátva még szégyenlősen himbálóznak a fogason, azután egy kar kinyúlik, a három kabátot a hóna alá vágja és viszi a szalaghoz vissza. Betegek szegények.

Egyiknek a kihajtója nem simul eléggé, másiknak jobb ujja hullámos, harmadiknak nincs rendben a gombozása.

Nagy József kabátja mehet. Holnap már utazik Jászberénybe. De nem csodálkoznék, ha „A köpeny" hőse, Akakij barátunk kísértetként ezúttal Zalaegerszegre térne vissza és valamennyi kabáthordó nevében mesebeli pennájával jól rávágna a selejtgyártók körmire.

1953

Magyarország egyik legszebb szegletét látjuk. Alkonyodik és átellenben, Nagymaros mögött, lebukik a nap. A visegrádi vár mögül feljön a hold, ezüst tányérja ránk nevet és halovány fényt szór a fellegvár időtépte várfokára. Délután hat óra múlt. Körös körül vén hegyek, melyek a naplementében olybá tűnnek, mintha valamennyi kék ködben úszna. Előttünk, a mélyben, andezit sziklákban vájt medrében hömpölyög a Duna. Innen, fentről, a vár fokáról, olyan az öreg folyam, mintha megállt volna. A víz sötétzöld, s tükrében a nagymarosi fények fürödnek.

Néhány negyedóra választ el attól, hogy tudományos kísérlet tanúi legyünk. Több mint száz mérnök és hidrológus, magyar és külföldi vendég sereglett össze a romok közt. A magasba kanyargó úton, a földbe süppedt öreg présházak és kitaposott grádicsú pincegádorok közt négy-ötös csoportokban jöttek. Volt, aki plédet is hozott magával, hogy a hűvös őszidő ellen védekezzék, egyesek göcsörtös végű somfabotra támaszkodva sétáltak fel-alá s időközben hosszú pihenőt tartottak, a fiatalabbak panyókára vetett kiskabáttal érkeztek. De fiatal és öreg egyaránt hozott magával távcsövet és villanyzseblámpát s kivétel nélkül mindenki magával hozta a szenvedélyes érdeklődést a kísérlet iránt. A tudományos életben minden munkát kísérlet előz meg, e kísérletekben az ember el akar valami titkot ragadni a természettől s a harc mindig szép és szívdobogtató. A visegrádi kísérlet során a Dunakanyar titkait keressük, hogy megismerjük, azután legyőzzük és végül az ember szolgálatába állítsuk az ősi folyót.

Ősi folyam?... Vajon mennyi idős a Duna, amely oly személyes ismerősünk, oly meghitt barátunk, mint kevesen?... A tudomány azt tartja, hogy már ötmillió évvel ezelőtt vi-

zét a Balatonnál ötször nagyobb Győri tóba ontotta. Szerepel Homérosz írásaiban is s a legendás Herkules a Duna forrásaitól ragadta el azt az olajfát, amelynek gallyaival az olimpiai játékok győzteseinek homlokát övezték. Elgyönyörködtek benne az első magyarok, akik erre a földre jöttek, végig kísérte küzdelmes történelmünket, költőink szavain át bevonult irodalmunkba, egész életünknek része lett, de nem lett még része új országépítésünknek, erőfeszítéseinknek. S hogy e nagy erőt megragadjuk és minden egyes ember hasznára befogjuk: ezért vagyunk itt, a ránkboruló estében, a visegrádi fellegvár romjai közt.

Először még tréfálkozunk. Emberi gyengeség, de jót kacagunk egy meghívott vendégen, aki az egyórás hegyi út után úgy érkezik a színhelyre, mintha csatából jönne. Arca kikelt; mint valami régi kengyelfutó, úgy liheg, inge kigombolva, leül egy mohalepte régi kőre s szidja ezt a kacskaringós hegyi utat, amelyen egy órán át botladozott. A kis sátrat, amelyet a vendéglátó házigazdák hozzátartozói rendeztek be, elnevezzük Mátyás király espressójának és a hold világánál hörpölgetjük a duplákat — szimplákat. A vendéglátók, az Építőipari Műszaki Egyetem második vízépítési tanszékének tanárai és munkatársai, mindent megtettek a vendégek kényelmére: padokat hordtak össze, gondoskodtak viharlámpákról és mécsesekről, amelyek egy-egy csipkés szélű várfok oldalán himbálóznak az őszi szélben. Győrke Olivér főmérnök, a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet fiatal munkatársa megjegyzi, hogy 1702 óta nem látott ennyi műszaki embert egy csomóban a visegrádi vár. Akkor robbanttatta fel ugyanis Lipót császár. Rákóczi már kibontotta zászlaját, a kuruc tábortüzek fénye elvilágított egész a Dunáig...

Kiváló tudósunk, Mosonyi Emil dr. műszaki egyetemi tanár lép egy mécsessel megvilágított várfal elé. Kezében pálcát tart, mögötte néhány fényképfelvétel és helyszíni rajz. „Mai magaslati összejövetelünk célja" — kezdi derűsen s a hold ezüst fényénél elmosolyodunk ezen a magas rande-

vún. Mosonyi angolul folytatja: vendégeink nagy része kínai, az első széksorban Csang Han-jing hidrológus, vízgazdálkodási miniszterhelyettes és kísérete ül. Mosonyi angolul beszél és folytatja a kísérlet ismertetését. Mellettem pöttömnyi szőke gyerek ül és olyan odaadóan figyel, mintha mindazt, amit a Kossuth-díjas tudós angolul mond, megértené. Meg is kérdezem: — érted? — Ühüm, — feleli komolyan. Kezébe nyomom a zseblámpát, hogy odavilágítson jegyzeteimre és megkérem őt: akkor fordítsa le magyarra. Az ő szavaiból tudom meg, hogy a dunai kísérlet célja megállapítani a folyó áramlási sebességét és az áramlás irányát. Ahhoz, hogy a Dunát az ember szolgálatába állíthassuk és roppant erejét befogjuk iparunk számára, ismerni kell minden részletében ezt az erőt: hol a legsebesebb a sodra, hol a leggyengébb, merre vannak örvényei, hol a zátonyok, a holt öblök? És azt is, hogy hol folyik visszafelé a Duna, mert ez is előfordul, — mondja mellettem a pöttömnyi gyerek. Például hol? Mondjuk egy örvény körül — feleli. — Hány éves vagy — kérdem. Tizenkettő — feleli. — És hogy hívnak? — Mosonyi Emilnek — feleli, a Kossuth-díjas tudós fia. És végül bevallja, hogy angolul ugyan egyetlen mukkot sem ért, de a Duna hasznosítása valami olyan „érdekes dolog" lesz, hogy ő odahaza édesapjától már jó előre mindent megtanult. Még azt is elmondaná, hogy az egész kísérletet egy indiai példa nyomán csináljuk meg, de azt a dicsőséget már nem engedheti át neki Győrke főmérnök, mert ez már az ő legszemélyesebb ügykörébe tartozik. Elmondja, hogy „A fehér szén" című francia tudományos szaklappal zsebében nemrég Visegrádra jött kirándulni. Erdélyi ember, szereti a természetet, a nagy hegyeket s egy erdei tisztáson leheveredve olvasni kezdte a szaklapot, amely leírta, hogyan mérték meg égő fáklyákkal két indiai folyó áramlási sebességét és az áramlás irányát. A folyókon égő fáklyákat úsztattak le, a fáklyák mozgását minden irányból lefényképezték, a képekből megtudták, hol a legerősebb, hol a leggyengébb a folyó sodrása. A folyók áramlását műszerekkel is meg lehet mérni, de a mérésnek ehhez a módjához sokkal több ember kell, másrészt az indiai kísérlet alapján nemcsak a

vízsebesség mértékét, de a sebesség irányát is ki tudjuk számítani. Ezért választotta ezt a módszert a budapesti Építőipari Műszaki Egyetem, s ezért előzi meg a Duna hasznosításának nagy munkáját a Magyarországon alkalmazott indiai kísérlet.

Háromnegyed nyolc van. Pisztoly dörren s vörös rakéta repül a magasba.

Mindenki elhallgat és helyet keres magának a várfalon. Kis szomszédom szorosan tartja szeméhez a látcsövet. Felröppen egy zöld rakéta, azután egy fehér. Üzennek a hegyek. Minden mozdulatnak és minden színnek, minden rádión adott üzenetnek, a vízgazdálkodási tanszék minden tanársegédjének és adjunktusának megvan a szerepe és helye. A vörös rakétát Visegrád lőtte fel, a zöldet, átellenben, Nagymarostól jobbra, a gubacsi állás. A fehéret pedig Nagymaros mögött, a Szentmihály-hegyről repítették fel. Felel nekik dörrenéssel és színekkel, messze, a visegrádi Dunakanyar mögött Zebegény és tőlünk balra egy sötétbe borult komor hegy, a Prédikálószék. A messze dolgozó embereket nem látjuk, csak tudunk róluk. Mindent betakar a hegyek sűrű, fekete rengetege. De a hegyeken — Zebegényben, Szentmihályhegyen, a gubacsi álláson, Prédikálószéken — emberek állnak figyelő szemmel, nyitott lencséjű, háromlábú állványokra jól odaerősített fényképezőgépekkel, szemekhez emelt tábori messzelátókkal s bizonyára a nagy pillanatok szívet bizsergető izgalmával. A fővezér, ahogy itt nevezik, messze van: Bözsöny Dénes adjunktus a Prédikálószéken rendezte be főhadiszállását. Mint egy hurok, amelyet a Dunának vetünk, olyan ez a kísérletet figyelő öt állás: a Szentmihály-hegytől a visegrádi várig öt helyről fényképezik a Dunán úszó fáklyákat.

Minden szem a dömösi kanyar felé tekint. Hankó Zoltán adjunktus, a visegrádi állás parancsnoka a rádió mellett áll. Üzenet érkezett:

— Szódavezér, halló, hallé. Szódavezér...

És repülnek a levegőn át a fedőnevek. — Ki lehet a Szóda-

vezér? — Én — feleli Hankó, a parancsnok és máris továbbítja üzenetét:

— Halló, itt Szóda. Itt Szóda. Széna adjon Szóda felé villanó fényjelet.

Széna működésbe lép: a gubacsi állás felett rakéta villan. Újabb üzenet érkezik:

— Halló, Széna! Széna! Olló elindult.

Szemünket nem vesszük le a dömösi kanyarról. Valahol innen húsz kilométernyire, Olló, az egyik motorcsónak megkezdte a fatutajon úszó, egy méter magas, gyantával átitatott fáklyák lerakását a vizen. A Duna néma s hallgatag. A gyönyörű kanyar merész fordulatában még semmit sem látni. Csak a nagymarosi és visegrádi fények égnek. Szemben, Nagymaros egy kicsiny házában, a súlyos, fekete Szentmihály-hegy alatt talán egy gyermek fekszik ágyában, ámuló szemekkel és Jókaitól „A jövő század regényét" olvassa. Ezüst fény suhan végig a túlsó parton: a prágai gyors. Barátunk és vendégünk, Csang Han-jing kínai tudós olyan mozdulatlanul ül és figyel egy várfokon, mint kőbe vésett élő szobor. Mindenki mozdulatlan. Csak alant Hankó, a „Szódavezér" járja végig hadállását, órával a kézben, utolsó eligazítást ad az „őröknek", a nagy kísérlet jegyzőinek, a fényképészeknek, hogy pontosan öt percig tartsák nyitva egy-egy gép lencséjét, negyedperc alatt váltsanak, mert minden pillanat fontos, minden másodperc számít, tévedni nem lehet, mert az ügy, amelyért itt összejöttünk . . .

Most legmélyebb a csend. Szinte hallani a szél zizegését, amint zörgeti a viharlámpásokat a várfalon és végigszalad a köveken. Aztán egyetlen mély férfihang. Nem több, csak ennyi:

— Ott!

És ebben a szóban feloldódunk valamennyien. Megjelent az első fáklya látómezőnk szélén, a dömösi kanyarban. Jön a második, a harmadik. Apró, piros pontok, lassan úsznak a vizen.

— Olló csapjon elébük! Olló csapjon elébük!

A rádió üzen, a következő pillanatban a láthatatlan motorcsónak, Olló, az első fáklyasor elébe kerülhetett és meg-

kezdte a második sor fáklya lerakását a vízre. A látvány megigéző. A tudósok számára viszont többet mond a puszta szépségnél, mert az úsztatás minden pillanatának jelentősége van. A hármas fáklya lemarad: nyilván homokzátony felett úszott, ahol lassúbb a vízfolyás. A kilences fáklya előretört: alatta bizonyára mély a víz és gyorsan hömpölyög az andezitmederben. A tizennegyedik fáklya hirtelen megáll, egyetlen pillanatig csak imbolyog a sűrű vizen, aztán megindul visszafelé:

— Örvény — mondja Győrke főmérnök.

— A visegrádi holt öböl — helyesbít Mosonyi Emil. — Itt visszafelé áramlik a víz.

A fotoriporter öt percig tartotta nyitva a fényképezőgép lencséjét: az úszó fáklyák a felvételen egybefüggő ezüst vonalnak hatnak.

A túlsó parttól számított ötödik fáklya tette meg a leggyorsabb utat, mögötte sorban a hatodik következik, a visegrádi parthoz közel eső fáklya — a „holt öböl" miatt — a legjobban elmaradt. Lassan, méltóságteljesen, vöröslő fényekkel ékesen úsznak a fáklyák a vizen, hogy elárulják a Duna minden titkát, zátonyát, hordalékát, holt öblét, medrének mélységét, áradását és a sebességét. A figyelő szemek, a gépek lencséi mindent kicsikarnak: mozdulatlanul figyelnek a háromlábú állványon és filmjeikre karcolják szép, nagy, jövendő munkák, elképzelések alapjait. A kísérlet fényképfelvételei alapján a budapesti Építőipari Műszaki Egyetemen ötvenszer tízméteres méretben teljesen felépítik a visegrádi Dunakanyart, előállítják az élő valóságnak megfelelő helyzetet, hogy — miután a Duna titkait kicsikarták — megkezdhessék a tervezést.

(A Duna hasznosításának sokféle módja van: új hajózóutak megteremtése, vízierőművek létesítése, folyószabályozás . . .)

— Halló, Olló! Halló, Olló! Szódavezér kérdezi, miért nem pótol. Halló, Olló . . .

Olló valahol messze a megvilágított, lassú vizen szétválaszt két összetapadt fáklyát, azután pótol egy harmadikat, amely lemaradt és megakadt a part fövényében. Eltelnek a

negyedórák. A hold már egész magasan áll. Mögöttünk komor éjszaka, felettünk csillagok. Így köszönt ránk az éjfél. A kísérlet véget ér. Csomagolunk, szedelőzködünk, a zsebekből előkerülnek a villanylámpák, a várfalhoz támasztott túristabotok. Hűvös szél fúj, a csillagok hidegen ragyognak. Boldogan és fáradtan megyünk haza. Még el akarok búcsúzni Hankó adjunktustól. Végül egy sátorlap alatt találom meg a visegrádi vár legújabb és legfiatalabb parancsnokát. — Viszontlátásra az egyetemen — kiáltok be. Egészséges horkolás a válasz. Szódavezér kimerülten, nyugodtan alszik.

1953

Olyan vidékre indulok, amelyet régen a legsötétebb Magyarországnak neveztek. Kilencven község, százötvenezer ember lakja, területe körülbelül húsz kilométer széles, negyven kilométer mély. Határai északon a Zala folyó, nyugaton a Kerka-patak, keleten a Váliczka. Neve Göcsej, valamikor hazája volt a nagybirtoknak és a legsötétebb babonáknak. Vasútja nem volt, s ma sincs. Útjai göcsörtösek voltak, a nevét is innen kapta. Zalaegerszegtől délre fekszik, dombokon, hegyhátakon, hullámzó mezőkön, daltelt hajlatokon. Egy héten keresztül a régi és az új harcát kerestem benne.

A Zalán keltem át. A legelső göcseji rögön magányos jegenye fogadott, később a fenyőkkel ékes gyönyörű táj, majd a sűrű, gomolygó élet, amelyben a két világ összecsap...

Egy rossz tanácstitkár és egy jó tanácselnök

Elhagyjuk Teskándot, Hottót. Az út felfut a hegyekbe. Körülöttünk fenyő- és bükkszigetek. Dobronhegy főutcájára érünk. Egy almáskertben görbehátú anyó szedi a hullott almát fekete kötényébe.

— Minden jót.

— Magiknak is.

— Milyen az alma?

— Mellik millen. Egyik illen, másik ollan.

Nézi az autót, amelyen jöttünk, néz minket. Pupillája összébbhúzódik. Tekintete lapos. Gyanakszik s hunyorog.

— Milyen a világ errefelé?

— Mint másutt.

És hallgat. Hallgat, mert bizalmatlan. Mintha valami nyo-

masztó sérelem érte volna s minden fáradozásunk, hogy ezt a valódi vagy vélt sérelmet feloldjuk, hiábavaló. Elköszön:

— Minden jót.

Megy s helyette odajön a férje, nyűtt kalapú, hetvenesztendős öregember: Kondor Imre tizennégy holdas dolgozó paraszt. Egy ideig ősz bajuszát pedri. Szólna ő, de a bíztató szót várja. Kimondjuk:

— Mi a baj?

— Az adó. 1950-ben négyszázhuszonkilenc forintot fizettem, 1952-ben pedig már ötezer-négyszázharminc forintot vetettek ki rám.

— Emelkedett az állatállománya vagy megnőtt a földje?

— Nem.

— Akkor hogy szállt fel így?

— Arról nincs fogalmam.

Egy ország épül érte, neki, a fiának, két lányának, de ez az országos akarat és az államhatalom hozzá — sajnos — Zsifkovits Ferenc milejszegi tanácstitkár személyében érkezett el, aki nem országot épít, hanem országot ront.

— Már mennyiben? — kérdezem, miután ő, a hozzácsatlakozott szomszédok, a környékbeli emberek, fiatalok, öregek, jó félórát panaszkodtak a milejszegi tanácstitkárra.

— Annyiban, — feleli az egyik, — hogy az emberrel goromba, mindenkit elutasít, még a padlást is felkutatja a gabona után és már délben kapatos.

Három község tartozik a milejszegi tanácshoz: Rózsásszeg, Milejszeg és Dobronhegy. Közel ezer ember ügyét intézi Zsifkovits. Úgy intézi, hogy mikor az öreg Kondor panaszra ment hozzá az adója miatt, azt vágta oda neki, hogy „ez ellen orvosság nincs". S hozzátette, hogy ha sokat papol, jövőre még több adót fizet. Erről kezeskedik ő, Zsifkovits, a „munkáskáder", a harminchétesztendős volt egerszegi péksegéd.

Már az almafák alatt ülünk. A levelek közt áttör a bukó nap. Mindenki hazament. Ketten vagyunk. Az öreg meg én.

— Az új párt- és kormányintézkedésekről nem hallott? — kérdem.

— Nem tudok róluk.

Meglepő!

Nem olvasta? Nem. Nem hallotta rádión? Nem. Dobronhegyen nincs villany, nincs rádió, csak a nagy ég alatt a dombok, a dombokon a zsúptetős házak és a házakban sok panaszkodó ember.

Dobronhegyen — sajnos — a régi világ terhes maradványait találtam. Búcsút veszek, s megígérem ennek a nagy szál, őszes-szőke, hetvenesztendős parasztembernek, hogy hírül viszem három falu panaszát-baját és azután visszajövök hozzá.

Nem szabad általánosítani. Az ember nézzen jobban körül. Másnap Teskándon egész más világot találok. Nem is Teskándon, a községben, hanem egyenesen az országúton, amerre elhaladunk. Ez a Teskánd pedig nem Göcsej túlsó oldalán fekszik, hanem csak a szomszédban.

Az autó előtt fekete perkálruhában, fehér fejkendőben egy középtermetű parasztasszony halad.

— Adjonisten. Hová? — kérdezzük.

— Csak ide Bödére, favágatási engedélyért.

Beinvitáljuk a kocsiba, lassan megyünk s beszélgetünk. Férje — Barabás Aladár — az olajosoknál dolgozik, ő maga meg a három gyerek a hat holdat műveli, van nekik még ezernégyszáz négyszögöl erdejük is Böde határában, éppen odatart, mert tűzifa kellene s engedélyt kér öt szál fenyő kivágására. Zsifkovitsot, a milejszegi tanácstitkárt említjük neki. Elhallgat. Arca komor.

— Ismeri?

— Ki ne ismerné azt a hóhányót?!

S utána nyomban beszélgetni kezd Ágoston Ferencről, a teskándi tanácselnökről. Hogy ez a legényember hogy szereti a faluját, milyen jól bánik az emberekkel, az ajtaja nyitva minden panasz előtt, dolgozik reggeltől estig, s próbáljunk csak keresni olyan embert a faluban, aki ne jót mondana róla. Nem fogunk találni. Ágoston az igen. Olyan kellene minden falu élére.

— Az új intézkedésekről hallott? Tud róluk? Ismeri?

Napszítta, kerek piros arcával rám nevet. Hát Ágoston majd minden emberhez külön odament vele. Éppen néhány napja volt itt Kun Lajos, a járási tanács pénzügyi osztályának vezetője, meg Böröcz István, a megyei tanács pénzügyi osztályának vezető előadója. Reggeltől estig a tanácsházán, Ágoston elvtárs szobájában mindenkit fogadtak, akinek adópanasza volt. Rájuk kétezer-kétszázötven forint volt kivetve, az egerszegi kiküldöttek leírták ezerháromszáznyolcvan forintra. Csarmaz Lajosnénak, akinek hat gyereke van, százegyven forint adója volt és százat elengedtek belőle. Vasséknak is elengedtek sokat. Szekeres Ferencnének is, kitisztázták azok az adóját minden panaszosnak. Beszalad egy madárfütty, betekintenek a kocsiablakon az országútra hajló fűzfák.

— Nagyon megkönnyebbültek az emberek, — zárja le a beszélgetést Barabásné és elköszön, mert odaértünk az elágazáshoz, amelynek jelzőtáblájára ez van felírva: Zalaszentmihályfalva 1 km, Böde 4 km.

Miután belenéztünk az új világba, visszamegyünk Zalaegerszegre, a járási pártbizottsághoz, hogy panaszt tegyünk a régi világ ellen. Jó órát beszélgetünk Csondor Vilmossal, a járási pártbizottság titkárával. Az, hogy a régi világ az újjal harcol, természetes. De az már ördögi volt, hogy a régi világ az új világ álarcában küzdött az új világ ellen... A párttitkár tudott róla, hogy Zsifkovitsot az egész környék gyűlöli. Goromba volt, ivott, az embereket rettegésben tartotta.

Éppen tegnap váltották le.

— És valóban munkáskáder volt? — kérdem. — Csodát, — feleli Csondor. — Csak annak álcázta magát. Jegyző volt a fiatalúr.

A pártbizottságtól átmegyünk a járási tanács pénzügyi osztályára, Kondor bácsi adóíveivel. Közlik, hogy holnap szállnak ki Dobronhegyre az adóügyek tisztázására, a vonatkozó kormányintézkedés végrehajtására. Kondor bácsinak egyszerre két hírt viszünk Dobronhegyre: jön a bizottság s azt, hogy Zsifkovitsot leváltották. Hetvenéves az öreg, s amint meghallja a hírt az istállóban, egyik karjával a vasvillára támaszkodik.

— No, fiam, ennek igazán örülök.

Nem tréfadolog ám a két világ küzdelme!... A dolgozó ember a tét, a hajladozó, verítékező, napestig munkálkodó parasztemberek nyugalmáról, boldogságáról, jövendőjéről van itt szó!

Egy öreg pásztor és az öt Orbán-testvér

Régi világ, új világ... Most ezt a kérdést azon a szűrőn át nézem: ki kerülhetett ki régen innét s ki kerül ki ma? Ki léphette át azelőtt a göcseji rubikont s ki lépheti át ma? És főleg: mi volt az ára ennek az útilevélnek régen s mi az ára ma?

Zalaegerszegtől messze megyek, hogy megtaláljam a régit. A hosszú út alatt kibomlik előttem a haza egyik legszebb szeglete, ez a hullámos, szép Göcsej. A táj annyira sajátos, hogy egyetlen magyar vidékkel sem vethető össze. A tengersík Alföldre, Bakony rengetegére, a visegrádi Dunakanyar vadregényes tájára, Mátránk zúgására, a kéklő alkonyatba vesző honti hegyekre, a Bükk szelíd lankáira, a gyönyörű Tolnára gondolok: nem, Göcsej egyikhez sem hasonlít. Nem síkság és nem hegyvidék. Göcsej egyszerre szántó és erdő, alföld és magaslatok. Játékos és vakmerő: felérsz egy dombtetőre, s előtted olyan völgy bomlik ki, mintha régi Andersen-mese rézmetszetét látnád. Nem erdő borítja, csak erdőszigetek, húsz-harminc egymásbafonódó fenyő, éger, bükk áll egy dombtetőn vagy kapaszkodik a lanka oldalába. Vérbarna galagonya, tüskés szederbokrok, kökény meg rekettye gubbaszt szerteszét, mint tűz fölé hajló pihenő vándorok. A szilvafák roskadásig teltek. Nevető almák húzzák le az ágakat. A rétek oly halványzöldek, mint frissen serkedő fű tavasz elején. S a fenyvesek felől az egész Göcsejt trillázó füttyszóba borítja a feketerigó.

A világlátott ember, akire hosszú út után ezen a gyönyörű tájon rábukkanok, Tálosi István, baki pásztor. Szikkadt ember, hetven múlt tavasszal. De azért fürge még, görbe lábaival olykor versenyt szalad a Bodrival, a fekete pulival, amint a kecskét vagy a juhokat terelgeti.

— Régi dalokat keresgetek, — mondom az öregnek.

Leheveredünk az akácos szélén, hogy árnyékban legyünk. Nagy a csend. Csak annyit hallani, amint egy feketeszakállas kecskebak lassan és megfontoltan, két hátsó lábára állva tépi és morzsolgatja az akáclevelet. Ebben az erdei világban az öreg tompán énekelni kezd:

Hej, karácson, karácson,
Van-e kalács a rácson?
Ha nincs kalács a rácson,
Mit ér ez a karácson?

Szomorú a nóta? Negyvenhét esztendeig a Batthyány grófoknál volt cseléd az öreg. — Még valamit, öregapám. — Vakargatja bozontos üstökét, no mi legyen az? S rázendít:

Ferenc József ládájába,
Be van az én nevem zárva.
Eltörött a láda kulcsa,
Nem szabadulok ki soha.

S mikor zümmögve elhal a dal, megkérdem:

— Járt-e valaha a világban?

— Ajaj! Przemysl, Isonzó.... Nem egy országot láttam.

S megmutatja az emléket: lőtt seb. Szóval ez volt az ára a régi útilevélnek: kiment innen az, akit csatamezőre rendeltek az urak.

De ki jut ki Göcsejből a mi időnkben? S mi az ára ennek ma?

— A tudás, — feleli Orbán Jánosné, egy kis házban a dombtetőn, Neszelén. Alacsony, inas asszony. Mos. Férje a sámlin ül, a tűzhely mellett. Alkonyodik. A férfi volt cseléd, a neszelei termelőszövetkezet ötvenegyesztendős növénytermelő brigádvezetője, az asszony pedig, mint később megtudom, népnevelő.

Estére, mire Orbán néni befejezi a mosást, kiteregeti a ruhát, kiönti a teknőből a vizet, előkerül a szobából öt féltve

őrzött fénykép. Az öt Orbán-gyerek. Csend van, a tűz pattog, s az öreg kéz, amely ma annyit mosott, s valaha annyi bölcsőt ringatott, annyit foltozott, rendre elénk teríti a képeket.

— Ez a legidősebb, a Pista. Harmincegy múlt tavasszal. Katonakép. Nyílt homlok, kis bajuszka.

— Micsoda?

— Százados.

No, nézzük a másikat.

— Ez Gyula, huszonkilencéves.

— Gyula micsoda?

— Sztahanovista.

A harmadik fénykép újra katonát ábrázol. Mintha egy árnyalattal gyöngédebben venné kézbe ezt a képet az édesanya. Mi minden juthat eszébe egyetlen gyerek fényképéről! Mennyi emlék . . . Micsoda zsongása elmúlt dolgoknak . . .

— Ez Józsi. Huszonötéves.

— Látom, ő is katona.

— Az. Politikai tiszt Pesten.

Megint egy bajszos kép. Széles váll, dús haj, fekete szemek. A legkisebb fiú.

— Ez Jancsi. Huszonegyesztendős.

— Belőle mi lett?

Az apa felel, s elfogódott hangján érzem, a szó nagyon tetszik neki.

— Diplomata.

— No-no, apu, — pirongatja az asszony. — Még nem az. Csak tisztviselő a külügyminisztériumban. (S felém fordulva:) — Most végezte a Külügyi Akadémiát.

Egy cserép virág. Egy mosolygó kislány. Mária, a legkisebb gyerek.

— És ő?

— Agronómus. Andráshidán.

Éjjel utazom tovább. A sötét éjszakában számvetést csinálok. A régi ár (ahhoz az útilevélhez) a halál volt, vagy majdnem a halál. Az új ár az élet, szóval a tanulás, a tudás.

Élesen csapott össze a két világ az olajmezőkön, Göcsej szívében, 1950 októberében történt. Megjelentek az olajkutató geológusok. Felhős, szemerkélő október volt, az égen nap mint nap sűrű fellegek rohantak, a táj szürke volt, a föld sáros, az erdő kopott, a kámzsás geológusok műszereik fölé hajoltak; úgy néztek ki a határban, mint messzi, imbolygó árnyak.

— A földipicinyek — suttogta a nép. — Aranyat keresnek.

Mert a vakhit azt tartja, hogy a várurak a török veszedelem idején a földben ásták el aranyaikat. Minden hetedik évben megmozdul a földben az arany, ilyenkor könnyebb nyomára bukkanni. Mesebeli törpék kutatnak utána; ahogy errefelé mondják, a földipicinyek. 1950 volt éppen a hetedik esztendő.

— Az aranyat valóban megtaláltuk — mondja ma, 1953 őszén Buda Ernő, az olajmező főmérnöke. Hozzáteszi: — De fekete aranyat. Olajat.

S meghitt hangon, gyöngéd szeretettel beszélni kezd erről a dús képzelőerővel rendelkező, kiváló tehetségű göcseji népről. Az egerszegi göcseji múzeumban őriznek többek közt egy mesteri faragású pásztorbotot, amelyet faragott skorpió ölel körül. „Honnan vette a mintát?" — kérdezték a pásztortól, aki faragta. Elmondta, hogy vagy negyven éve Olaszhonban volt katona, ott látott egyszer egy skorpiót, azt mintázta le. Breglovics Károly pölöskei pásztor faragott botjai még Bécsbe is elkerültek. Messze földön híres ember például a pákai Káda József mesemondó pásztor, aki ma nyolcvanötesztendős, már jártányi ereje sincs, de mesemondó kedve olyan nagy, hogy esténként még mindig a fél falu népe gyűl össze a szobájában. A göcseji olajfőmérnök a múltkorában megszólított egy ilyen mesemondó öreg pásztort:

— Nem mondana egy régi göcseji mesét?

— Millent? — kérdezte az öreg.

— Olyan regényeset.

A vén pásztor ráállt, s mesélni kezd. A mese hőse Hektor

török vitéz, aki az egerszegi vár ostrománál nagy küzdelmet vív Áh Illés göcseji magyar huszárral.

— Áh Illés kergeti a vár körül a törököt, azután szablyát ránt, megöli . . .

De ismerős!

— Mintha olvastam volna már valahol.

— Ezt ugyan sehol. Mert ez való göcseji történet és még nem írta meg senki, soha.

De mikor a falóhoz ért az öreg, a főmérnök már nem tudta elfojtani bujkáló mosolyát: de hiszen ez Homérosz, az Iliász, a trójai háború! Micsoda búvó patakon jutott ide? Hogyan lett Achillesből Áh Illés göcseji huszár?!

Az olajmunkások kilencven százaléka göcseji ember. Első esztendőben még nem akartak Luca napkor dolgozni, a második évben már munkába álltak december tizenharmadikán is. Nyomult előre a gép s rendre szorította ki a babona világát, amelyet a képzelet „földipicinyekkel", „ördöngös emberekkel", „lúdvircekkel" népesített be. A boszorkánybékákat (erről azt tartják, hogy a boszorkány helyett feji a tehenet) széttaposták a sztálinyecek. Néha, mint húnyó parázs, még felizzik egy-egy babona, azután lassan, helyét szívósan védve, végül is kialszik. Mint tövig égő gyertyaszál: homályos lángja még ágaskodna, megleng-lobog a szürke fény, utolsó tüzet vet, mintegy búcsút intve a világnak, azután hamvába dől.

Töredezik a régi világ, mint pusztuló mestergerenda. Göcsej évszázadokig nem mozdult, Egerszeg már olyan messze esett tőle, mint Makó Jeruzsálemtől. És ma olajváros épül Göcsej szívében, az olajmezőn nem egy göcseji vált sztahanovistává, egy pedig — Szűcs László főfúrómester — Kossuth-díjat is kapott.

Küzdelem egy orvosi rendelőben

A régi világ: ez a legsötétebb babona, amely már nem él ugyan az olajmezők népe közt, de még pusztít nem egy falu-

ban. Az új világ: ez már a csonkahegyháti új körzeti orvosi rendelő. Mindkét világot felkeresem.

— ... Aztán van-e még babona? — kérdezem Dobronhegyen Pataki Tamás ötholdas gazdát.

— Oh, az már nincs régen. Elmúltak az ollan idők.

A jót könnyen elhiszem; annál jobb, hogy nincs. Kétszáz éves házban ülünk. A zsúptetőre olyan hatalmas vadkörtefa borúl, hogy ha kinézek az apró ablakszemen, hát elborítja a nagy, kék eget. A nagymama a rokkát pergeti, a fiatalasszony a kemencében vadkörtét aszal s két gyönyörűséges kislány settenkedik a lábunk körül. Ezt a házat már egy néprajzi kutató is lerajzolta, „ollan régi", egy művész is lefestette, „ollan öreg". Öreg helyen jó, ha öreg szavakat használ az ember s mivel tudom, hogy a mesebeli lidércet errefelé lúdvircnek mondják, találomra megkérdezem:

— Aztán lúdvirc van-e még?

— Az még van, — kap a szavamon a harmincesztendős gazda, kirúgja a sámlit maga alól és széttárja karját: — Hisz épp tegnapelőtt találkoztam vele.

— Azután milyen volt?

— Amillen szokott lenni. Olyan formájú, mint egy nyomtatórúd. Tüzelt, lövellt, sziszegett.

— És?

— Mellém feküdt.

— Hogy nézett ki közelről?

— Ollan volt, mint rendesen. Szárnya is volt, emberformájú is volt, de a lábán köröm helyett pata volt.

— És mit csinált, hogy elzavarja?

— Amit szokás. Fogtam egy nyírfacsaptatót, számoltam páratlant tizenhétig, úgy, hogy egy-három-öt-hét... aztán elment.

Megkérdem a fiatalasszonyt, aki az ebédre szánt búzastercet kevergeti:

— Luca napkor szokott-e varrni?

— Már hogy varrnék, — pattan fel. — Hogy bevarrjam a tyúkok fenekét?

A babona ugyanis azt tartja, hogy aki Luca napkor varr, annak egy évig nem tojnak a tyúkjai.

A nagymama eleddig nem beszélt, de most már nem állja, hogy bele ne szóljon a beszélgetésbe. Hát amikor a boszorkány halálakor az ágy alól kiugrott a boszorkánybéka... He, he, he! — ... Mintha repedt rokka recsegne, úgy gajdolja a vén babonákat: a puskába koporsófedél darabját kell betenni, akkor a vadász előtt lábraállnak a nyulak. Fájós fület úgy kell meggyógyítani, hogy búzaszenteléskor kitépett búzaszálat imádságos könyvben megszárítunk és azzal a fájós fület megpiszkáljuk. Hogy a szarka el ne vigye a kiscsibét, húshagyókedden disznófejet kell főzni, a csontlyukon, ahol a disznó szeme volt, a kieresztett kiscsibékre kinézni s közben ezt mondani: „Csóka, varjú, kánya, szarka, mind vakok legyetek, csak az én csibéim legyenek szemesek." Vérhassal nem szabad orvoshoz menni, mert attól csak „tisztul" a beteg.

— Hol volt maga, öreganyám, legtávolabb az életben? Pesten járt?

— Ollan nagy városban még soha.

— Legmesszebbre merre járt?

— Egerszegen. Ott még jánykoromban beszereztem egy gyereket, azzal hazajöttem. Azóta itt vagyok s már a második férjet fogyasztom.

Vonaton még soha nem ült. Autóbuszon életében először tavaly.

A dobronhegyi régi világ után a csonkahegyháti új világ ajtaján kopogtatok. Az ötéves terv során épült új körzeti orvosi rendelőben jegyzem fel ezt a két történetet:

Tél van. A fák súlyos tehertől roskadoznak. A zsúptetős házakat hósipkák borítják. Hull a fergeteg. Az utakat belepi a fehér takaró. Csapzott arcú ember kocog az orvos ablakán:

— Jöjjön, doktor úr, azonnal, Németfaluba a feleségemhez.

— Gyereket várnak?

— Azt.

Befognak a kétlovas kocsiba, az orvos kabátot ránt, megindulnának Németfalu felé, de a lovak nem bírnak moz-

dulni. Két embert kerítenek, az méterről méterre hányja el a havat. Öt kilométert tesznek meg így. Még időben Németfaluba érkeznek, az orvos levezeti a szülést.

Egy másik kép: az orvost csecsemőhöz hívják. A kisgyerek nyakán amulett fityeg.

— Mi van benne? — kérdi az orvos.

— Szamár szőre, — feleli az anya.

— És az mire jó?

Szégyenlős mosoly:

— Távoltartja a rontást.

Az orvos, aki néhány esztendeje kilenc községben ezerötszáz göcseji lakos gondját viseli, ötvenegyesztendős agglegény: Szakáll Rezső. Zömök és nyílt homlokú. Megtéveszt a kora: harmincöt-negyvennek néztem. A csonkahegyháti körzeti orvosi rendelőt vezeti, hetenként kétszer odahaza rendel, a többi napokon — délelőtt — nyolc községben megosztva. Kustánszegen például a tanácsnál. Milejszegen az iskolai szertárban. Nagylengyelben, a tizedik községben, ahol jelenleg helyettesít is, az egészségházban. Hatkor kel, este kilenckor fekszik, havi háromszáz kilométer utat tesz meg, autója, motorkerékpárja nincs, kétlovas kocsin kocog, ha kell szekéren s volt úgy, hogy gyalog. Megmutatja az orvosi rendelő napfényes szobáit; mindez ebben az évben épült. Idén — amint másoktól hallom — az orvos „Jó munkáért" kitüntetést és ezer forint pénzjutalmat is kapott.

Évek óta küzd a babonák ellen, de — bevallja — még nem tudta legyőzni azokat.

— Mi volt a babonák forrása? — kérdeztem az orvost.

— A szegénység, meg a magány.

A szegénység; szertenézett e nép a gyönyörű hegyvidéken: sehol semmi remény. Keletre Sulkovszky herceg birtoka, nyugatra Eszterházy herceg erdeje, délre a Batthyány grófok földje. Milyen félelmetes volt a magány: orvos azelőtt csak tizennyolc kilométerre volt, gyógyszertár csak Egerszegen és Nován. (Kilencven község közül.) S a szegénység-gyötörte ember azon töprengett: miért élek így? Kiért? A remény olyan messze volt s a vénasszonyok pusmogása olyan közel: „Megszállt a lúdvirc..." „Az ördög bújt beléd..."

A szilvakék ég bealkonyul. Este búcsúzom az orvostól.

— Mire vágyik legjobban az életben?

— Egy motorkerékpárra, — feleli gondolkodás nélkül. — De részletre, — teszi hozzá a kiskapuban, mikor távozáskor megrázom becsületes kezét.

Harc nélkül nincs győzelem

Miután egy hetet töltöttem Göcsejben, újra visszamegyek Csondor Vilmoshoz, a járási pártbizottság titkárához, beszámolok a két világ küzdelméről és megkérdezem, milyen segítséget kap a jövőben az új világ, hogy ne csak küzdjön a régi ellen, de le is tudja győzni azt. A következőket közli:

1. Kilencven községből egyelőre csak ötvenben van villany. Ahol nincs, s nem működhet a rádió sem, ott külön kiküldöttek fogják közölni a lakossággal a kormányrendeleteket.

2. Arról egyelőre nincs szó, hogy végre vasútja legyen Göcsejnek. Néhány éve már két autóbuszvonala van, a járatokat sűríteni fogják.

3. Az aranykorona-alap ellen az egész Göcsej panaszkodik. A panasz jogos. Régen az eladósodott földbirtokosok szántszándékkal felértékelteték földjüket, hogy a banktól nagyobb kölcsönt kapjanak. Ezt sínyli ma — harminc-negyven évek után — a nagybirtokokból földhözjuttatott dolgozó paraszt.

4. A göcseji babonák ügye — be kell ismerni — súlyos kérdés. Legutóbb a pártközpontban is tárgyalt erről. Természettudományos előadás Göcsejben emberemlékezet óta nem volt. Télen megkezdik: a Szabad Föld Téli Esték műsorán egyszerű, világos s közérthető nyelven megfogalmazott előadások hangzanak majd el.

Az új világ göcseji győzelméről még nem hozhattam hírt. Csak a harcáról. A győzelem: ez még nehéz esztendők munkája lesz.

1953

Boldogok az öregek? Eléggé törődünk velük? Jók-e hozzájuk a gyerekek, akiket felneveltek? Milyen gondok gyötrik őket s milyen a napsugár, amely derűt szór a vén napokra? Mit is jelent öregnek lenni? Mi van akkor, mikor eliramlik az élet, gyengül a látás, kihagy az emlékezet, hasogatni kezd a derék, reszketni a kéz, mikor már olyan messze van az első csók emléke, vagy a lakodalomé, mint párákba vesző alanti völgy a messzi hegytetőről... Milyen a búcsú pillanata? Miben segíthetünk e véneknek, apáinknak, nagyapáinknak, akik számára a világ alig több már, mint régi ház, melyet örökre elhagyni készülnek. De míg megteszik az utolsó lépést kifelé, megteszünk-e mindent, mi, az unokák és gyerekek, hogy a távozók utolsó évei nyugodtak legyenek? Megszerezzük-e számukra a derűt, meleg szobát, orvosságot? Jók vagyunk-e hozzájuk?

Az erős öregség

De sűrű ez a gemenci erdő!... Azon vágunk át, hogy egyetlen faluban szemrevegyük az öregség dolgait. Elhagyjuk Sárközt, a gemenci erdőt s nekivágunk Bogyiszlónak, hogy belenézzünk az élet lombhullásának kérdéseibe. E szóra Gemenc sűrűje emlékeztet; a *Gyöngyvirágtól lombhullásig* című szép magyar film ugyanis itt készült, e védett terület nagy, hallgatag csendjében. A téli erdő néma.

A besenyő falu hósipkás házakkal fogad. Metsző a hideg és nagy a csend. Különös világ! Bogyiszló nem látott a történelemben hódító katonát. Tizenötezer holdnyi sziget, a nagy Duna s a Holt Duna öleli körül s a török időkben idemenekült a szekszárdi lakosság. Nem jött be ide a labanc se,

de a Wehrmacht se, mert 1944—45 fogcsikorgató telén jégár vette körül. A besenyőket, akiket 1145-ben említett először királyi oklevél, házaikba húzódva, búboskemencékhez támaszkodva vagy rokkákat hajtva találom.

Odakünn galambősz a világ, mint az öregek haja. Minden fehér. A hőmérő mínusz húsz fokot mutat.

Az Arany János utca első házában fogad az erős öregség.

— Mint két lú, annyit dolgozom. Apánkkal együtt a múlt évben harminckét mázsa búzát, négy mázsa árpát, két és fél mázsa zabot, tizenegy mázsa morzsolt kukoricát, hét szotyolát (napraforgót), tizenegy mázsa burgonyát, harminchat kiló babot, háromszáz kiló szénát, három mázsa muharszénát, háromszázhatvannégy liter bort — tizenegy és fél maligános! — közel száz kiló sertéshúst, több mint száz kiló marhahúst, negyvenöt kiló tojást, közel ezerötszáz liter tejet, negyvenöt kiló baromfit adtunk be az országnak. Tizenöt hold szántó és ezerháromszáz öl szőlő után.

Csend.

— No, ugye, fiam? Azért ér valamit az öreg?

Ezt egyszuszra mondta Görbe Ferencné hatvanhatesztendős öregasszony, mintha attól tartott volna, hogy külön adót jöttünk kivetni a bogyiszlói vénekre. (A gépkocsivezetővel együtt ugyanis hárman léptünk be a takaros nagyszobába.) Lassan megenyhül s kitárul előttünk a derűs és szívós öregség. Drága, vén anyó: fekete fejkendőben, szemén ókulárával ül a rokka előtt s kenderszál csepüjét sodorgatja. Körülötte a család, két kiscsibe-unoka, a fia, elhunyt idősebb fiának felesége... csak az öreg hiányzik már, az „én vénemberem", aki a csikorgó hidegben éppen az állatot eteti s amint belép s meglát minket, ezt hallja:

— No, apjuk, most beszélj. Eladtalak ám az írónak.

Szemüveget nem visel, szabad szemmel kisbetűt is olvas, este nyolctól éjszaka kettőig alszik, múlt decemberben gyalog ment el hajnalban az őcsényi határba, ahol kis szőlője fekszik, megtett húsz kilométert a hidegben, este megint húszat; mire megjött, nem mondott többet az anyjuknak, csak azt, hogy „no, fiam, most alszunk".

— Szédül-e néha?

— Szédül a Belzebub! De nem én... Hanem a Józsi...

S ott áll, kenderköténben, bárányból kucsmával fején egy nagy szál férfi, az öregnél két fejjel magasabb, a fia. Harmincötesztendős.

— Ű már nem áll meg a boglya tetején. Szédül, azt mondja. De én, édes fiam?... — s ahogy összenéz a feleségével, a szobában olyan jóság, olyan forróság és olyan erősség árad el, hogy szinte szeretném magamba szívni az életnek ezt az eleven örömét.

Koccintunk. Ahogy a bajszát megtörli, csudajó!

— Látom, minden foga ép?

A hunyorgó vén szem kacsint.

— Az enyém igen. Csak a szegény menyemé... A fele hiányzik.

Erős vén tölgy! És a mamuska?

— Talán a menyével versenyez? — kérdem, mert gyökérformájú kezével olyan gyorsan sodorja a kendercsepűt, mintha egyenesen sztahanovista oklevélre törne.

— Én már nem versenyzek senkivel, mert belikad a hátam.

— No, no, mama. És hogy volt az Őcsényben? — kérdi a fia.

— Múlt őszön egy nap megtettem negyven kilométert gyalog. Hát ez is valami?

Majd hogy ölbe nem kapom ezt a töpörödött, vén anyókát, hogy felmutassam a nagy égnek: idenézzetek, emberek, ez ám az ifjúság...

— Tudja, — kezdi az öregember, — volt egy temetkezési egylet itt. Az öregek elhaltak, a fiatalok nem fizettek. Vége. Megszűnt. Eladták a vaskasszát is, de egy gyászkocsi megmaradt. Az cepeli most a véneket... s nyomban úgy az asztalra vág, hogy leröpül róla az olló:

— De énrám várhat... Hozzám hiába jön a gyászhuszár!

Így. A szoba jó meleg ízekkel lesz teli. Az egyik unoka nagyapó bársonynadrágjához törleszkedik, térdére ül, kinyit egy könyvet, jó komótosan olvasni kezd; a vénséges fiatalember meg nézi, erősen és némán. A gyerek nyolcéves, nagyanyó rokkája ötven, a ház, melyben ülünk, százharminc.

A falióra meg hetvenkettő, egyidős Görbe Ferenccel. Hallgatunk. Az óra szól, az óra jár, az öreg nézi a múló időt, a hosszú láncon függő nehezéket s mintha hirtelenében arra gondolna: egyszer megállítom, a teremtésit!

A gyötrelmes öregség

— Így vagyunk, — mondja az öreg Béja s a kihűlt szobában egy gúnártollal az üres ágyszélét csapkodja. Öreg? Hatvanötéves. Béja András a falu szegénye, az egyetlen eltartatlan vénember Bogyiszlón. A falu végén él a Kotori negyedben, közel a temetőhöz, egy községi házban, amelyet a tanács elhagyott öregek részére utalt ki. A ház ép. Két szobája közül az egyik lakatlan, a másikban mostohalányával s mostohalánya két unokájával él a volt gazdasági cseléd, aki huszonnégy esztendeje aratóként vetődött ide s azóta itt ragadt. Három felesége volt, mind a hármat eltemette. Nyűtt kucsmában ül, szakadt kabátban, hidegben s valami fagyos szomorúsággal szemén.

— Az utolsó, esztendeje halt meg, márciusban.

A harmadik asszony.

— Gyereke?

— Nincs.

— Testvér?

— Senki.

— Rokon?

Egy van valahol Fajszon, de nem törődik vele. Van ott is baj elég: kevés a föld, sok a gyerek, kapatos a férj, rozzant a ház s öregek is vannak ráadásul.

Két krumpli maradt tegnapról, az lesz az ebéd. Dolgozni már nem tud. Fűtés? Ha a gazdák hoznak valamelyes csutát. A két kislányt Tojás Mari gondozza, az édesanyjuk. Őt? Hm. Néha valami jut...

Az elhagyatottság szomjas és éhes. Vágy feszíti: öröm kellene, valami kevés. És az elhagyatottság leleményes is. Ha nem jut már öröm, felszedi a morzsákat is.

— Juli! Számolj!

A két gömbölyű gyerek közül az idősebb leszáll a kemence kihűlt padkájáról, elénk áll és számol.

— Tíz, húsz, harminc, negyven...

Ötven: s az öreg a lúdtollal az ágyra csap. Hatvan s megint... Így megyünk háromszázhúszig.

— De már ezerig is megy! Ötös tanuló.

A vén szem felragyog: már megy ezerig is, micsoda gyerek! Végén még csudálkozik, hogy nem tudom: ez nem a saját unokája. Vadidegen. Második felesége első házasságából származó lányának a gyerekei. Apjuk elhagyta őket. Anyjuk, Tojás Mari, valahol a faluban mos.

De szomjas is az ember fia: „Juli, te... Julikám..." — az öregség egy mondvacsinált, bebeszélt rokonság melegében szeretne fürödni. Nagyon hideg van. Hátunk mögött, a falon, kicsiny mézeskalács szív néz felénk, homályos és törött üveggel.

— Mit lehet itt tenni? — kérdem félóra múlva Fekete Pál tanácselnököt.

— Írjon egy kérvényt az öreg, felterjesztem a járáshoz, beutaljuk egy szociális otthonba.

Viszem a hírt.

— Írd, Juli... Julikám... Hiszen olyan szépen írsz...

Az elhagyott öregség

A boldog és a gyötrelmes öregség után a Vásár tér tizenhat alatt ezt is megtalálom. De nem tűnik ki azonnal. Az elhagyottság szemérmes: rejtik, mint a rongyokat. Az elhagyottság lapul.

Az öreg Paksi István hetvenötéves, ragyog a két kék szeme s arcán végigcsurog a színezüst bajusz. Udvara nagy, háza takaros, tornácán cseresznyepaprika kacagó füzéreit libbentgeti a szél. Kifogja Szellőt, Vihart, a két fekete lovat, bekerülünk a nagyszobába, ahol duruzsol a tűz, beszélgetünk.

A hangulat jó. Nem sejtek semmit.

— Megvagyunk — kezdi s patakzani kezd a szó: hiány nincs, feleségével együtt kilenc hold földben dolgozgatnak, nem beteg egyik sem, jó erőben vannak, este nyolckor fekszenek s már tizenegykor, éjfél előtt kint vannak az állatoknál. Öreg ember keveset pihen. Öreg ember majd a sírban pihen.

Tizennégyesztendős korában kezdett pipázni, három éve abbahagyta.

— „Megkódultam" az istállóban. No, pipa, mondtam, jó éjszakát. Attól fogva nincs.

Csend. Töltögetünk, koccintgatunk.

— No és a gyerekek?

Mintha lángot tartottam volna az arcához...

— A gyerekek? — ismételtem gyanútlanul.

S tanúja leszek a leggyötrőbb szomorúságnak: a szülői bánat lopakodik elő; a két kék szemet elönti a könny.

— Édesanyjuk meghalt, tizenegy évig özvegyeskedtem, tíz éve elvettem egy özvegyasszonyt, azóta nem jön egyik sem. Nem tűrik a mostohát.

Két asszonylánya, egy fia van, hat unokája, egy dédunokája s nem jön senki, soha. Pedig itt élnek, Bogyiszlón. Felesége özvegy volt, az özvegyasszony fia vette el az öregember egyik lányát. — És az sem jön?

— Soha. Merthogy a házban mostoha lakik.

Az utcán ugyan megállnak az öreggel, a gyerekek megcsókolják, a mostohának a kezét szorongatják, mert derék, dolgos asszony, az unokák körültáncolják, még haza is kísérik, azután a küszöbnél megállnak, mintha parázs lenne rajta. És nem lépik át. Nem!

— Miért?

— Vagy négyszáz éve ez a szokás a faluban.

A gondozott öregség

Nem kell messze menni, itt van a szomszédban, huszonegy holdas gazda házában, aki jó szóval és jó szívvel tartja nemcsak az özvegy édesanyját, de magáramaradt, süket és

ágyhozragadt beteg nagybátyját is, Sánta Bénit, a kiöregedett gulyást.

Sánta néni fon („Ű fony legjobban a faluban", hallom), a vén gulyás fekszik a dunna alatt, mozdulatlanul. Oldalt tulipános láda (ki volt a Lidi, egy rég volt férfiszívnek olyan kedves?...), odakünn hull a nagyszemű hó. De a szobában azután van zaj, elég. Sánta néni a szoba átellenébe néz, ott incselkednek a lányok, menyecskék, akik kendersulykolás után hazatértek a Duna jegén vágott lék mellől s most egymást perzselő tréfákkal melengetik.

De kedves, de emberi világ ez.

— Sánta néni, azt mondja meg, mit szeret? — incselkedik az egyik lány.

— Kácsacombot. Túróstáskát.

— Meg aztán?

— A „jú" bort.

Megleli még a tű hegyét? Még a fokját is! Pápaszeme nem volt soha, a csirkét még egyedül vágja, a paprikafüzért egyedül készíti, hozzá még orvos nem nyúlt soha, mióta világ a világ. Már úgy hal meg, orvos nélkül, ha egyszer el kellene menni.

— Messze van az még. Hiszen tavaly még táncolt...

— Én, lányom? — szégyenkezik.

— No, szüle. Hát tavaly, a Dorogi Miklós esküvőjén... — teszi hozzá a menye.

S két kezét, mellyel valaha annyit stoppolt, annyit „fonyt", annyi édes bölcsőt ringatott, annyi vásott gyereket felnevelt, annyi komisz kis unokát megpacskolt, annyit kapált, annyit mosott, annyi lázas gyereket betakargatott, annyi kanalas orvosságot beadott, összezárja.

Drága, vén édesanyám: szégyenkezik a tánc miatt.

— Nem is roptam... csak... úgy lépegettem, öregesen...

Csend lesz. Benéz a hófehér világ.

Az öregecskéknek talán eszükbe jut egy régi lakodalom, az első csók csattanása s az első, zavarodott, forró szerelem...

Egyetlen falut jártunk végig, s megtaláltuk benne az erős, a gyötrelmes, az elhagyott és a gondozott öregséget.

S most, fiatalok, tegyünk meg mindent, hogy minden szülő úgy élhessen, mint a Görbe házaspár vagy a Sánta család.

Mert egyszer mindenki megöregszik.

És az élet jó adós: meg szokta adni, amivel tartozik.

1954

A világ vége gyönyörű!

Oda indulok.

Garay még azt állította, hogy a világ vége ott van, hol Háry János *lábát lelógatá s fejekkel sátrát körülraká.* Az én tapasztalatom más. A világ vége Sátoraljaújhely felett, ebben az ötvenhatezer holdas rengetegben van. Palásthy erdőigazgató is bizonygatja: le kell mennie a térképről annak, aki ide akar jutni. Patakok partját kísérő égerek, szőke nyírfák (édes útonállók!), szamócaillatban fürdő rétek közt sétálunk le a földgolyóról.

Azért kaptam meghívást ide, mert errefelé nem járt még újságíró soha. Azt állítják, író sem. Nem keresték fel e fülledt, hallgatag rengeteget a film vagy a rádió munkatársai. Még Homoki Nagy István sem, aki pedig igen-igen ismeri a jó szegleteket, az egész bűbájos, kicsike hazát.

E meghívás adott alkalmat a látogatásra, okot pedig az erdőgazdaság fejlesztéséről megjelent minisztertanácsi határozat, amely gyökeres fordulat erdeink életében. Ilyen alkalom és ok jogán vágtam neki a világ véginek.

Úgy jutni el oda, hogy az ember elhagyja Tállyát, ahol a szomorú muzsikus, Lavotta élt és remélt. Átutazik Füzérradványon, melynek sötét erdejében *halva találták Bárczi Benőt.* Látja Széphalmot, hűs hajnali harmatban hemperegve; oh drága jó Kazinczy, nyelvünk szerelmese! Áthalad Regécen, melynek tépett várfala Rákóczi forró üzenetét őrzi: itt vállalta el, hogy a szabadságharc élére áll. Átmegy Füzéren, melynek várában egykor Báthory Anna kesergett, Móricz Erdélyének *Küsanná*-ja, Bethlen Gábor vad és szomorú, gonosz és gyönyörű párja. Érint egy ősparkot, hol nyárteli szél oson, mintha Zrínyi Ilona szoknyája suhogna benne. Aztán az ember elhagyja a vasútvonalat. A hidakat. Az utakat.

S mikor Kőkapun kitekint a Károlyi grófok volt vadászkastélyának vörösfenyőből ácsolt magas ablakán, azt hallja Sápy Mihálytól, az erdőgazdaság munkaügyi előadójától:

— Megérkeztünk.

A világ végire.

A mélyben a Kemence-patak susog, de ezt valami szívettépő, *gyönyörű bánat*tal teszi. Mögöttünk erdőmunkások pingpongoznak (ők laknak a kastélyban). A Várhegy felől talpig bíborban beállít az alkony s a Jaj-hegy ormáról legurul egy diákkorában járó, bolondos felhő.

Eleven, jó találkozás Józsi bácsival. Hogy ki ő?

Az állatkertnek, Pestre, nyesteket küldött legutóbb. A halgazdaságoknak sólymokat (karmukkal elvágják a halakat pusztító gémek gerincét). A kiviteli vállalatnak disznót, szarvast. Munkásszállások konyháira lőtt vadat. Jár kerékpáron, sílécen, szekéren, gyalog. Lakása falán muflonkosok csigái, agancsok, szívében pedig édes, eleven szenvedély. Feleségével s egy kis tacskóval él a magános házban, a rengetegben. Van egy zöld kalapja, kétcsövű puskája, kopott vadásztáskája, éles látcsöve és jó szeme. Ő Kabakik József ötvenötesztendős állami vezetővadász: nyolcvanezer hold erdőben egyedül ő vadászhat.

Éjfélig járjuk az erdőt: a szentjánosbogarak világítanak. Közben mesél a Károlyiakról, akiknél valaha vadász volt. Ki járt ide? Egy Rockefeller-fiú, Krupp, a fegyvergyáros, olykor Rothermere lord. Hogy ment a vadászat? Pénzre ment. Minden ejtett vadért fizetni kellett. Szarvasbika agancsáért öt kilóig ötszáz pengőt, azon túl hét kilóig minden dekáért száz pengőt. A muflonkos csigára és centiméterre ment. Volt egy kosuk, az már tizenhatezer pengőbe került annak, aki lelőtte, olyan hosszú volt a két csigája. Ki lőtte le? Krupp. Egy év múlva kitört a világháború. Az egész erdő szikrázik; lebegnek az éjben a szentjánosbogarak.

— A csillagaim... — s mielőtt búcsút veszünk a vadászlak előtt, Józsi bácsi megfog, megáll. — Pszt! Hallga. — De semmi nesz. Elhalt a tücsökzene. Óriási a csend.

— A házőrzöm elhallgatott.

Mert a tücsök az őr, kérem! Ha közelít valaki, elhallgat. Innen tudja meg nagy, fekete éjek idején az erdei király, jár-e a közelben avatatlan?

Az éji csend után nappai forróság. A rengeteg után egy még forróbb rengeteg. Az erdő. A „mi az erdő?" után tudni szeretném, „mi van az erdőben?". Értekezlet Sátoraljaújhelyen, az erdőigazgatóság kultúrtermében. Itt van Tömpe István is, az erdőgazdasági főigazgatóság vezetője.

A múlt: ez az erdő régen a Károlyi grófoké és Waldbott báróé volt. Még azelőtt Rákóczié, de mikor *a nagymajtényi síkon letörött egy zászló* s *rászállt tollászkodni egy fekete holló*, a száműzött Rákóczi tulajdona az áruló Károlyi tulajdona lett. Az egyik Károlyi sokat vesztett kártyán, eladott többezer hold erdőt egy fakitermelőnek, a kitermelő pedig kipusztított többezernyi holdat. A hivatal megadta az engedélyt, a hivatallal „elsimították" a dolgot. A hollók megértik egymást.

A jelen: régen itt évi kétszázhét holdat erdősítettek, ma az erdőnkívüli fásítással együtt évi kétezerhetven holdat.

Az összevetés: gyönyörű! De ez így annak ellenére, hogy az adatok helytállók, *még sem igaz*. Mert erdeink helyzete nem rózsaszínű, gondjaink nagyok, fánk kevés, behozatalunk sok és ezen túl — minden nagy fásítás ellenére — nem kezeltük eléggé gondosan erdeinket. De még az embereket sem! Palásthy erdőigazgató közli, hogy nemrég ez az erdő még mostohagyerek volt. Azóta tizenkét millió forintot csak beruházásokra kapott! Azelőtt — négy esztendőn át — nem tudta teljesíteni a feszített tervet; 1954 első negyedében először teljesítette. Azelőtt alig kapott védőruhát az erdőmunkás; ma még a kocsisok is halinacsizmát, téli sapkát, esőköpenyt kapnak.

Az értekezlet két dologról beszél: kímélni fogjuk az embert és kímélni fogjuk az erdőt. Tehát gépesítünk és sokkal többet, sokkal jobban fásítunk.

De a gépesítésnek van egy akadálya. Feláll Zombori Károly, a kemencepataki erdészet párttitkára:

— Sok gép áll — mondja — anyaghiány miatt. Hónapok óta szünetel a lasszókábel működése. A közelítő traktorok pedig hetekig állnak néha anyaghiány miatt.

És minden második, minden harmadik felszólaló panaszkodik: lopás... lopás... Sok a lopás.

— Miért sok? — kérdi Tömpe elvtárs, a főigazgatóság vezetője. — Mert a parasztságot nem elégítettük ki eléggé fával. Kapanyél kellett, szekérhez egy darab fa vagy baj volt a tetőszerkezettel... és a TÜZÉP-nél nem kapott. Nem kapott, lopott, mert a fa kellett.

Ha jobban termelünk és jobban kereskedünk és jobban kielégítjük a dolgozó parasztság igényeit, csökkenni fog a lopás.

Azóta sok minden történt: megjelent a falusi lakosság faanyaggal való ellátásáról szóló rendelet. Megjelent nagymennyiségben a szőlőkaró is.

Végig az úton ezt a számot hallom: ezernegyven. Ez a száma a minisztertanács határozatának az erdőgazdaság fejlesztéséről.

Mi kell a végrehajtásához?

— Nekünk tűzzel-vassal gépesíteni kell — mondja Sápy, az erdőgazdaság munkaügyi előadója. A megye legerősebb embere; akinek megszorítja a kezét, összecsuklik, mint szakadt esernyő.

És nemcsak azért kell gépesíteni, hogy könnyebb legyen az ember munkája, hanem azért, mert egyszerűen nincs munkaerő.

— És miért nincs? — kérdem a másik útitársat, Járási Lőrinc erdőhorváti erdőmérnököt, aki kék shortban, nagy csöndben lépked mellettem, közel a kis tóhoz.

— Nincs, mert csemetekapálásnál, ápolásnál húsz-huszonöt forintot keres az erdőmunkás. Fakitermelésnél a nagyon jó munkás negyven-negyvenötöt, ugyanakkor szőlő-

metszésnél, kötözésnél, kapálásnál már ötvenet, a rétkaszálásnál meg egyenesen hetven forint a napszám.

Tehát gépeket ember helyett.

De mi van a gépekkel?

Egy szakadék ormán állunk Palásthy erdőigazgatóval. Alacsony, csöndes ember, alig nézném ki belőle, hogy hat fia s egy lánya van. Erdei ember, azelőtt ő is a Károlyi grófok alkalmazottja volt — de ki nem ebben a sűrű birodalomban? Negyed órája még tíz kilométerrel arrébb találkoztam vele. Motorkerékpárral került ide. Vele van Bedő Tibor, a miskolci állami erdők igazgatója is. A lengyelbérci bükkösben állunk. A kép? Madár és gép csattog egyszerre. Az égből jön a hő és a benzinmotorból. A szakadék mélyén Bajnok Károly pagonyvezető áll, közelében Bartók János motorkezelő és Szalonczi Miklós: felemelik a negyvenöt kiló súlyú csehszlovák benzinmotoros fűrészt s egy öreg nagy szál, gyönyörű tölgyhöz illesztik.

— Indíts!

Felbúg a motor. Néhány pillanat. A fűrész átvágja a fát... a vén lakó kidől.

— Ez a jövő — mondja Palásthy.

Két ember egy műszak alatt gépi erővel hetven-száztíz köbméter fát tud kitermelni. Két ember kézierővel három és fél köbmétert.

De mi ennek a jövőnek az akadálya?

— A rossz szervezés, a bürokrácia.

Ez a válasz Kőkapun hangzik el, hajnalban, a vadászkastély első emeletén. Madarak dalával, patakok susogásával, zenei neszekkel ébred az erdő.

A kilátón velem áll Sápy és Gönczy Bertalan, a kemencepataki erdészet vezetője. Oh, ha azokat a bürokratákat bele lehetne vetni egy mély rókalyukba!

— A motorosfűrészhez öt-hat lánc kellene. Van kettő. Tartalékalkatrész sem a lánctalpas csörlős közelítő trakto-

rokhoz, sem a benzinmotoros fűrészekhez nincs. Ha valami elromlik, a földművelésügyi minisztérium ellátó vállalatához, a FŐMÁV-hoz kell utazni. Gondolja el: hatszáz kilométer út oda-vissza s addig áll minden. Gumicsizmát, esőköpenyt, munkaruhát, halinacsizmát kötelesek vagyunk embereinknek adni. De Pestről azt felelték: nincs. A környék földművesszövetkezeteiben szedtük össze; néha darabonként, ami kellett.

Jó nagy rókalyuk kellene ide!

De még az sem lenne elég az ezernegyvenes határozat végrehajtásához, ha az összes bürokrata eltűnne valamely hűvös rókalyukban. Az országnak sok fa kell, ceruzához éger, hangszerfához juhar, textilorsóhoz nyírfa, taninhoz, a világ legjobb bőrcserző anyagához lucfenyő kérge, bányafához, falu-villamosításhoz sudár szálfa... és a kivágott fát mind pótolni kell.

— De hogyan?

— Természetes felújítással — feleli Járási erdőmérnök, a lucfenyővel borított Barlangtető alatt. — Ez olcsóbb, biztosabb és nem kell hozzá ember. Nem egész erdőrészeket fogunk kivágni, hanem csak folyosókat; minden harmadik-negyedik fát.

A folyosón beszökik a nap és melege kicsíráztatja a lehullt magot. Az erdő maga végzi el azt, amit az ember — munkaerő híján — csak lassabban és drágábban tudna végrehajtani.

És az utolsó kérdés: mennyi a fánk? Nézzünk szembe az igazsággal, ez a legjobb.

Palásthy erdőigazgató gyors számvetés után közli, hogy ebben az ötvenhatezer holdas erdőben tizenkétmillió darab fával több az állomány, mint a felszabadulás idején volt.

De ez a szám is csalóka. Nézzünk a mélyére. Egy erdőmérnök számol:

— Ha egy hold nyolcvanéves bükköst kivágok, kapok

kétszáz köbméter fát. Ha betelepítem nyolcezer csemetével, marad helyette öt köbméter fám.

Tehát több erdőnk van és kevesebb fánk.

— Számban sokkal több — mondja Palásthy — (tizenkétmillióval!) és fatömegben, súlyban, köbméterben kissé kevesebb.

A vén vadásznál töltöm az utolsó napot. Bolyongunk. Egy csapáson szinte felszisszen, mert egy lucfenyőbe valaki bevéste a lány szívét és nevét. Egy százéves tölgyet megsimogat. Nem szól ő, dehogyis beszél! S mégis sistereg belőle az a jó tűz, az a forró elevenség, amely az életet ünnepli minden pillanatban.

Azzal megyek haza a világ végiről, hogy a jó határozatok jó végrehajtásához nemcsak ész kell, gép, hanem szív is és — bocsássanak meg — néha szerelem.

Olyan, mint az öreg vadász ifjú szíve és a fák iránt eltelt szép szerelme.

1954

Este láttam meg, a holdfénytől fehér ég alatt, az ezüstszínű udvaron: mintha Michel Simon, a francia színész jönne felém...

— Homlódi Ferenc?

— Az vagyok... — s amint közeledik a baromfiudvar felől, kissé esetlenül, a holdvilágban gömbölyűnek ható arcával, megint csak kísért a hasonlóság: ő az, a jó és kedves, esetlen és dörmögő Michel Simon!

Csak a találkozást beszéljük meg.

— Akkor holnap tízkor?

— Lehet — feleli búcsúzóul — s Mánfáról visszamegyek Pécsre éjszakázni.

Másnap csalódottan ülök a mánfai iskolapadban, jobbomon Homlódi Ferenc igazgatótanítóval, a mánfai Népfront elnökével, a legöregebb helybeli tanácstagjelölttel. Nem Michel Simon. Nem az. És tegnap este? Mi tette, hogy hirtelen a francia színész jutott eszembe? Talán a holdfény? Vagy a sűrű éjszaka? A képzelet, mely szeret csapongani? Vagy az a kedvtelés, amely bizonyos arcokhoz bizonyos jellemeket szeret hozzákapcsolni?

— Tessék. Beszélhetünk.

Az osztályban nagy a csend. Ketten vagyunk. A gyerekek az iskolaudvaron játszanak, s csak néha tévednek be a zárt ablakon a csivitelő vagy kötődő hangok. Az ég kék. Nehezen indul a beszélgetés.

Ha már nem Michel Simon, kihez hasonlít? Mi egy emberben az a feszítő vágy, hogy egy új emberben régi ismerőst fedezze fel? De miért keresek egyáltalán hasonlóságokat? Mi van eltemetve egy emberben, hogy szüntelenül nyugtalanítja a kérdés: nem láttam én ezt a Homlódi bácsit már valahol? Nem őrzök egy mély emléket valaki-

ről, aki jó volt, tiszta, előttem nagy és elragadó?

— Domonkos bácsi! — mondom hirtelen.

— Tessék? — kérdezi.

— Semmi — kissé félszeg pillanat. — Csak valami eszembe jutott.

Az első tanítóm Váradon!

Mert ki ne őrizné olyan mélyen, mint hegy a búvópatakot, az első tanító emlékét? Kiben nem zendül fel olykor-olykor a régi simogató vagy feddő hang, az első iskolaórák fojtott csendje, az első csínytevés, az édes bizsergetés, az első felelés, az első büntetés, az első nagybetűk, az első bánatok. az első örömök? Ki tudná feledni a pillanatot, mikor a hegy- és vízrajzi térképről vagy Rákóczi büszke arcából, Petőfi szavából vagy tanítónk szeméből először nézett le ránk forró szenvedéllyel és szelíd bánattal, sokat kérve tőlünk és sokat megbocsátva anyánk, Magyarország?

Ketten ülünk a padban, két vén diák. Besüt a nap, megcsókolja az öreg Táncsics Mihály bojtos csokornyakkendőjét. Egy másik metszetről Petőfi néz felénk.

Valaki bizonytalanul benyit, az első pillanatban úgy tűnik, hogy feje jön előre, csak azután követi a lába. Csak a kócos haját látom és a könnycseppet a szemén:

— Tanító bácsi, megvert a Cigány Ferkó...

— Megyek. Megyek.

S míg lassú léptekkel távozik, az egyik ablakszem előtt megjelenik Cigány Ferkó aggódó, feldúlt és diadalittas képe, füstösen, gyémántfekete szemek ragyogásában. A tanító bácsi megint visszajön, dohog, ejnye, ez a Cigány Ferkó, s a mozdulatáról megint csak eszembe jut az emlékek mélyébe temetett drága arc: Domonkos bácsi!

(Öreg tanítóm, élsz-e még? Szórod-e még szíved gyöngyeit a gyerekek közé? Dörmögsz-e még? Mosolyog-e rózsaszínű arcod? Jársz-e még az utcákon szálfa termeteddel, színezüst hajaddal? Megvan-e még a régi somfabot, amelynek egyszer én is megismertem csípős ízét?)

— Oh, ha még egyszer kikaphatnék!...

— Kire gondol? — kérdi a mánfai tanító meglepetten.
— Az én öreg tanítómra, aki Váradon élt.
— Ennyire szerette?
— Igen — intek s elhallgatunk.

És most benne csillan fel valami: hát nem múlunk el nyomtalanul? Nem oszlik el minden, mint a szappanbuborék? Megőrzi arcunkat az emlékező emberi szív?

És most kezd igazán beszélgetni. Mintha egyedül lenne bent, a vén teremben. Mintha leomlanának mind a falak, mintha füstté válnának odakint a gyerekek, mintha forgószél kerekedne és szárnyaira kapná, messzire sodorná a nagy, fekete táblát, a barna spongyát, a fehér krétát, a könyveket, a képeket, a vonalzót, a tintatartót, a padokat, a kopott katerdát, mintha ezekkel együtt eltűnnék magam is... s Homlódi bácsi egyedül maradna itt az életével.

— Úgy kezdődött, hogy tanító volt a dédapám...

Pécsről jöttem ide Homlódi bácsihoz, a hegyen át. A Mecsek borvörös volt, mint a királyi palást. Nyolc kilométernyi hegyiút vezet Mánfáig, de az úton nem láttam emberfiát. Csak lompos rókák méregettek, oldalt pislantva, farkukat behúzva, a mogyoróbokrok között. Körülöttem sírt a szél. Cibálta a bükköst, rázta a fákat s mint éhes vércse, víjjogva rohant a hegyen át...

A hegy alatt, a komlói műút mentén, az őszi fű csillámló, zöld szőnyegén, mérges és meredek völgyek ölén él a kis falu, Mánfa. Bányászok lakják és parasztok. Földje rossz. Utcáin nagy a sár. Közepén csöndes és szelíd patak csörgedez. A házak nagy része öreg. Rozzant. A falunak van egy Árpád-kori temploma s egy vén haranglába, de ennek korát senki sem ismeri. A falu — de melyik magyar falu nem? — sokat szenvedett. A török felégette, a lakosság a Mecsek sűrűjébe menekült és makkból őrölt liszten élt. A török világra olyan elevenen emlékeznek az emberek, mintha tegnap még müezzin imádkozott volna a pécsi minaret erkélyén.

Ennek a falunak népfront-elnöke és egyik tanácstagjelöltje Homlódi bácsi. Ötvenkétesztendős, harminckét éve

tanít, ebből huszonhét esztendeje Mánfán. Szelíd arc, kis bajuszka, deresedő haj, cugos cipők. Ruhája kopott. Szeme égő, meleg.

— Apám Kishajmáson volt tanító. Öregapám Vargán. Dédapám Bakóczán. Feleségem tanító lánya. Feleségem öregapja is tanító volt. Az lesz tízéves kicsi fiam is, a Ferkó.

Forró szerelem! Micsoda lobogó szenvedély, amely nemzedékeket éltet!

Mi vonzotta ezt a négy férfit a gyermekekhez? Mi fűtötte őket, hogy életükben ezerszer vagy ötezerszer megtanítsák az első órán az „i" betűt? Mi tette azt, hogy ez a négy férfi legfontosabb dolgának a világon azt tartsa, hogy emberöltő alatt megtanítson ezer kis magyart a betűvetésre? Hányszor mondták ki az évtizedek alatt, hogy Petőfi! És hányszor írták fel a táblára, hogy *Talpra magyar?* És hányszor ismételték csöndes szívóssággal, hogy kétszer kettő négy? És hányszor írták fel a fekete táblára kerek, szép és fehér betűkkel, a betűk girlandjaiba szinte belelehelve honszerelmüket, hogy Kossuth apánk... És hányszor borult el tekintetük, mikor először kiejtették egy osztály előtt azt, hogy Mohács? És hányszor íratták le a gyerekekkel negyvenezer szavunk közül a legszebbeket: Kenyér. Hazám. Édesanyám. És hány ezerszer ismételték meg, oltották a gyermeki szívekbe azt az egyszerű szót: becsület. Hányszor idézték Berzsenyit, hogy a tiszta erkölcs egy ország talpköve? És hányszor kérdezték, hogy miben van az, na, csak gondolkozzatok nyugodtan, gyerekek, hogy *ért kalászt lengettél?* És az, hogy *a nagyvilágon e kívül...?* És az, hogy *őseinket felhozád?* És az, hogy *szabadság, szerelem?*

Mit szerettek ennyire a gyermekekben? A dédapja, meg személy szerint ő, Homlódi Ferenc? A jövendő nemzedéket? Int, hogy azt is. Azt, hogy ezek a gyerekek magyarok? Igen, természetesen.

De elsőnek egyvalamit említ, amely őt rabul ejtette, megigézte s amit a legnagyobb emberi jellemvonásnak tart:

— A gyermekek őszinték. Ezt szeretem bennük.

— Tanító bácsi, a Cigány Ferkó...

— Már megint?

Kimegy, rendet csinál s újabb tíz perc szünetet rendel el. Mikor visszatér, néhány pillanatig hallgatunk. Számvetést csinálok: vajon mi volt a módszere? Mivel hódította meg a gyerekek szívét?

A mánfai párttitkár, Bálint József, az ő számára örökre „a Józsi" marad. A nagytekintélyű családfőket, ötgyerekes anyákat, a falu vezetőit vagy a párt munkásait, igazgatókat, ügyvezetőket, a gazdaembereket, bányászokat, a nagy sorba jutott vagy elszármazott férfiakat ő soha többé nem tudja elválasztani azoktól a csintalan vagy szorongó, félénk vagy féktelen kisdiákoktól, akik ezekben az elkoptatott padokban ültek. A híres orvos mindig emlékeztetni fogja arra az izgő-mozgó pöttömre, aki az óra alatt oly sokszor faragcsálta a padot. Az ismert ügyészről eszébe jut — és mindig, örökre, feledhetetlenül — a százszor leíratott két mondat: „Nem tanultam meg Aranyt. Meg fogom tanulni Aranyt". S milyen tágas Mánfán ez az Arany János-i Családi kör! Nemcsak az eperfa lombját, az éji bogarat, a ballagó cicát, a nyájas hold világát öleli át, de minden mánfai élőlényt, a Marikat, a Janikat, a Terkákat, a Pistákat, a Danikat, a Rózsákat. Mánfán ugyanis háromféle ember él: aki Feri bácsinál tanult vagy tanul, vagy tanulni fog. Minden felnőttet és minden gyereket a beceneve szerint ismer. S csak ritkán esik meg, hogy nyáridőben, aranyló alkonyatkor, ha a patak partján sétál és hallgatja a szelíd, susogó zenét, visszafordul valaki után, akire az imént Józsit köszönt:

— Ez nem a Ferke volt? A második padból?

És keresgetni kezd abban a láthatatlan emlékalbumban, amelynek padjaiban szeplősek és szőkék, vékonydongájúak és zömökök, gyérhajú és bozontos gyerekek, jók és rosszak, szépek és csúnyák, szelídek és Belzebúbok, aranyosak és mérgesek, őzlelkűek és fékezhetetlenek ülnek, szép csendben, betemetve az idő és szeretet forró mélyébe, a tanító bácsi szívébe.

— Harminckét esztendő alatt ki volt a legtehetségesebb tanítványa?

— Cukor Pista. Ma a komlói tröszt ügyésze.

— És a legvásottabb?

— A Bálint Laci, tavaly. Mint egy fiókördög.

— És a legkedvesebb? Ki volt?

— Fór Gyuri.

— És belőle mi lett?

— Mintagazda. Középparaszt a szomszédos Budafán.

— És ki bántotta meg a harminckét év alatt?

— Hogyan?

— Hogy volt-e valaki, aki megsértette? Aki sebet ütött a szívén?

Csodálkozva néz rám dióbarna szemével: — Áhá. Értem. Ilyen nem volt.

— Senki?

A fejét rázza:

— Soha.

Kedves jó tanító úr, jó öreg igazgató bácsi, hogyan érte el ezt? Hadd vigyem szét a hírt: hogyan nevel? Mivel? Nádpálcával? Vagy a szívével? Jó szóval? Vagy jó tettel? Szeretettel vagy szigorral? Vagy mind a kettővel talán?

A szeme olyan, mintha hófödte, tiszta csúcsra tekintenék:

— Az igazsággal, kérem.

És mintha önmagának mondaná, elfordul és kissé fénylő szemmel kitekint az ablakon át a mánfai világba:

— Soha nem hazudtam. És a gyerekek megérezték ezt.

Ősszel a Feri bácsi is felsőbb osztályba lép.

Tanácstag lesz; először életében.

És az a legkedvesebb, hogy az eljövendő tanácsülés majdnem olyan lesz, mint egy régvolt iskolaóra. Ott ül majd Feri bácsi szelíden, kis bajszát simogatva, végigjártatva a termen okos és meleg szemét. És körülötte — itt is — a tanítványai fognak ülni. Mert egyetlen olyan ember sincs a tanácstagjelöltek között, aki... ki régen, ki még régebben... ne Feri bácsihoz járt volna iskolába.

Valamennyien tőle tanulták meg — tíz vagy húsz esztendeje — hogy *Isten áldd meg a magyart.*

És most közösen fogják tanulgatni a második mondatot: hogyan lehet ezt a magyart *jókedvvel, bőséggel* teli útra vezetni.

De ez az iskola már nagyobb, mint a mánfai és sokkalta nehezebb. És nemcsak gerlefészekből és csínytevésekből, „i" betűkből és Cigány Ferkókból áll, hanem gondból és gyötrelemből is és nem úgy hívják, hogy „mánfai általános", hanem úgy, hogy Magyarország.

1954

A legszebb útra indulok, melyet magyar újságírónak munkája nyújthat: megyek megnézni anyanyelvünk legrégibb írott emlékét.

Olyan esztendő küszöbére lépünk, amelyben ez az 1055-ből való régi- s legelső emlék kerek kilencszáz esztendős lesz. Ez a kilencszáz év a léleknek megrendülést, a magyar irodalom míveseinek áhítatot, a népnek megilletődött ünnepet parancsol.

Az anyanyelv e forró ünnepét kívánja elindítani ez a riport. Belepillantani a forrásba, amelyből feltört a komor Vörösmarty, Petőfi lírája, és a mesemondó Arany! Megnézni első írott emlékét annak a nyelvnek, amelyet ez a nép égzengések közt olyan híven megőrzött az ajkán s szívében. Megkeresni az első leírt magyar mondatot, botladozó szavainkat, amelyeket azután olyan fényesre csiszolt drámánk, a népdal, Kossuth gyújtó szónoklatai, Móricz virágos ereje.

A felejthetetlen út Budapesten kezdődik, a Magyar Nyelvtudományi Intézet Pesti Barnabás utcai épületében, tudós nyelvészünk, a Kossuth-díjas Bárczi Géza egyetemi tanár dolgozószobájában.

A professzor idős ember, csöndes és egyszerű. Olyan jó volt hallani zárt mondatait, pallérozott nyelvét, tiszta hangsúlyát, szavának zenéjét... Az alkonyatba nyúló délutánon, dolgozóasztala mellett ülve, kissé félrebillentett fejjel felelt a kérdésre: melyik legrégibb nyelvemlékünk? A XIII. századból való *Halotti beszéd,* vagy talán?...

— Még teljesen magyar nyelvű, összefüggő nyelvemlékünk előttről vannak görög és latin szövegben előforduló szórványemlékeink. Szórványszavak, magyar tulajdonne-

vek. Legrégibb nyelvemlékünk a 950 tájáról való Konsztantinosz volna. Ha meglenne. Ez a keletrómai császár görög nyelvű kéziratában magyar személyneveket is említ. Hol az eredeti kézirat, nem tudom. Valami olyasmit hallottam: elpusztult Lipcse bombázásakor. De ez csak hallomás, ellenőrizze a hírt a Nemzeti Múzeum ...

— Időben következő nyelvemlékünk a veszprémvölgyi apácák 977 előttről (az adománylevelet ugyanis Géza fejedelem adta, aki ebben az évben halt meg) való adományozó oklevele lenne. Eredetiben ez a kézirat sem maradt fenn, csak 1109-ből származó Kálmán-kori másolata. Az eredeti görög szöveget felújították és latin keretbe foglalták. Fontosságában első nyelvemlékünk I. Endre magyar király 1055-ből származó *Tihanyi Alapító Levele,* amelynek latin szövegébe az oklevél latinul nem tökéletesen tudó szövegezője ötvennyolc magyar szót, valamint kilenc ragot és képzőt iktatott be.

Nyelvünk első írott emlékéről írta Bárczi professzor *A tihanyi apátság alapító levele, mint nyelvi emlék* című munkáját, amely 1951-ben jelent meg. E műért a magyar állam Kossuth-díjjal tüntette ki. A *Tihanyi Alapító Levél* az apátságnak átadott, a bencéseknek adományozott birtokok határait jelölte ki. A latin szövegben a helynevek ómagyar nyelven íródtak: Tichon jelentette a mai Tihanyt, Balatin, Bolatin a Balatont, Knéz valószínűleg Kenesét. Kaztelic Kesztölcöt, Thelene Tolnát. Szerepel a kéziratban egy ige nélküli csonka magyar mondat is, első mondatunk! A *feheruuaru rea meneh hodu utu rea,* ami annyit jelentett, hogy az apátságnak adományozott egyik birtokrész a Fehérvárra menő hadi útig terjedt.

Búcsút veszek a professzortól, hogy másnap folytassam a nyugtalanító s vonzó nyomozást Hantosné Hajdú Helgánál, aki a Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárában dolgozik s a kézirattár vezetője. Nem tud, nem hallott a Konsztantinosz lipcsei pusztulásáról. A Konsztantinosz legalaposabb ismerője és tudósa Moravcsik Gyula akadémikusunk, egyetemi tanár, a görög tanszéken. Forduljunk hozzá. A görög tanszéken a következő nap közlik: a Konsztantinosz eredeti

kézirata, amely 950 tájáról származik, nem maradt fenn, de megmaradt másolatokban. A legkorábbi másolat 1059—1081 idejéből való, s jelenleg a párizsi Nemzeti Könyvtár tulajdona.

Az eredeti kéziratban fennmaradt szórvány-nyelvemlékeink közül a legrégibb tehát a tihanyi!

A következő állomás Komjáthy Miklós, az Országos Levéltár középkori gyűjteményének őre, aki közli, hogy legrégibb írott emlékünk a pannonhalmai bencés levéltár tulajdona. Ezt a levéltárat az állam és az egyház közösen kezelik.

A pannonhalmi levéltárt kettős ajtó őrzi. Az első ajtó kulcsa a magyar állam, a másiké a bencés rend tulajdonában van. Az állam őre és kulcsának birtokosa Turányi Kornél dr., a Győri Állami Levéltár vezetője, az egyház őre és kulcsának birtokosa Csóka Lajos bencés paptanár.

— Az oklevél egyébként e pillanatban talán még Pesten van. Ma délelőtt a budapesti bélyegmúzeum kvarclámpájának fényével átvilágítottuk, mert ezzel előtűnnek a nehezen olvasható részek is. Azt hiszem, Csóka páter a tokba zárt oklevéllel most indul haza Pannonhalmára. Az állam őre is Budapesten tartózkodik; tanulmányi szabadságát pesti levéltárakban tölti.

Végül elérkeztem Borsa Iványig, a Levéltárak Országos Központjának vezetőjéig, aki előzékenyen engedélyt adott az okmány megtekintésére és lefényképezésére. Egy óra múlva telefonon visszahívott. Közölte, hogy telefonon engedélyt kért Pannonhalmától is. Egyben felkérte Turányi Kornélt, hogy tanulmányi szabadságát szakítsa meg és kísérjen el útunkra. Nélküle semmire se megyünk. Az egyik kulcs ugyanis nála van, elzárva, győri lakásán.

Ilyen előzmények után indultunk el a „feheruuaru rea meneh hodu utu"-n, a Székesfehérvárra menő régi hadi úton, Pannonhalma felé. Éjszaka érkeztünk meg az ezüstszínű holdfényben fürdő Pannonhalmára. Másnap reggel nyolckor, miután Csóka páter jelt ad az indulásra, megpillantom a pannonhalmi őrhely kulcsait. A kulcsok súlyosak

és nagyok. Vajon hány száz esztendőt őriz megszürkült, hideg vasuk? A száz, ötszáz, ezer évekkel való ismerkedésen hamar túljutok. Az építkezés 996-ban kezdődött itt, egyes falak egyidősek Magyarországgal. A levéltár négyszáz Árpád-kori oklevelet őriz, a könyvtár háromszázezer kötetet. A templom nagy műtörténeti kincsünk, még 1225-ből való. Végignézzük műremekeit, süttői vörösmárványból készült román-kori faragásait, bejáratának töröknyelvű, durva bevéseséit. Útban a levéltár felé végigsétálunk a Gyilokfolyosón, melynek homályos, keskeny és mély lőrésein át több mint hétszáz éve lődözték a védők nyilaikat a támadó tatárra.

— Tessék — mondja Turányi Kornél, miután kinyitotta a levéltár első, súlyos, barna olajjal befestett vasajtaját. Mély ajtóközbe lépünk.

— Tessék — folytatta Csóka páter, s kinyitotta a megcsikorduló második ajtót. Két szűk, homályos és magas menynyezetű terembe lépünk. A bejárattal szemben fekvő falon régi, kopott és vastag betűkkel ez áll: *Itt élnek a holtak. És a némák beszélnek.*

Az első terem sarkában, közvetlenül az ablak előtt páncélszekrényt látok, amelynek felső fiókjában Szent István sorai nyugszanak; a pannonhalmi bencés főapátság 1001-ből való alapító levelének 1102-ből való felújítása. Az alsó fiókban bőrtokban fekszik a világhírű *Liber ruber* (Vörös könyv), a tatárjárás előtti időkből származó oklevélmásolatok gyűjteménye.

Miután szemügyre vettem a környezetet, Turányi és Csóka kiemelik a páncélszekrényből a tihanyi oklevelet, súlyos, aranyozott rámában. Asztalra teszik, a keretet felnyitják, az okmányt kiemelik s néma, féltő gonddal jobb karomba adják.

Megrendülten állok e kinccsel, amely egy nagyalakú újság félrét hajtott terjedelméhez hasonló. Színe sárga, a birkabőr (mert erre írták) helyenként megtört a hajtogatástól, széltében és hosszában régi, durva fonallal varrták össze. Az okmány végig csíkos, a fogalmazó akkor, kilencszáz éve „sorvezetőt" használt. Ennek nyoma az éles, mély,

de már fakó csíkok hosszú sora. A betűk nagyrészt tisztán olvashatók. Az okmány közepe táján megtaláljuk (feheruuaru rea...) az első magyarul leírt mondatot.

E pillanatban felzúg bennem az a nagyság, szépség, igazság és fenség, amelyet ez a nyelv irodalmában létrehozott. Eszembejutnak Balassi virágillatú jelzői, Arany epikája, Katona pátosza, Ady szenvedélye. Valami láthatatlan légrezdület megpendíti bennem a vérünkbe átment, szívünkbe ivódott sorokat: *ég a napmelegtől... vitézek, mi lehet?... őseinket felhozád...* Az anyanyelv első érintését érzem; felcsendül bennem anyám valaha hallott, felejthetetlen bölcsődala.

Mire gondol? — kérdezi Turányi.

— ... Valami eszembe jutott.

Negyvenéves fővel a magam bölcsődalát és egy nemzetét ünnepelem.

Hogy mi volt a nemzet számára ez a nyelv! Milyen kevéssé értheti azt egy svéd, svájci, vagy francia, hogy ennek a népnek nyelve puszta fennmaradásáért is harcolnia kellett... Ez a nyelv volt politikai küzdelmeink egyik zászlaja, s gyakran puszta tárgya is. Ezen a nyelven szította a tüzet Dózsa Cegléd piacterén, s néhány száz év múlva ezzel a nyelvvel ébreszti Kazinczy nemzetét. Ez a nyelv borong a siklósi jobbágyoknak Táncsicshoz írt panaszában (felejthetetlen sorok...) s ez a nyelv zeng s szárnyal 1944 lángmarta Debrecenében: Tiéd a föld! Ezen a nyelven kiált Dobó Eger várfokán, s ezzel a nyelvvel gyújtotta fel a szabadságra szomjas nemzetet Petőfi Csatadala. Volt kor, mikor Magyarország már nem volt több, mint titkon kiejtett magyar szó az ajkon, s remegő könnycsepp a szemen. Hányszor *bújt az üldözött* Bach korában, mert magyarul beszélt! És hány kard nyúlt feléje barlangjába, mert védte a nyelvet, szabadsága és függetlensége hajnalcsillagát!

Este utazunk tovább a harmadik állomás, Balatonfüred felé. Mert nem elég e kilencszáz év nagy és első nyelvi emlékét felvillantani, bele kell pillantani a kilencszáz esztendő tihanyi történelmébe is.

Ezért megyek a Veszprém megyei várak „kapitányához". Mert mi másnak nevezhetném e télbehajló estén Zákonyi Ferencet, a megyei tanács idegenforgalmi hivatalának vezetőjét, ezt az őrtálló, fekete alabárdost, aki a megyei tanács elnökének segítségével rendre helyreállítja bagolylátta romjainkat, a Balaton-mente denevérszagú várait? A vértnélküli, fegyvertelen várkapitányra a pannonhalmi okmánytárból kiásott adatokkal nyitok rá; tisztázzuk közösen, ketten: mi volt e kilencszáz esztendő? A kapitány rojtosszélű viharkabátban lépked mellettem. A napokban tartotta kétszázadik előadását a megye történelméről... a kettőszázadik után kapott is kemény száz forintot „jutalmul jó munkájáért".

A vízszagú, hűvös éjszakában barangoltunk: mi volt nekünk Tihany? Mi lehetett volna?

1848, a bukás előtt. Felmerül a gondolat: védekezni a végső leheletig! Ha elbukik Erdély, megmarad az Alföld. Ha elvész az Alföld is, még nincs veszve Dunántúl. Ha Dunántúl is pusztulásnak indul, maradjon meg legalább Tihany. S ha körös-körül elvész Magyarország, meg kell vetni a lábat a tihanyi félsziget kétezer holdján és ellenállni a végsőkig, ahogy a szigetvári Zrínyitől tanultuk volt. S ha ránktör az ellenség, Aszófőnél átvágni a félszigetet, ahogy Galerius római császár tette 232-ben, hogy szigetté, erőddé alakítsa át Tihanyt. A mérnökkar titkos utasítást kap, Gaál mérnökkari tábornok két külön erőd építésébe kezd, nekigyürkőznek a félsziget átvágásának... legalább kétezer holdon tartsuk meg a hazát! Milyen fensége lett volna ez a magyar történelemnek. Világos helyett Tihany. Fegyverletétel helyett védekezés a végsőkig, a kéklő Balaton közepén, a hullámok közt hányódó kis magyar szigeten, Tihanynak riadó lányától oltalmazva, az utolsó karabélyig.

Görgey beleszólt. Azt mondta: nem!

Hűvös reggel indulunk tovább, a „mi lehetett volna?..." után választ keresni arra, „mi lett" a megvalósult néphatalom korában Tihany?

Fotoriporterünk Jókaitól kér tanácsot. A mesemondó öreg barométere a füredi Jókai-múzeum verandájának fa-

lán változékony időt jelez. A vén műszer helyesen jósolt. Az utolsó állomás, Tihany felett fekete felhők függenek.

Tihanyban, ahol a tanácstól mellénk szegődött Téczely bácsival járjuk a hegyet, két fogalommal ismerkedem. Az egyik ez: csak itt. A másik: először itt. Semmivel össze nem hasonlítható, semmivel fel nem mérhető kétezer hold, egyetlen magyar félsziget!

Gejzirkúpok Európában „csak itt" vannak, azután már csak Izlandban. Sziklába vájt barátlakások csak itt, aztán meg a Krimben. Maradt belőlük összesen három; az apátságalapító I. Endre király Kievből telepített ide orosz bazilita szerzeteseket. A világ legjobb levendulája csak itt terem, a sovány birkalegelőn. A világpiac legjobb levendulájában negyvenkét százalék az illatot adó éter, a tihanyiban — és csak itt! — negyvennyolc. A franciák, akik 1890-ben kezdték tanítani földrajzkönyveikben a tihanyi visszhangot — csak itt van, Európában, egyedül itt! — elámultak a tihanyi sovány föld eredményein. A levendulaolajat a franciáknak szállítjuk, Párizsról jusson eszünkbe a levendulaszedő magyar paraszt, Chanel parfőmjeiről Tihany.

A medvejárású öreg Téczely bácsi kedvesen dörmög mellettem az Akasztó-hegyen. Hogy csak itt költ a vörösnyakú vöcsök, a jégmadár...

A „csak itt" után az „először itt" következik. Zúg a szél, vad felhők rohannak, ráborulnak a Nyárs-hegyre, felhajtott kabátunkat súrolja az ég. 1952-ben ez lett az ország első tájvédelmi körzete, ez az ezertitkú Tihany, kedves ékszerünk. Törvény van rá, most már csak az évi negyedmillió tihanyi látogató jószándéka is kellene, hogy itt engedély nélkül egyetlen virágot se szakajtsanak le s egyetlen lepkét se fogjanak a hétszázhetvenhét lepkefajta közül.

És először itt...

De ekkor már a szántódi rév felé eső hegyeket járjuk:

— A bicskáját dobja el.

— Hová?

— Akárhová. Egy bokorba.

Tihany öreg szülötte majd megmotoz. Az új földmágnességi intézet észlelőállomásához megyünk, amelyet termész-

tesen csak itt lehetett felépíteni, távol a vasúti kocsiktól, vassínektől.

A megfigyelőállomás körül fekvő szőlőkben Magyarországon itt használtak először rézkapát és az országban először itt építettek fel egy olyan házat, amelyben nincs egyetlen gramm vasanyag sem. A szögek faszögek. A falakhoz a vastartalmú tihanyi terméskő helyett polgárdi mészkövet használtak.

A veszprémi várak viharkabátos kapitánya, Zákonyi doktor a híreket azzal tetézi meg, hogy a tihanyi vár lesz az első, amelynek alapjait külföldi tervrajzok alapján á.lítják helyre.

— És ki készíti a tervrajzokat?

— Marsigli gróf, személyesen. Már elkészítette 1690-ben, de mivel nálunk nincs meg, s az eredeti tihanyi váralapot akarjuk helyreállítani, a Kultúrkapcsolatok Intézete útján elkértük a rajzot a bolognai Marsigli-levéltárból.

Az őrjárat utolsó állomása a románkori magyar építészet egyik remeke, a tihanyi altemplom, amely legrégibb nyelvemlékünkkel egyidős. A templomot az állam legutóbb restauráltatta. A templom földjében pihen I. Endre, az apátság-alapító király. Az ő neve van a Tihanyi Alapító Levél első magyar szavai alatt. Kőkoporsóját a kilencszázéves évfordulón felnyitották, a hamvakat Budapestre szállították, ahol antropológusok vizsgálták meg: a hamvak valóban kilencszázévesek... Hamvvedernek szánt urnában visszaszállították, s a kősírt az Árpád-kori templom oldalfalában helyezték el.

A tihanyi apátság épületében százhatvanöt öregembert találtam: a Szociális Otthon lakóit tavasszal Lesenczetomajba szállítják, Deym gróf 48-as császári tábornok egykori kastélyába, amelyet — oh, szorgos XX. századbeli várkapitány! — hétszázezer forintos költséggel állított helyre a megyei idegenforgalmi hivatal.

A bencés épület a Népművelési Minisztérium múzeumi főosztályának tulajdona lett; a kilencszáz éves fordulón a Balatonvidék legszebb képzőművészeti, természettudományi és néprajzi kiállítása nyílik meg itt.

Az őrjárat, melyet a legrégibb magyar nyelvemlék nyomában tettünk, ezzel véget ért. Öreg halásznótára tanítgatnak, útban a völgy felé.

Én vagyok a halászlegény,
Én járok a víz tetején.
Én fogom az aranyhalat,
A tihanyi hegyek alatt.

Garay versének rabságba vetett gőgös leánya a hegyről visszafeleli: halászlegény ... víz tetején .... aranyhalat ... hegyek alatt ...

Úgy kieresztjük hangunkat, hogy majd belereped az ég. Csak verd a visszhangot, csak zengj, lobogj, szikrázz, hajladozz, anyanyelv, te drága!

1954

1.

1954. július 28

Mocsárszag és óriási csend.

A katonai rohamcsónak, a „rocsó" motorzúgása elhalt, most megint a csend. A gépkocsit Magyarkimlénél hagytam, mezítláb átgázoltam egy árvíz-teremtette erdei tavon s gyalog megyek, a cipőt kézben tartva, egy szigetközi országúton, Ásványráró felé.

A színek? Homályos, zsibbadt szürkeség. Az ár lassan vonul el, búzán, kukoricán, zabtáblán a mocsár piszkos, sötét kézjegyét hagyva. A szagok? A víz szaga, mint a tengeri kikötők mólóin, az olaj, a benzin szaga, a nedves föld szaga — mindent betölt, le nem írható, meg nem fogalmazható. A föld? Jobbról egy tocsogó. Mögöttem kékesfekete tó, előttem egy kis tölgyerdőn átzúgó ár — zizeg, patakzik, sistereg.

Felbőgnek a motorok, hátam mögött katonai gépkocsioszlop érkezik; álmatlanságtól szürke arcok, szinte fekete fejek, izzadtságtól foltos tiszti zubbonyok, derékig meztelen katonák, a gépkocsik tetején összehajtogatott gumicsónakok, leszerelt hajómotorok, rocsók vízben ázott, sötétzöld teste, deszka, fa, kő, élelem és a vízben álló világ kellős közepén külön vízszállító kocsi. Klóros víz, színe sárga. Mert a kutak mérgezettek és a víztől meggyötört Szigetköz szinte kiált: Vizet! Ivóvizet!

Megcsikordulnak a fékek, a kocsioszlop leáll, a tisztek leugranak, nincs tovább, tó van előttünk.

— Neki! — kiált egy hadnagy.

— Nem lehet! Magasabb a víz, mint az osztófej!

Egy Diesel-motor mégis átmegy — élelmet visz. Nyomában a vízszállító kocsi, amelynek hágcsójára kapaszkodom. A tó túlsó partján, az erdő szélén, szomorú nyárfa zizegő levelei alatt egy ember ül. Mellette batyu fekszik. Nyűtt ember, fáradtságtól fakó arccal. Nem mondja a nevét, nem szól, hogy mit akar, csak felemelkedik és a Diesel-motoros katonai kocsira mutat:

— Szálljon be, apám, — mondja Simon István pápai alhadnagy. Az öreg beszáll, egy sarokba húzódik és fekete szemét (a fáradtságtól nedves? vagy álmatlan éjjelek gyulladásától?) a földekre veti és némán, szótlanul, meg sem rebbenve csak néz, kinéz.

Egy tiszti sapka tányérjából kacagó barackokat eszünk. Az öregnek nem kell.

Mi kell neki? Sóvár szeme, szomorú tekintete, néma csendje, fáradt feje, gyulladt arca azt mondják: „csak az a ház megvóna, meg az a főd"!

Senki nem tudja, ki ez az ember. Tikkadtan rohanunk tovább.

A katonák élelmet és vizet visznek az ásványrárói gátszakadást tömítő lövészeknek, műszakiaknak, folyamőröknek, hajósoknak, falubelieknek.

Nézem a tisztek meggyötört, fekete arcát: hazám néz vissza rám. Felvillan Gárdonyi: ti jó Bornemissza Gergelyek!

Történetek, éjszakák. Beszélgetünk. Hogy volt Révfalunál, Győrött? És hogy volt Ásványrárónál, mikor átszakadt a gát? Hogy egy várandós anya Révfalunál az árba zuhant. S hogy úszott utána Ugrai Sándor hadnagy. S hogy mentette meg... S mi volt itt csütörtök délelőtt tízkor Ásványrárónál! Hogy rohant a víz az áttépett gáton s az emberek futottak fel a padlásra. És bezárták az istállókat és lelakatolták az ólakat és ketrecekbe zsúfolták a baromfit és a padlásokra hordták a sok apró gyereket. És azt mondták: nem megyünk, inkább itt halunk! És a katonák nemcsak a víz ellen kellett küzdjenek, hanem az emberek ellen is, az emberekért. Van itt valaki? Csend. Rohan az ár. Egy másik padlás:

Hé, emberek? Győjjenek! És senki sem felel. Az anyák a gyerekek szájára tapasztották a kezüket: pszt! Inkább itt halunk... Csend, csend és csend. Csak a víz dörög és a kutyák vonítanak. Varga Ignác főmérnök letöri a lakatot Bindics Ferenc halász óljáról, úszva húzza ki a halász disznaját. S egyszerre felsír harminc gyerek egy padláson. A víz elérte őket. S akkor a katonák és tisztek a rocsókon odarohannak a házhoz, a padláslakatot nem tudják hirtelen letörni, betörik hát a tetőt s viszik valamennyiünk drága gyermekét a hátukon úszva és mellükre fektetve, a hajukat tartva vagy hátukra vonva a rocsók felé. De akkor már sírnak a hálás anyák is. Ki azt mondja: Rozi! Rozikám! Ki azt, hogy isten. És nem halt meg senki sem.

— Így volt, — a néma útitárs megszólal. — Az én két fiamat egy őrnagy húzta ki.

Akkor már két méter volt a víz. Az egyik gyerek, Józsi, tizenhárom éves, a másik Lőrinc, kilenc.

— És hol volt a háza, idesapám? — kérdi Simon alhadnagy.

Ki lehet ezt mondani? El lehet ezt mesélni? Meg lehet ezt írni?

— A Duna-soron, az átszakadt gát alatt.

Az átszakított részen rohant be Szigetköz tündérkertjébe a Duna.

Az öreg kérdezni szeretné, de nem tudja kimondani. Csak szeme pislogásával tudakolja a reménytelent: vajon megmaradt a házam? Áll?

Családját Szentjánoson hagyta s ő elsőnek tért vissza, megtudni: mi van?

Mi van? — mert ez hömpölyög most az emberekben, akik autón és kerékpáron, tehergépkocsikon és vipponokon, szekéren és ladikon, dereglyéken és rocsókon, talicskákon vagy csak úgy gyalog baktatnak hazafelé, szívükben a szülőfalu édes emlékével, agyukban az aggodalom riadalmával: mi van? A házban is víz volt? Vagy csak a kert alatt? A bútor is úszott? Jaj, istenem! Nem láttak egy kis fekete kutyát,

Piciri névre hallgatott? Az új kerítés? Kidőlt? És a szín? A tornác? A konyha? A nagyszoba? A termés? A föld? A búza? A gyümölcsöskert? A kis udvar? A fészer? Az állat? A cocák? A kedves kiscicák? A galambok a dúcban? Átélték-e? És a falu, a Népbolt, az orvoslakás, az iskola? Mi van? Mi van?

Haza cihákkal és kerékpárra kötözött párnákkal, autókra feldobott rózsaszín dunyhákkal, kézbenvitt dunsztos üvegekkel, a nagy vándorlást nem értő, ámuló gyerekekkel. Haza összekötözött kofferekkel és néma öregekkel, akik a szekérre vetett ágyon fekszenek s olykor félénken oldalt fordulnak és pislogva nézik a földdel elkevert fekete vizet, a Józsi bácsi kukoricásában terpeszkedő tavat, a lubickoló halakat, a mocsártól szürke búzamezőt. Haza, haza, a szekér után sompolygó Bodri kutyákkal, kötélen vezetett hófehér, szakállas kecskékkel, a szülőföld örök, gyönyörű hívására: haza, haza.

Elhagyjuk Hédervárt, Kont fáját *(... Harminc nemes Budára tart ...)*, elérjük Ásványráró határát, leugrunk a gépkocsiról a barna iszapba. Cigaretta? — kérdik tikkadtan. Hoztunk. Ivóvíz? Van. Kő a gáttöméshez? Délutánra. Tízen állnak itt, akik már hazatértek, köztük egy vastagnyakú, fekete ember, Marton József tanácselnök. Élelem? Hozzák a kocsik. És hoznak betont és cementet, deszkát és téglát, szöget és homokot: eljön Ráróra segíteni egész Magyarország. Egy másik hírt lobogtatunk: csak a tatabányai cementgyár húszezer mázsa cementet gyárt a falu újjáépítésére.

S e pillanatban kiválik a csoportból Fazekas Lőrinc öccse. Ő itt maradt.

— Megjöttél? — kérdi.

Az öreg Lőrinc csak int. Kiáltani szeretne. De nem tud. Most dörögni, ordítani szeretné a kérdést: mi van? A ház? A Khuen-Héderváry-féle birtokból kapott két hold? Az egyik hold búzácska, a fél hold burgonya, a másik fél hold „törökbúza"? Beszélj, a teremtésit! Az öccse nem tud mást

tenni, csak vigasztalva és simogatva vállára teszi bütykös, fekete kezét.

És hallgat, szívettépő csendben.

Aztán megindulnak ketten a gát felé.

De különös képek! Nyitott borbélyüzlet körszékében tollászkodó kakas ül. Összedőlt ház kerítéséhez támasztva szűzmáriás kép, égszínkék színekben. A dűlőúton — hej! menynyit szekerezett ő itt — egy rohamcsónak rohan. Az erdőben, hol pendelyes korában enyves vesszővel fogta a csízmadarat, két pesti sétahajó ring a vizen: a gátat tömítő lövészek és műszaki katonák laknak benne.

Lassan ered meg a szava; azzal kezdi, hogy ő valamikor aranyásó volt, mint majd mindenki Ásványrárón.

S e pillanatban mindenütt arany ragyog. De különös! Mi ez? Arany a Dunaparton, arany a gátoldalon, arany a fagalylyakon. Csurog a nap, szikrázik az arany — káprázat?

— Kis időhöz jutottunk, — mondja Máté Imre hadnagy, — azután levágtuk a zubbonyról és szárítani kezdtük a vizes vállpántokat. Ezek nehezebben száradnak meg, mint a zubbonyok.

Oh, ti jó Bornemissza Gergelyek, hogy mi lehetett itt éjszakákban, árban, mentésben, férfierőben, úszásban és menekítésben, gyerekek megmentésében és lakatok letörésében, állatok megragadásában és cipekedésben, hős erőben és honszerelemben az arany tiszti vállpántok egri csillagai mögött!!

A Riska! Hisz ez a Riska tehén!

És kiált: Riska, te! Hőő!

Ha én le tudnám írni e pillanatot!

Egy tehén bóklászott itt árván és sebesülten az ár meg a katonák között. Kovács László, a lövészek felcsere e pillanatban kötözi a töltésen a barnafoltos-fehér tehén hátsó, sebes jobb lábát.

A hazatérő Fazekas Lőrinc felismerte benne saját tehenét. Abban a pillanatban érkeztünk oda, ahogy Kovács László

gézdarabra penicillint és ultraszeptilt szórt és kötözni kezdte a törött, sebesült patát.

— Megvagy? Megmaradtál? — s az öreg az állat farát ütögeti.

A két sétahajó lágyan ring, búgnak a vizen a csehszlovák rocsók, az ég szinte sír, az alkonyattól olyan veres, és Riska, fejét kilencven fokos szögben hátrahajtva, ráemeli megtalált gazdájára csudálkozó, hű és bánatos szemét.

Azután megindul a hazatért ember és a gazdájára lelt állat, a vadvizek közötti keskeny nádpallón a falu felé, hogy elkezdjék az életet, elölről, újra.

Abban a pillanatban érnek le, mikor Petz Imre őrsparancsnok, egy napszítta, veres és ifjú legény, befejezi a számvetést: ötszázhúsz házból összedőlt eddig kétszáznegyvennyolc. Azután rozzant csónakon állva és evezve, a víz alatt álló dunasori házak közt, bő katonazsebében törökbúzával, etetni indul a gazdátlan és didergő, a romokra és pajták tetejére, gyümölcsfák ágaira és vízből kiálló vén diófaágak szélire, a mérgezett kutak káváira és szénakazlakra húzódó kakasok, tyúkok, kiscsibék bánatos seregét. Egy fekete tyúkanyó az udvarra sodort hintalovon tollászkodik. De különös férfiszájból hallani, ebben a lángvörös alkonyatban, ebben a zsibbadt és homályos csendben: *Pipi. Pipipipi. Pipikém...*

Ásványráró szélén, mint faluját lelt gólyamadár, megérkezett és keresi régi fészkét a gépállomás EMAG-kombájnja, amelyről egy tüzes és erős, bizakodó és szépséges fiatalasszony, Jászai Zoltánné főagronómus ugrik le.

Oly szívettépő a halál és olyan gyönyörű az élet, hogy egyszerre sírni lehetne és kacagni. Egy szekeres paraszt a dögöket összeszedni indul. Az állatorvos a fertőzött kutakat tisztítani. A kis katonák a romokat takarítani. Jászainé lakást keresni megy. Fazekas Lőrinc istállót és fekvőhelyet. A tanácselnök ivóvizet. A hédervári orvos a betegeket.

A lüktető, erős gépezet, az élet, lassan megindul a megdermedt, néma faluban.

Segítsünk rajtuk, dolgozó magyarok, emberek!

1955. május 4

Kis lak áll a nagy Duna mentében... — s Kovács József vén szemének az új házat simogató derűs pislogása mintha hozzátenné Petőfi honszerelmét is: *oh mi drága e lakocska nékem!*

Tavaszi rügyek gyönyörű zsendülésében állok Ásványráró szélén, Szigetköz szívében, s a folyó partján valóban ott áll a kis lak a nagy Duna mentében, még vakolatlan falakkal, de piros cserepekkel és szívet indítóan, mert pontosan ott áll, azon a helyen, ahol múlt nyáron, bőgve törte át a gátat, berohant Szigetköz tündérkertjébe a Duna...

A kis (és új) lak tulajdonosa a hetvenkét esztendős Kovács József kétholdas árvízkárosult szegényparaszt, volt Kué-béres és aranyász. Kué-béreseknek a volt földesúr, Khuen-Héderváry gróf cselédeit nevezték, mert Khuent meg kellett tűrni ugyan, de nevét megtanulni már nem lehetett. Aranyászoknak meg az aranymosókat mondták valamikor régen, mikor Ásványrárón aranyat keresett minden ötödik-hatodik ember. A régi aranymosók közül már csak öt él, köztük a legvénebb, az utolsó, Kovács József, az én új és öreg barátom, aki vakolatlan kis laka mellett állva felidézte bennem Petőfit.

Beszélgetés közben hol az új házat nézzük, hol a megcsendesedett vén Dunát, s ha már így belemerülgettem a költői sorokba, hadd játszadozzék tovább a képzelet: hogyan is látták a magyar irodalom óriásai a Dunát, gyönyörű és viharos kedvesünket?

Gvadányi szépnek és lassúnak nevezte. Ady vén faluroszszának és iszákos zseninek. Vörösmarty szerint szőke. Arany szerint zöld. Eötvös ezüstnek látta. Petőfi kebelhez hasonlí-

totta, amelyet szétrepeszt a hajók futása. Krudy a strucctollas Estella alakját idézte fel a Duna jegén. Ady a népek boldogtalanságáról kesergett, József Attila a jövendő boldogságról álmodott, amelyben összeköti a népeket ez a nagy folyó, amely végtére milyen is? Kék? Vagy ezüst? Zöld? Vagy szőke tán?

De az ásványrárói aranyászok erről nem sokat tudtak. Az aranyászok szegények voltak, alig olvashattak. Ők csak a fényes, szikrázó szemcséket keresték a homokban, a Duna zöld, kék, szőke és ezüst vizében. Volt béresek, szegénylegények voltak ezek az aranyászok. Az öreg Kovács azt állítja, felmentek néha Linzig is. Mint Chaplin Aranylázának megszállottjai, a menekülést keresték a szegénységből, a kicsike ablakot, amelyen át kitekinthetnének egy jobb világba.

Keresték az aranyat lapáttal és mosódeszkával. Posztón átszűrve és kénesőt vegyítve a homokos vízbe, csakhogy előcsillanjon ez a menekülés, ez a kicsike ablak, ez a porszemnyi élet, az aranyszemecske. Csak boldognak lenni! Csak nem szegénynek lenni!

S amikor valamennyit összegyűjtötték, vaskanálba tették, tűz fölé tartották, megolvasztották, ki hagyták hűlni s vitték az aranyat, zsebkendő sarkába kötve adóba a pénzügyőrökhöz, vagy Győrbe, a kereskedőkhöz. Az aranyból gyűrűk lettek, finom mívű karkötők, illatos dámákon ötvözött nyakékek, ragyogás lett belőle Budán, Bécsben, talán Párizsban is. Az emberek néha összevásárolták, néha elvesztették. Néha bankba vándorolt a rárói arany. Olykor a tőzsdére. Néha becsületet vettek érte, gyakran megvették magát a szépséget is. Néha talán öltek miatta. Az aranyászoknak semmi sem maradt belőle, ők nem tudtak várni, egy hét múlva már futottak a grammocskákkal Győrbe, mert élni kellett, és vesztegették annyiért, amennyi kedve volt éppen a kereskedőnek.

De mikorra itt tartunk, ott áll már körülöttünk vén és fiatal, két utca apraja-nagyja, s meg-megtoldják a történeteket. Azután kiválik közülük egy kifliformájú, ráncos téli-alma-arcú öregasszony, aki még nótát is mondana róluk, ha nem szégyenlené fényes nappal, a sokadalom kellős közepén.

Ezért csak fülemhez hajlik és rekedten belédalol:

Sokat fárad a vadász,
Ritkán száraz a halász.
Rongyos az aranyász.

Tamáskodva hallgatom, s meghökkenve jegyzem fel, hogy régen soha, egyetlen rárói aranyász sem tudott magának házat építeni.

Hát ha aranyból sem lehet, akkor miből lehet?!

Abban a faluban, ahol az aranyászok régen egy élet munkája után sem tudtak maguknak házat építeni, 1954 őszén és 1955 tavaszán néhány hónap alatt újjáépült száznyolcvan és felépült háromszáz új ház.

Hol történt ez? Mikor ezt a „hol"-t kimondja az értelem, a szív nem tud szabadulni attól, hogy fel ne idézze azt a zord időt és szívettépő mélységet, amelyből ez a hazát újjáépítő szorgalom elindult.

Közel egy éve jártam itt először, a gátszakadás után. Iszapszag fogadott és zsibbadt némaság.

Autón és katonai rohamcsónakon, teherkocsin és gyalog, szekéren és a gázlókon mezítláb törve át jutottam ide. Katonák hoztak. A falu közepén letettek és mentek tovább. A falut már kiürítették. A lakosság a megye különböző falvaiban, biztos fedél alatt pihent. Helyenként méternyire állt még a víz. A falu szélén — micsoda borzongató látomás volt ez! — a Kossuth-sétahajó horgonyzott, közvetlenül az elvonult ár iszapjától szürke búzaföldek mellett. A sétahajón a mentésben részt vett kimerült és hős katonák pihentek.

Magam maradtam a falu közepén. Már alkonyodott.

— Hóóóóóó! — kiáltottam, választ remélve.

De senki sem felelt. Csak egy-egy megmenekült, fák ágain gubbasztó tyúk, meg kakas pislogott felém. A templom felől hirtelen vad kutya kanyarodott be, visszahőkölt tőlem és eliramodott. Az ég vörös volt, mint a vér. Nem hallottam mást a halott faluban, csak a szürke ár lassú ereszkedését, amint utat keresett a kertek alatt, kövér és szomorú hátán pettyes

gyermeklabdákat, letört ágakat és konyhákból kimosott fakanalakat sodorva. Egy iskolateremben még felütve feküdtek az irkák és szétnyitva a tankönyvek a barna padokon. A kitört ablakon át forró szél cibálta Európa félig leszakadt térképét. De fergeteges volt az ár! A gátszakadás napján délelőtt tízkor tört át a Duna és féltizenegykor Ásványráró víz alatt állt.

A víz színén, a mozi közelében, Latabár arcképe úszott, sárgán. A derűs és kedves nevetés, a jól ismert arc és széles taglejtés, amelyet egy új film fényképésze örökített meg, most borzalmasnak hatott. A lakásajtók tárva-nyitva álltak, a kerítések ledőlve, s némely ház homlokáról fáradt Krisztus-arcok néztek felém, melyeket vallásos öregasszonyok szegeztek oda, menekülés előtt, az utolsó pillanatban, valami csodát vagy segedelmet várva.

A Fő utca mellett, árvíz-teremtette tó szélén, a békalencsés vízben Petőfi állt egy olajnyomaton, kivont karddal és világos mentében, eldördült ágyúk habfelhős össztüzében. A másik utcán, a Dunasoron, katona ment végig, csónakon állva, egy-egy udvar előtt újra meg újra megpihenve. Ilyenkor baljával az evező széles lapátjára támaszkodott, jobb kezével a megmaradt baromfit etetve kukoricát szórt a szárazon maradt magaslatokra, fészerek tetejére, kutak káváira:

— Piii. Pi-pi...

Ez a katonahang most lágy volt, szinte gyengéd, majdnem esdeklő. Azután befordult az egyenruhás ember a szomszéd utcába. Eltűnt a csónak. Elhalt a hang. Nem láttam több élőlényt, csak egy kakast Rákász Géza bokamagasságig elöntött, félig összedőlt borbélyműhelyében, a forgatható bőrkarosszékben tollászkodva s időnként a megrepedt falon függő, kopott, öreg és törött tükörbe pislantva.

... Ebből a halálos némaságból emelkedett ki Ásványráró, amelyet most újra felver a jó zsivaj; ahol a gyermekek újra mézet szopogató, dörmögő, esetlen és bozontos mackókról álmodnak; ahol az elöntött borbélyműhely forgószékében nem ülnek többé szomorú, magányos és tollászkodó kakasok, s Petőfi a kirántott karddal és ágyúinak össztüzével, kissé ha-

lóányabban és ázottan ugyan, de visszakerült a kis lak falára a nagy Duna mentében.

De kik emelték ki Ásványrárót ebből az iszapszagú csendből, a szigetközi siralomvölgyéből?

„Amikor szakítás után (Rárón így hívták az árvizet) hazajöttem, olyan árva voltam, mint az úristen mezítláb. No... Krisztus a pusztában... most mi lesz? Kezdjem toldozgatni összedőlt házamat? Döglött kutyának fogmosás..."

Ezt Fazekas Lőrinc mondja, kétgyermekes, medvejárású parasztember, aki tíz éve két holdat jussolt Kué grófjának zsíros földjeiből és a szakítás után hazatérve egymásra hajlott falakat talált a Dunasoron, régi háza helyén. Szekrényét innen három kilométerre találta meg, a Tilosnak nevezett mezőrészen, két hokkedlijét Hédervár felé; az egyik diófa koronáján ült, árván és magasan, mint a magányos madár.

Nem sok idő múlva megszünt a rárói árvaság. A Győri Szerszámgépgyár ácsai és kőművesei érkeztek Ráróra, felhúzták az új falakat, cserepezték a tetőket, vakolták az új házak oldalát. Zaj és lárma nélkül dolgoztak, jókedvű egyszerűséggel, minden áldott reggel nyolctól délután négyig, amikor felzúgtak a Csepel-motorok a hédervári úton és az autóbuszok hazaszállították Győrbe az egyszerű, csendes és névtelen embereket.

Nem jegyeztem fel, hogyan épült fel valamennyi ásványrárói ház, de a háromszáz közül huszonnégy az új Szerszámgépgyár utcában úgy készült el, hogy minden öt szomszéd család összeállt és kisegítette egymást. Fazekaséknak Mátyusék, Lendvaiék, Budaiék, meg a másik Lendvaiék segítettek meszet keverni, téglát tolni. Mátyuséknak Fazekasék, Budaiék, a két Lendvai-család. És valamennyinek tizennégy győri kőműves és ács, akiknek még a nevét sem tudták, aki egyetlen családnak sem volt komája, cimborája, sógora, ipa, rokona vagy ismerőse. Úgy emlékeznek vissza rájuk, hogy szótlan emberek voltak. Jók. Az egyik közülük... hogy is?... igen, Pista volt.

A Szerszámgépgyár utca egyik új házának nagyszobájában ülve, Fazekas Lőrinc még hozzáteszi, hogy a győriekkel gyakran kijött egy fiatalember, hol szép, sötét személykocsin, hol csak egyszerűen kezeslábasban, a munkásokkal együtt, a teherautó poros ekhója alatt. Észrevétlenül járkált közöttük az is. A bajt meg a szükséget tudakolta: mi kellene? Nem beteg-e a gyerek? Hozasson orvost? Megvan már a konyhafelszerelés? Van-e a székekhez deszka? Nem kell orvosság? Van elég pala, meg „ciment"? Olybá tűnt, mintha régi népmesék Mindentudó Jánosa volna, szakállas és aranyszívű öregember, pedig fiatal volt, borotvált arcú és vékony, mint a gyertyaszál. S mivel a magyar költők nemzete, elnevezték a gyertyaszál fiatalembert rárói aranyembernek.

De merő tévedés azt hinni, hogy Rárón olyan jókedvű és természetes egyszerűséggel történtek a dolgok, mint a népmesékben, ahol elbuknak a rosszak, győznek a jók és Mindentudó János a gonoszakon túljáró eszével megnyugtató igazságot oszt. Az a régi „erkölcs", kalmárszív parancsolta tikkadt mohóság, amely úgy megkopasztotta valamikor a győri ékszerészeknél a szegény aranymosókat, hat ma is, és olykor felszínre bukkan, mint dörgő árvizek homályos mocska. Van még jócskán kapzsiság, más baja felett örvendező káröröm, a közösségre fittyet hányó magávaltörődés, még pörköl a tolvajlás sunyi szenvedélye, harácsolás, olthatatlan tulajdonvágy, amely nem munkával, hanem ravaszsággal akar javakhoz jutni. Ásványrárón is előfordult, hogy éjjelenként lopkodták az építőanyagot, megdézsmálták az ország jó szívét, a szeretetadományokat. A szegénység panaszkodik, hogy az ajándékbútorokat csak jobbmódúak kapták. A kétholdas Fazekas egy fia széket sem! Akadt ember, aki a kiürítés éjszakáján lopott rocsóval visszaszökött, megdézsmálta a nyitott boltokat, kis lakásokat, aztán eltűnt a szigetközi tenger sárga vizén, mint egy kései, harácsoló Harpagon...

De ennél az erkölcsnél már sokkal erősebb az a hazát és házakat építő józan szorgalom, névtelen emberség, a rárói aranyember és munkásainak lárma- és köszönetvárás nélküli becsülete.

— Ki volt a névtelen? — kérdem a végén a tanácsházán, az elnök szobájában.

— Annyi volt...

— De az az egy. Az „aranyember"?

— Az a Horváth Ede volt.

— Ács?

— Volt esztergályos. A Győri Szerszámgépgyár Kossuth-díjas igazgatója.

... Amit régen még aranyból sem tudtak felépíteni a szegény aranyászok, rárói parasztok, az a mi korunkban felépült puszta emberségből, a munkásoknak a dolgozó parasztok iránt táplált szeretetéből, amelynek a mi szóhasználatunkban egyszerűen és közönségesen munkás-paraszt szövetség a neve.

Ez a szövetség emelte ki hullámsírjából és építette újjá Ásványrárót is, az aranyászok akácok közt megbújó gyönyörű, öreg... öreg?... alig egyesztendős faluját.

1954—55

1.

1954. április 14

Hová megyek?

Ahol Rákóczi született és Kossuth. Ahol szétszórt hajával, talpas seregével rohamozott Esze Tamás. Ahol tort ült a proletárhadsereg legyőzetésén... Pétain! Ahol minden szurdok, minden csapás, dombok, házak, hegyhajlatok, vén kövek a magyar történelem édes, vagy keserű emlékét idézik.

Amelynek drága termékéről azt írta Voltaire: ... *a sötétsárga tokaji az agy minden rostját mozgásba hozza.* Amelynek bora megindította az édes és keserű (mintha a történelmet őrizné!) gondolatsorokat Anatole France-ban: *Felhajtottam egy pohárral írás közben s egyszerre az édes nyugalom tündére kezdett velem játszadozni.* Ahová elvágyott Nagy Péter, a nagy cár szíve: ihatna bár a hely színén egy icce tokajit... Írt róla Kossuth, Cromwell, Erasmus és Hunyadi Mátyás. Édes nedű: eltartotta a törökverő híres fekete sereget és holland aranyakkal táplálta Rákóczi, Bercsényi, Vak Bottyán hadát.

Nagy vidék. A hegygerincen lopakodó kék párák, nyitott ég, kövekbe dermedt láva, ős falvak, furmint és saszla-tőkéket melengető teraszok: Tokajhegyalja!

Ide indulok.

Bodrogkeresztúr felől érkezem Tokajba. A Bodrog kísér, himbálózó ladikok a vizen, serkedő mezők.

Mozgalmas piactér. A vén kövek egy királyra és egy pa-

rasztra emlékeztetnek. A király lengyel volt, a paraszt magyar. A király a XV. században élt s Albert volt a neve, a magyar a XVIII. században és Ongi Miklósnak hívták. Szomjas volt a király. Átsétált hadával Vereckén és kétezer liter jófajta tokaji bort rabolt. Ezeken a köveken csattogtak a lengyel vértesek, itt dübörgött a gács lovak patája. Egyszer éhes volt a paraszt. A Nagykopasz hegyén három fürtöt felemelt. 1737. szeptember 7-én megvasalva ezen a piactéren védekezett: „Csak felvettem a szőlőt, már le volt szakajtva". Zsong a mai piactér: egyhúsz a tojás, tizenöt-húsz forintokért kapni tokaji bort, piacra került az újhagyma, kárálnak az eladó tyúkok. Én meg a szegény Ongi Miklósra emlékezem: nyakvasba tették, itt a piacon töltött tizenkét órát. Utána nyolc napig kalodában senyvedett (... és meg kellett fizesse a kaloda „használati díját"). S hogy ne panaszkodjék, „menyecskére" is fektették és húsz pálcaütést mértek rája. A derest hívták menyecskének akkor...

Most egyszerre átugrok kétszáztizenhét évet, hogy megnézzem a mai Tokajt — belülről. Háromnegyed nyolc van és napfényes reggel. Ötpercnyi járásra a piactértől Zadomerszki János tanácselnök hivatalába kopogtatok. Nincs itt: öthónapos iskolán van. Erős József VB-titkárt keresem: táppénzes beteg. Elmegyek Hlinyánszki Gyula pénzgazdálkodási előadó asztala mellett: hol van, kérdem? Felfüggesztették. Az ügyeket Hevitán Mihály helyettes elnök intézi. Tizennyolcan állnak, ülnek, támaszkodnak a szobájában. Reggel háromnegyed nyolckor! Tizenöt percig figyelem: kilencszer cseng a telefon. Tizenöt perc alatt huszonnégy emberrel végez. Mikor felnéz, tizenhatan állnak megint előtte. Ez így megy hajnaltól alkonyatig: földet!, szőlőt!, házhelyet!, kislakásépítési engedélyt!, azután metszőkést, metszőollót, szőlőkarót, felújításhoz vesszőt.

És most jön a megdöbbentő válasz: mindez nincs.

Van egy párt- és kormányhatározat a mezőgazdaság fejlesztéséről, a szőlők felújításáról, de karó és vessző nincs Tokajon. Az ország több bort akar adni a népnek, Rákóczi hol-

land aranyai nyomán mi még több valutát és színesfémet, gépet és importárut akarunk kapni a világhírű borért, vénül a Nagykopasz, öregszenek a furminttőkék és felújítás nincs! Tokajon néhány száz hold szőlő van egyéni parasztok kezén, jó néhány hold állami gazdaságé, közel húsz holdat művel a Kossuth tszcs, amelybe újabban nyolcan léptek be, szőlő nélkül, a maguk munkaerejét és termelési kedvét vitték csak be. És sem karót, sem vesszőt nem kapnak: sem az egyéniek, sem a tszcs-tagok.

— Igényelt? — kérdem a helyettes tanácselnököt.

Szegény, alig látszik ki az irattengerből, ha lehetne egyszerre hat kézzel írna. Nyílt arc, magas homlok, szőke haj:

— Több ezer karót kértem.

— És kapott?

— ... egy fia szálat sem.

— És vesszőt?

Negyedkilenckor belép a harminckilencedik látogató és miután erőteljesen követeli, hogy a helyettes tanácselnök a beteg VB-titkár helyett töltse ki a kislakásépítési kérvénynek azt a részét, amely a helyi tanácshoz tartozik, Hevitán elvtárs már azt sem tudja, kinek feleljen. Aztán egybefolyóan mondja: — Nincs felújítás, nem tudom kitölteni. Nincs vessző, nincs VB-titkár.

— És a járási tanács?

— Két hete felénk sem néz.

— És a megye?

Csend.

Válasz helyett jelentést tolnak elém. A szomszédos sárospataki járás háromszor kérdezte a megyétől: mi lesz a karókkal. Választ sem kapott. A sátoraljaújhelyi erdőigazgatóság azt üzente: segít, ha a Földművelésügyi Minisztériumtól utasítást kap.

A Rákóczi-pincében vagyok, alkonyatkor. Az emlékek, melyek körüllengik, megilletődött csendet parancsolnak. Függetlenségi harcaink mennyi emléke fűződik e nyirkos, falain fáklyák füstjének nyomát viselő teremhez!

Mert nem folyosó, hanem terem. Akadt idő, Mohács után, Budavár ostroma előtt, midőn a török már a Duna—Tisza közét dúlta, a konstantinápolyi rabszolgapiacokon már a magyar volt a legismertebb nyelv, hogy országgyűlést is tartottak benne. Titkos átjárói — a Bodrog vize alatt — valamikor régen a tokaji várba vezettek. Ha elfogyott a védősereg, nosza Esze, jó Kuczug Balázs, vigyetek segítséget a föld alatt.

Hányszor védte ez a város forró szívével és hősök bátorságával a magyar önállás, Magyarország függetlenségének gondolatát! Tokaj volt Mátyás királyé, Bocskayé, Rákóczié, azután... jó néhány pillanat szünetet kell tartani... Windischgrätz Lajos hercegé.

— Állítom, hogy nem járt itt. Állítom, hogy azt sem tudta, mije van.

Ezt Kubus István mondja, szélesvállú, kövér férfi, jó borok ízével és zamatával arcán. A tokajhegyaljai állami gazdaság helyi üzemegységének vezetője, ő kísér a százados hordók közt. (Egyik olyan nagy, hogy a harcok idején, 44-ben, kilenctagú család talált benne menedéket.)

Hogy árulták Windischgrätz idején a tokaji bort? Egy társaság kivette a pincét. Mi is kellett ehhez a társasághoz? Egy üzletember. Azután a helyi főjegyző, aki elsimítja a hivatallal a dolgokat. Aztán egy pap, aki kiállítja a miseborhoz a nyilatkozatot, hogy a bor nem kevert. Meg egy ügyvéd, jó csavaros eszű, hogy megvédje az üzletembert. De az üzletembernek cím is kell, mert sok a gróf meg a báró. Nem elég a tokaji. Kéne hozzá egy hercegi korona is. A herceg? Ki kíváncsi arra? A koronája, amit rányomtatunk a címkére. A frankhamisító Windischgrätz, aki árulásért kapta a koronát, szíves-örömest odaadta pénzért: hg. W. L.

— És szakember? — kérdem Kubust.

— Az volt tömérdek.

És a kedves, gömbölyű ember magyarázni kezdi a borok életét: van ám itt is gyerekkor, férfikor, aggkor. Hogy van gömbölyű bor (csurog a garaton), van nagybor (az a bizonyos „királyok itala"), meg aztán hosszúbor, amelynek tüze, mint indiai tűznyelőknél, mélyen a testbe árad. „Ez itt például az iskola". Vén folyosó, a bort érlelő nemes penész-

szel borított falak alatt ülnek a „nebulók". Még gyerekek, tavalyi, tavalyelőtti borok. Már itt, az iskolapadban megmutatkozik a tehetségük: melyikből lesz nagybor, gömbölyű bor, hosszúbor? Itt is úgy van, mint az életben: a rossz megrontja a jót. Rövid úton kicsapják: a kevésbé értékes bor hordóját elgurítják egy másik pincébe, ne rontsa a társait.

Kedves, jó nebulók... kóstolgatom a szokásaikat s a harmadik pince végén már forró homlokkal kérdezem:

— De az emberek morognak ám: kevés a hazai piacon a tokaji.

Mert nemcsak Voltaire szerette a drága nedűt, meg Nagy Péter cár, aki a tokaji Orosz utcában külön pincét tartott egy kozák szotnya őrizete mellett a pétervári udvar borellátására... Nemcsak Anatole France, de a komlói mérnök, vagy a csepeli tanító is szeretné, ha *az édes nyugalom tündére* kezdene játszadozni vele két-három deci tokaji után.

A tokajhegyaljai, évi tizenkét millió liter, országépítésünkhöz komoly „hollandi aranyakat" jelent. De ezen túl — ahogy Kubus, a gömbölyű szakember mondja — már megkezdődött a nagy hazai szénvidékek ellátása is tokaji borral. Meg aztán: tavaly hatvan forintot kértek itt a gazdák egy literért, amelyet ma tizenöt-húsz forintért is meg lehet kapni.

Végigjárom a várost (Tokajt csak én nevezem ki annak, a világhírű hely csak „község"), megnézem a kevéske új, a sok vén és még több rogyadozó öreg házat és visszamenve Hevitán elvtárs helyettes tanácselnökhöz, megkérdem:

— Mit lehetne tenni a „városért"?

— Idén nyolc házat tataroztathatunk.

— Édeskevés!

És végig Tokajhegyalján vének, göcsörtösek, már-már járhatatlanok az utak.

— Mi lesz a kislakásépítési kölcsönnel? — ezt egy fiatalasszony kérdi, kék szemmel, elborult arccal. Egész a helyettes elnök asztala széléig megy, s úgy áll ott, mint aki nem tágít. — Kilenc forintot befizettem nyomtatványért vagy két hete és még nyomtatványt sem kaptam!

— Felírom, — a tanácselnökhelyettes kövér füzete megtelik emberi keserűséggel. Pedig csak fél tíz. Bejegyzem én is: Tokaj házai pusztulnak, kislakásépítési kölcsönt eddig egyetlen ember sem kapott, pedig hatvan igényelt!

Arra utazunk, hol valaha véres homlokkal, jó hegyi lovakon lovagolt „seriny Balogh Ádány", jó Kucugh Balázs, a talpasok, hű magyarok... Szarvasszőlő, Disznókő, Mád, Tarcal.

Valamit keresünk.

Zengenek a hegyek, jó nótaszó illatát hozza a szél, lobog a lányok pettyes fejkendője: nyitják a bakhátakat, metszik a csapokat, takargatják ki végig Hegyalján a földben telelt rügyeket. Öregek állítják, hogy messzi idő óta nem volt ilyen termelési kedv: tavaly ősszel annyit kaptak a mustért a gazdák, amennyit régen a borért s a fölösleget tizenkét-tizenöt forintokért is megveszi már a Borforgalmi. Csökkentették a beadást, végig Hegyalján felszították a jókedvet, munkát.

Közel száz esztendős könyvvel a kezünkben keressük a régi kőrajzok mai helyszínét. Izgalmas utazás. Pontosan abból a nézőszögből akarjuk lefényképezni a helyszínt, ahonnan valamikor — száz éve? kétszáz? — egy régvolt művész rajzolgatta. Mindent megtanultunk. Csak egy valamivel van baj.

— Ezt lehetetlen, hogy innen rajzolta, — mondja Szarvasszőlő mellett a fotoriporter.

— Miért?

— Kisebb a hegy.

Zsugorodik a hegy és kopaszodik. Ahol száz-kétszáz éve szőlő virult, ott pusztasággal találkozik a szem. Valami őserő szorítja a völgyek felé a telepítéseket.

Lengyel Bélával, a Szőlészeti Kutató Intézet tarcali kísérleti telepének vezető kutatójával gyors számvetést csinálunk. (Mondanom sem kell, Rákóczi-házban ülünk. Széles falak, mély ablakmélyedések, Tarcal is Rákóczié volt.) A számvetés: Mátyás idejében tizenötezer hold szőlő volt Tokajhegy-

alján. A múlt században pusztított filoxera előtt: négyezer hold. Filoxera után: négyszáz. 1912-ben: nyolcezer hold.

— Ma?

— Kilencezer, ebből elfogadható, termő ötezer.

— Miért csökken a terület?

A természet kergeti le az embert a hegyről. Viszi a szél a kővé dermedt láva felől a löszt, mossa ki az eső a nyirkot. Marad a szikla, az andezit. Kegyetlen küzdelem: a természet tódul lefelé... és az ember? Nekirugaszkodik? Megy vissza?

Hellyel-közzel.

A rézszínű arcú, kékszemű férfi ezt feleli:

— Idén nyolc holdat kellett volna telepítsünk, de csak kettőt tudtunk.

— Miért? — ezt már a tokajhegyaljai állami gazdaság tarcali üzemegységének oltványszaporító telepén kérdezem. Serény kezek metszik a filoxérával szemben ellenálló vadvesszőt, az „angol nyelv"-be beleillesztik a nemes oltást, letakarják fenyőfa forgácsával, rászórnak szénport, hogy ne penészedjék, gurulnak ki az oltvánnyal teli ládák...

— Kétmillió oltványt kellene a terv szerint előállítsunk.

— És a teljesítmény?

— Kétszázhetvenezer.

— Miért?

— Májusi fagy, jégverés.

És azután: — Kevés a faanyag. Alig kapunk karót.

Alkonyatkor Rácz Ferdinánd bácsinál, Mádon, a hegyen. Lent a falu közepén áll a háza: „Békeház". Idefenn a hegyen, kicsi szőleje. Korty borok. Megidézett századok. A „titok"-ról beszélgetünk. Hogy mi a titka e forró nedűnek? Egy német fejedelem tokaji vesszőket telepített a Rajna mentén: nem termett tokaji bort. II. Katalin Patyomkin herceg segítségével vesszőket és magyar vincelléreket hozatott Krimbe: nem lett belőle tokaji. Az a különös zamat, az a forró íz hiányzott. Mária Teréziának azt mondta egy alkimista: arany

van benne. A földből fölszívott „növényi" arany. Mária Terézia megvizsgáltatta: a fénylő szemek, így hirdette ki, nem aranyszemek, csak a nap hevétől kicsordult mézga. Tehát a nap heve? Erre kiszámították, hogy Hegyalján egy évben ezerhétszáznyolcvan napsütéses óra van. Osztrák báró számolta ki, órával kezében, tolvaj igyekezettel, hogy kilesse a „titkot". Még az angol király orvosának is volt egy tokaji aszúfürtje, húsz évig őrizte, mondván, az „aranyszemei miatt".

Rácz Ferdinánd bácsi (nyolcvannégy éves, Pesten soha nem járt) csak néz, bogárszeme huncutul figyel.

Aztán volt egy híres vegyész — dr Preysz Mór — aki negyvenegy tokaji bort vizsgált meg és talált benne vizet, szenet, szénsavat, cukrot, mézgát, glicerint, magnéziumot, vasat, alumíniumot, mangánt, proteint... szóval ez kell hozzá!

A titka?

Lehajlik az öreg ember, kézbe vesz egy marékkal s kissé nedves, szép tekintettel kísérve elmorzsolgatja:

— Ez, fiam. Ez a magyar föld.

S e föld s e föld népének nevében kérdezzük most Borsod megye vezetőitől és a minisztériumoktól:

1. Milyen erőfeszítéseket tettek? Miért késik a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló párt- és kormányhatározat végrehajtása a Hegyalján?

2. Mi lesz a karókkal, a vesszőkkel, a metszőkésekkel, a metszőollókkal?

3. Az elhanyagolt utakkal? A tokaji tanáccsal?

4. És végül: a küzdelemmel, hogy ne fogyjanak, ne kopjanak a vén hegyek?

Egy hónap múlva — megkeresni a választ — visszamegyünk Tokajhegyaljára.

1954. május 19

Legutóbb feltártuk Tokajhegyalja helyzetét.

Egy hónappal a cikk megjelenése után visszamentünk a helyszínre, hogy megkeressük a feleletet.

Első útunk Hevitán Mihály helyettes tanácselnökhöz vezetett. Este volt. A Nagykopasz, az öreg tokaji hegy, már belehanyatlott az alkonyatba. A Bodrog sejtelmesen suttogott. Csillagok ragyogtak, a város aludni tért. Esze Tamás háza mellett — oh, történelem, hogy hívsz! hogy ragyogsz! hogy húzod az embert! — világos volt egy ablakszem.

— Ki dolgozik este nyolckor?

— Hevitán.

Egy hónappal ezelőtt a tanácselnök iskolán volt. A VB-titkár és a pénzgazdálkodási előadó — ahogy a járási párttitkár közölte — sikkasztottak és ezért már nem tisztviselői a tanácsnak. A tanács magárahagyatva dolgozott. Hevitán helyettes elnök túlzsúfolt munkával küzdött.

— Milyen gyakorlati hatása volt a cikknek? — kérdezem Hevitánt. Szőke ember, volt cipészsegéd.

— Megrázta az egész vonalat — feleli.

— Az eredmény?

— Új VB-titkárt kaptunk, Ligai Istvánt Taktaszadáról. Kinevezték a pénzügyi előadót, Szabolcsi Józsefnét. A járási tanács azelőtt kevés segítséget nyújtott, azóta Kuracskó Istvánné elnökhelyettes sűrűn kijár hozzánk segíteni.

— A szőlőfelújításhoz szükséges karók?

— Megérkeztek. Az emberek, mint szabad árut, vásárolni kezdték és... eltüzelték. Mikor észrevettük, intézkedtünk, hogy a TÜZÉP-telep csak olyan személyeknek adhat el, akik szőlőtulajdonosok.

— Mi a baj még?

— Kevés a karó, kartársam, illetve elvtársam... kevés, kevés, kevés!

E három szó bong bennem, mikor távozom. Az asztalon lila orgonák illatoznak egy üvegvázában.

A tokaji a feledés itala! Mily boldog lehet az a vidék, ahol ilyen mézédes források törnek elő a porhanyós anyaföldből! — Ezt Anatole France írta. De elég-e a boldogsághoz a mézédes források sokasága? Boldog-e az az ember, akinek jó és jogos igényeit nem elégítik ki?

— Mi történt a cikk megjelenése után?

A tokaji TÜZÉP-telepen ezt felelik:

— Hatezerkétszáz „agáckaró" érkezett a debreceni állami erdőgazdaságból.

— És elég?

— Hová gondol! Csak Tokajnak, Tarcalnak, Rakamaznak nyolcvanezer karó kellene!

És most mit csináljon az a parasztember, akinek öreg a szőleje, aki nem tudja felújítani, mert nem kap elég karót? Anatole France, ha élne, boldognak tartaná? Megelégedettnek?!

Ha majd a magyar egy mély béke oltalma alatt fogja művelni az áldott tokaji szőlőt... — írta még régebben Voltaire, de íme, a mély béke oltalma sem elég. A szabadság sem. Rend is kell. Mert hogyan valósuljanak meg új intézkedéseink, ha nem küzdünk szakadatlanul a feltételek megteremtéséért?

A szerencsi Rákóczi-vár napfényben fürdik, ahogy elhaladunk. A szerencsi TÜZÉP-telepen a rátkaiak rakodnak: hatezer karót visznek haza:

— Április 14-ig kapott a telep karót?

— Egy fia szálat sem, — feleli az eladási ügyintéző.

— És azután?

— Április 18-án hatezer-ötvenet, 25-én hétezret.

— És a hatezer elég lesz? — kérdem a rátkaiakat.
A szemembe nevetnek: — Kilencvenezer kellene.

Itt lenn dől el a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló kormányhatározat ügye. De hogy dől el? Hogy valósul meg, mikor főleg a szerencsi járás kapott karót, amelyet a cikk érintett... Szóval: megnyugtatni a cikkírót, azután mehet az élet tovább. De a cikkírók nem egy járás gazdái, hanem a haza szolgái. Minden járásé. És a távolabb fekvő vidék még a szerencsi járáson belül sem kapott karót.

— Most hallom először. Mi nem tudunk róla.

Ezt a Borforgalmi Vállalat mádi pincéje előtt közli Hargittay Gyula.

— A parasztembereknek van pénzük, de nem tudják kiadni: nem kapnak karót.

— Induljanak el azonnal Szerencsre. Talán még...

Hargittay átszalad a tanácshoz. De ez rend? Ez a módja egy nemzeti ügy megvalósításának?

S ahogy utazunk, s rebbennek a fák, megigéz egy nagy, meleg erő: a haza. Mintha érezném Rákóczi paripájának felkavart porát. Vagy a lúdtoll sercegését, ahogy Eötvös József a Karthauzit írja Bodrogkeresztúron. Mintha csontomban érezném a „zivatar hidegét", amely Petőfit hasogatta. 1844 februárjában bandukolt erre Debrecenből Vörösmartyhoz, Pest felé „kopott ruhában, gyalog, egy pár huszassal és egy kötet verssel". S mintha hallanánk a fülnek oly' édes zenét, újszülött gőgicsélését a tállyai evangélikus templomból: keresztelik a monoki gazdatiszt fiát. A hazát még nem látja: rugdalózik s könny ragyog a szemén. Mikor a száműzetésben meghal, megint csak könny pereg orcáján. De akkor már ezt a cseppet, Kossuth Lajos búcsúkönnyét, úgy hívták, hogy Magyarország.

Sátoraljaújhelyen a hetvenezer holdas állami erdő igazgatója, Palásthy elvtárs, elhárító mozdulatot tesz:

— Terv.

Terv és pont. Amennyi karót „beterveztek", annyit tudnak gyártani. — De hiszen a terv az élet, — mondom.

— Igen. De mikor megkérdeztük a Keletmagyarországi Erdők Igazgatóságát, hogy közvetlenül eladhatjuk-e a vevőknek a terven felül gyártott karómennyiséget, azt felelték, hogy: nem! Be kell jelenteni az erdőigazgatóságnak.

Közben az idő rohant, mint a láng. A Földművelésügyi Minisztérium látta, hogy baj van; tárgyalt az erdőigazgatóságokkal: a harmadik negyedévi tervet hozzák előre.

Palásthy igazgató búcsúzóul közli, hogy a miskolci TÜZÉP május 15-ig háromszáz köbméter szőlőkarót kap, terven felül.

És ez jó? Ez helyénvaló? Hozunk egy mezőgazdaságfejlesztési határozatot s közben ugyanaz az állam, tehát az erdőigazgatóságok nem tudják teljesíteni a feltételeket? A felvirágoztatáshoz mindenáron kapkodás kell?

Virágzásba borítani e kincset, Tokajhegyalját... ehhez oltványszaporítás, ehhez vessző kell.

— De évekkel ezelőtt, még ötvenegyben, leállították a vesszőtermelést.

— Ki?

— Ki? Az állam.

— Szóval mi?

— Én ugyan nem. Hogy magamagamnak megtiltsam, hogy oltványt szaporítsak?

— És miért tiltották meg?

— Azt mondták rá, kupeckedés...

Ezt egy dolgozó paraszt mondta Tállyán, a hegyen. Oltványt csak az állami gazdaságoknak volt szabad szaporítani, egyéni termelőknek nem. És ki akar kulák lenni? Ki akar kupec lenni?

Vissza Szerencsre, Mika Istvánhoz, a járási pártbizottság titkárához.

— Ez igaz volt?

— Szó szerint. Kisiparnak, űzérkedésnek, kupeckedésnek tekintették.

— És a jövő?

— Tállyán oltványszaporító termelőszövetkezet alakult. Minden egyéni termelő megkapta a vesszőtermeléshez az engedélyt.

Újra dolgoznak a tállyai Képes-testvérek, a híres oltványszaporítók. Újra dolgozik Mád, Tokaj, Nagyréde.

Ha lángra üstöt borítunk, a láng kialszik. Újra kell szítani a tüzet. Az embernél ehhez a felszításhoz néha hónapok, évek kellenek.

Miért pusztul a hegy? Miért kerülünk egyre lejjebb?

— Az igazat akarja tudni?

— Csak azt.

Szinte visszhangzanak a szavak a tarcali Rákóczi-pincében. Bakonyi József, a tokajhegyaljai állami gazdasági tarcali főkertésze röviden közli:

— A hegytetőn fekvő erdőket kipusztították vagy kipusztítottuk. Á meglevőket pedig nem ápoljuk.

S míg utazom vissza Sátoraljaújhelyre, átjár az élet meleg szépsége. Kéklenek az öreg hegyek. Nótaszó száll. A lányok a szőlőkből dévajul nevetnek. Szoknyák libbennek meg s előtűnnek a piros lábszárak. Halványzöldben hullámzik a rozs. A Bodrog olyan, mintha olvasztott ezüst volna benne. De jó élni, küzdeni, szeretni!

— ... Mit tettek?

— Nem tudja elképzelni az elvtárs, mit küzdünk!

Sápy Mihállyal, a sátoraljaújhelyi erdők munkaügyi előadójával állok a Várhegy alatt. Nincs titok köztünk: a hegy pusztul. Vagy erdő kellene a tetőkre, vagy új telepítés. Az utóbbi azért, mert a híres bor csak a magasfekvésű szőlőben terem. Az előbbi azért, hogy megkösse a talajt és megakadályozza az eróziót, ezt az idegen szóval megjelölt halálos veszélyt, ami annyit jelent, hogy a vihar, az eső, a szél koptatja a tetőt és viszi szét a nyirkot, a löszt, az életet adó földet. Csak a szikla marad.

— És hogy küzdöttek?

Forró szél rohan.

— Fenyőcsemetéket ültettünk a tetőre. Puttonnyal hordtuk fel a fenyőnek való meszes, agyagos talajt.

— És mennyi maradt meg?

— Talán az ötven százaléka.

... Vissza Tokajba.

Kubus István, a hegyaljai állami gazdaság helyi üzemegységének vezetője fanyarul jegyzi meg:

— Az a baj, hogy az állami gazdaságok a völgy felé telepítenek, mert ez könnyebb. Ez olcsóbb. Viszont igazi tokaji bort csak a hegyoldal, a lanka ad.

— És nem törekszünk fel új telepítéssel a tetőkre?

— Nagy tervek születtek ugyan. De mikor készek voltak, rádöbbentek a tervezők: nincs elég szaporítóanyag.

Mindezt Miskolcon Busznyák András, a megyei tanács mezőgazdasági osztályának vezetője elé tárom a megyei pártbizottságon. Mert ott találom, két értekezlet közt. Mindent tud és ismer. Értesüléseimet még megtetézi:

— Idén háromszáz holdat akartunk felújítani és telepíteni. Akartunk. És tudtunk harmincöt holdat.

Ő küzdött, jelenti ki. Küzdött az ellen, hogy a völgyek felé telepítsünk, küzdött, hogy az egyéni vesszőtermelők munkáját ne tegyék lehetetlenné. Küzdött — eredménytelenül. Küzdött a karótermelés érdekében is. Sajnos, az állami erdők — mondja — állam az államban. Nem veszik figyelembe a mezőgazdasági szükségletet.

— A jövő?

— Tovább harcolni.

Ahogy közli, így: jövő évben újabb tizenkét helyen — állami gazdaságokban és egyénieknél — indul meg a vesszőszaporítás. Elkészült egy mérnöki munkaközösség terve a hegy pusztulásának megakadályozására: drótkötélpályákon szállítanák a hegytetőkre a nyirkot és a löszt a telepítésekhez.

A beszélgetés azonban megszakad: az ajtó nyílik, kezdődik az értekezlet...

Kérdéseink:

1. Hány új oltványszaporító telepet létesít a Földművelésügyi Minisztérium?

2. Hogyan akarják megoldani az erdőtelepítést az állami erdők vezetői?

3. Mit tesznek azért, hogy Tokajhegyalja karószükségletét ne húsz (mint most), hanem száz százalékban kielégítsék?

Ezt nemcsak az újságíró kérdezi, hanem a hegyaljai emberek ezrei. És erre nemcsak az újságíró vár választ, hanem Hegyalja népe is.

3

1954. június 30

Mit ér az az újságírás, amely nem avatkozik be az életbe? S milyen jó újságot írni úgy, hogy az embernek módja van, ha mást nem, legalább egyetlen téglát odahordani egy új épülethez... Milyen szívdobogtató a küzdelem egy ügyért, amelyet úgy hívnak, Tokajhegyalja; s amely olyan édes és szép gondolatsorokat ébreszt az emberben, hogy szinte sorra látni a császár ellen hadrakelt Bethlen Gábort, Rákóczi libertásos zászlaját, Esze talpasait... a hív sereget, akikről úgy dalolt a költő, hogy *édes hazánkért éltetek elfogyott.* A kurucvéráztatta földért és népért is harcba indult a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló decemberi párt- és kormányhatározat.

Milyen jó részt kérni e harcból, lépésről lépésre kísérni s nem kurucszablyával és csontos karabéllyal ugyan, de jelen lenni a csatákban tollal, ólomgolyók helyett ólombetűkkel, melyeknek hatalmuk van az emberek felett.

Eddig két riportban igyekeztünk feltárni ezt a küzdelmet. De nehezen kopogták le az ólombetűk, hogy fogynak a vén hegyek! Hogy a hegyaljai szőlő tizenötezer holdról ötezer holdra csökkent. Az öreg szőlőkhöz nincs elég új karó.

Az erdőtelepítés vontatott. S az új szőlők telepítése?... egészen jelentéktelen!

Szóval van baj elég. Nem voltunk elég szívósak, elég merészek; nem melengettük két kezünkön e nemzeti kincset és felvirágoztatása helyett már-már beletörődtünk visszafejlődésébe. A szívnek oly drága vidék felvirágoztatásáért is síkraszáll a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló határozat, mikor kimondja: „Külön gondot kell fordítani a történelmi borvidékek, elsősorban Tokajhegyalja szőlőtermelésének és borgazdaságának fejlesztésére."

E külön gond nyomában indultunk el — ezúttal harmadszor — Tokajhegyaljára. Június vége van. Ezt az időpontot választottuk ki arra, hogy ismét megnézzük: micsoda és mekkora a változás a Hegyalján? Az, hogy történt valami, éspedig nem csekély változás, javulás Tokajban és mindenütt az országban, a Központi Vezetőség júniusi határozatának köszönhető.

Harsogó nyár fogadott Északkelet-Magyarországon és e nyári forróságban már komoly eredmények is mutatkoztak.

Egy hónapja Palásthy István, a sátoraljaújhelyi állami erdők igazgatója ezt ígérte: a miskolci TÜZÉP rövid időn belül több száz köbméter új szőlőkarót kap terven felül. Három héttel később a Belkereskedelmi Minisztérium tüzelőszer és építőanyagipari igazgatósága értesített, hogy a miskolci TÜZÉP telepei jelentős karókészlettel rendelkeznek, minden igényt ki tudnak elégíteni. És így folytatják:

„A fentieket szíves tájékoztatásukra közöljük és köszönjük az elvtársaknak hivatkozott cikküket, mert meg vagyunk győződve, hogy ez nagyban elősegítette, hogy az erdőgazdaságoktól a kiutalt szőlőkaró mennyiséget miskolci TÜZÉP vállalatunk megkapta."

Az ellenőrzés azonban nem rossz dolog. Gyerünk Miskolcra. A TÜZÉP megbízott igazgatója, Varjasi Károly ezzel fogad a hármas telepen:

— A karó már-már eladhatatlan. Azelőtt szétkapkodták.

mert alig volt, most még úgy sem viszik el, hogy az *Észak-Magyarországban* hirdetem.

Ez jó dolog. De a szavak után keressük meg a tényeket. Arra kérem Varjasi Károlyt, sétáljunk végig a telepen. Szinte csurog a nyár. Mintha parázs hullna az égből, majd lángragyújtja azt a három halom hasított és két vagon „nőtt" szőlőkarót, amelyet a telepen találunk. Vevő sehol.

— Íme — mondja az igazgató. Nem vitatkozom, igaza volt, utazom tovább.

Ugyanez a bőség fogad a szerencsi TÜZÉP-telepen, Tokajon és Erdőbényén, amely szinte vörösen izzik az ég kékje és az erdők zöldje közt. Bebarangolom a hegyeket, végig a napfény vörös aranyában fürdő szőlőoldalakat, átvágok a tikkadt csendben alvó erdőkön (az akácok bosszút esküdtek talán?... egy tüske az ujjamon szinte a csontig hatol) végigutazom a műutat a híres Disznókőtől Sátoraljaújhelyig: a forró páráktól gőzölgő hegyoldalakról pezsgőszínű új akáckarók integetnek felém. Sátoraljaújhelyre érve már bedagad az ujjam, beállítok a járási tanács kórházának sebészeti osztályára, valami olyasfélét motyogok, hogy bolyongó riporter vagyok és... szóval tessék kihúzni a csontig hatolt tüskét. Szemüveges, szőke és nagyon közlékeny sebészorvos fogad s míg lemossa ujjamat, mesélni kezd arról, hogy egyszerre annyi a szőlőkaró, hogy az édesanyja egy holdacskáját újra karózza. Aztán durr, be a novokain injekciót!

— Fáj? — kérdi.

— Örülök — mondom.

Laposan pislog. Nem ért.

Mert ki gondol itt injekcióstűre? Egy hold a hazából, az járt a fejemben, meg az a kicsike tégla, amelyet de jó odahordani az ólombetűk hátán egy új épülethez.

A sátoraljaújhelyi Várhegy alatt haladva megyek az állami erdők igazgatójához. Vár már nincs. Rom sincs. Csak emlék. De lehetetlen nem felidézni ezt az emléket; oh, hajdan élt, drága Ráskay Magda!... Ő számított a mohácsi

vész korában a legszebb magyar nemes asszonynak. Az újhelyi vár még az uráé volt, aki hadbavonult Tolnára, a király táborába s elesett Mohácsnál. De Perényi Péter, Patak várura hazajött s eltökélte, hogy majd megszerzi az újhelyi várat s vele a tündérszép Ráskay Magdát! El is ment hozzá szederszín dolmányban, csattogó serege élén; vitte a halálhírt. És feleségül kérte az özvegyet. „Nem", felelte a habfehér asszony. Erre szerelem helyett ágyúval kezdte ostromolni. „Nem", mondta Ráskay Magda, „meg nem adom magam", s újhelyi gombkötőkkel, vargákkal, nyergesekkel, kádárokkal, puskamívesekkel védeni kezdte a várat. Erre a hőn szerelmes Ulrich kérte nőül, a vár spanyol kapitánya. „Nem", mondta megint Ráskay Magda. Ulrich, mielőtt öngyilkos lett volna, bosszút esküdött: éjszaka megnyitotta a kaput, beengedte Perényi hadát. A várúr elfogta az asszonyt, Patakra hurcolta, tömlöcbe vetette és ott kérte meg másodszor a kezét. „Nem", mondta Ráskay Magda. És még esztendőkig élt s ajka a halál borzongató pillanatáig őrizte ezt a nemet.

De mire jó ez a história? Mire tanít? A hűségre tanít a történelem és a szerelem szenvedélyességével. A hűségre mieinkhez, a hűségre önmagunkhoz. S mi más a honszerelem, mint hűség a hazához, s ma: hűség feladatainkhoz s e pillanatban, ahogy az ötvenhatezer holdas állami erdő igazgatójához megyek, arra gondolok, hogy hűség kitűzött céljainkhoz. Megköszönöm Palásthy Istvánnak a beváltott ígéretet, de nyomban az érdekel, hogy miért nem lehetett idejében szállítani és miért csak terven felül?

— Mert a tervbe nem volt beállítva — feleli. És azért nem, mert a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló határozat decemberben jelent meg és mivel ebben az időben kell a tervigényléseket beadni, még nem lehetett tudni, hogy ilyen hatalmas szőlőkaró mennyiségre lesz szükség. Az életet figyelve *sejteni* lehetett ugyan, csakhogy a járási tanácsok nem igényeltek, mert nem tudták, hogy jön egy kormányhatározat, amely lehetővé is teszi ennek az igénynek a kielégítését.

Palásthyval sorra vesszük azokat a kérdéseket, amelyeket felvetettünk.

— Mi lesz a karókkal?...

Erre választ adtak a zengő hegyoldalak. De ez nemcsak az állami erdők szállításának kérdése. Él itt egy szorgos öreg középparaszt. Két hold szőlője van s szőlője végében — mindig elkel az új akáckaró — akácost telepített. Mikor új karóra volt szüksége, ki akart vágni egyetlen akácfát. De nem oda Buda. Ehhez engedély kell. „Saját fámhoz?" „Az." Megírta az öreg a kérvényt Miskolcra, a megyei tanácshoz. Nem kapott választ. Akkor még beadott huszonnégy írást az egy akácfa miatt. Közben pusztult a szőlő, korhadtak a karók, az akác meg állt gyökerestől. Ez is megszűnik, közli Palásthy. Megjelent a falusi lakosság faanyaggal való ellátásának megjavításáról szóló minisztertanácsi határozat, amely kérvény nélkül engedi a fa kivágását, ha az valakinek saját tulajdona.

És a másik kérdés, amelyet felvetettünk:

— Hogyan akarják megoldani a erdőtelepítéseket?

Nem ő, hanem a hivatalos lap felel az erdőgazdasági termelés fejlesztéséről megjelent friss rendelettel, amely külön kimondja, hogy szőlő- és gyümölcstermelő vidéken a szőlőkarótermelés érdekében elő kell segíteni az elkülönített akácültetvények létrehozását.

A rendelet jó, szép, de eléggé előkészítettük-e? Mert Palásthy azt mondja:

— Bárki, aki ültetni akar, kap csemetét. Még tanácsot is. Csak attól tartok: több lesz az igénylő, mint az akáccsemete... Nem tudtunk a rendeletről, nem készültünk fel eléggé.

A gondok persze mások, mint a múltban. Mert a múlt? Belelapozunk a megyei monográfiába: az erdőt bérli egy porosz gróf... a másik vadászterületet egy orosz gyáros. A gróf Hadik—Barkóczy-féle hitbizomány szarvasbikáit csak egy porosz gróf lőhette le, Wolkmann Kázmér muflonjait csak angolok...

Búcsúzásnál szó esik az aszúborról is. Mert ehhez nemcsak lösz kell, jó nyirok, hegyaljai föld, levegő, pihentető esz-

tendők a pincékben és a pincefalakat borító penész, amely érlel, hanem sok erdő is, amely páratelttté teszi a levegőt és ezzel elősegíti az aszúszemek töppedését. S hogy mi az aszú? Ha a fürtöt válogatás nélkül szedjük és együtt az aszúszemekkel, szamorodnit kapunk. De ha külön leszedjük az aszúszemeket és egy gönci hordónyi musthoz (százharminchat liter) hozzáöntünk két puttony aszúpépet, kétputtonyos tokaji aszút iszunk. De az aszúhoz erdő is kell... mi lesz új erdeinkkel?

— Jöjjön vissza nemsokára — búcsúzik Palásthy. — A mi fáink maguk fogják magokkal beszórni az erdőt. Meglátja, mi lesz itt...

Két felvetett kérdésre még hiányzik a válasz: mi lesz az új szőlőtelepítésekkel? És mi lesz a hegy pusztulásának megakadályozásával? A tokajhegyaljai állami gazdaság tarcali központjában megbeszélésre toppanok be. És jegyzem:

— Tállya?

— 1850 idején ezernégyszáz hold szőlő.

— És ma?

— Ezer.

Abaújszántó? A múlt században hatszáz hold. Ma kétszáz. És tovább... Mád: kilencszáz — hétszáz. Tarcal: kilencszáz — hatszáz. Tolcsva: ezerkétszázötven — nyolcszáz. Patak: ezer — hétszáz.

— Tokaj?

— Ezer hold.

— Ma?

— Négyszázötven.

Mert erről van szó: valamikor tizenötezer hold hegyaljai szőlőnk volt, s ma van termő ötezer. Az értekezlet — Leskó István főelőadó a Földművelésügyi Minisztériumból, Bérczes István, a hegyaljai állami gazdaság igazgatója és Bakonyi József főkertész — erről tárgyal. A panaszok zuhognak.

Az első:

Bakonyi főkertész: — A cipész is tud csizmát csinálni, de

igazi csizma az? A csizmadia is megcsinálja a cipőt, de jó lesz ez a cipő? Nekünk hasított fából készülő gönci hordó kellene, olyan, amilyent a hegyaljai kádárok csinálnak. Kapunk fűrészelt dongából, mocsári tölgyből készült hajdúhadházi hordókat. A hegyaljai kádárszövetkezetek meg állnak; nincs fájuk.

Leskó megtetézi a panaszt: — Csak az a bor nevezhető bornak, amely legalább két évig pincében áll. Hordószükségletünknek viszont csak a harminc százaléka van biztosítva, mert az Élelmiszeripari Minisztérium a MÉH-en át felvásároltatta a hegyaljai hordókat és átadta a konzerv- és ecetgyáraknak.

— Az új telepítések? — vágok közbe.

— Várjon.

Bérczes igazgató erre panaszkodik: — Huszonkilences létszámom van: műszakiak, brigádvezetők meg én. És esik ránk harminchárom adminisztrátor! Egyedül a tizenkilenc brigádvezetőre tizenkilenc írnok. Le kéne beretválni már ezt a sok papirosembert...

És milyen kevés az, aki a szőlőkben dolgozik! Bérczes folytatja: — A kapitalizmus magángazdájának megérte, hogy huszonöt holdon egy szőlőkezelőt és egy vincellért tartson. Nálunk viszont egyetlen brigádvezető agronómusra nyolcvankét—száztizenhat hold szőlő esik, de még ehhez is jön kaszáló, szántó, szórványgyümölcs. Nem tudnak megbírkózni ilyen nagy területtel.

— De az új telepítések? — teszem fel újra a kérdést.

Leskó felel:

— A termő szőlő egy holdjára kapunk összesen tizenkétezer forint költséget. Az új telepítés egy holdjára csak háromezerháromszázat. Pedig hetvenöt százaléknyi munka van ezzel is; majdnem annyi, mint a termővel.

Harmadszor is megpendítem a felújítást, mert a mai ötezer holdba nem lehet belenyugodni, ezt a visszaesést nehéz elviselni, itt gyorsan tenni, cselekedni kell. Az új telepítésekhez anyatelepek kellenek, ahol a szaporítás alapja, a vessző terem. Az Északmagyarországi Gyümölcsigazgató-

sághoz tartozó állami gazdaságok e pillanatban kétszázharmincöt holdnyi anyateleppel rendelkeznek.

— És e kétszázharmincöt holdból százkilencvenhét holdnál e pillanatban hiányzik... — mondja Leskó —... ötvenhatezer fa, tizenháromezer betonoszlop és tizenhárom vagon három-öt milliméteres drót.

— És miért hiányzik?

— Mert nem kaptunk.

Az új telepítésekről ezért még nem tudtam megnyugtató híreket hozni.

Az utolsó kérdés, amelyet felvetettünk: a kopás? Mi van a híres tokaji Nagyhegy fogyásával? Lengyel Béla, a Szőlészeti Kutató Intézet tarcali telepének vezetője, a kiváló szakember, ezt feleli:

— A kőbányák pusztítják a hegyet. De a Földtani Intézet tudósai erre jártak, dolgoznak a megoldáson, keresse meg őket Pesten.

Mielőtt felutaznék, körbejárom a híres Nagyhegyet, amely Bodrogkeresztúrtól Tarcalig terjed. Robbantások. Rakodás. Drótkötélpálya. S a föld... ez a mézízű, gyönyörű föld... mintha tízezer tonnás bombák szaggatták volna fel. Vájják, törik, viszik a Nagyhegy andezitjét. Vörösmarty jut eszembe. A Jó bor-ban ezt írja: *Vagy tán arany jövendőt vár hazánk, Azért mosolyg Tokajnak nedve ránk?* A Rossz borban pedig: *Somló, Tokaj, halljátok a panaszt: Fösvény hegyek, nekünk nem szürtök azt.* Tokaj nem fog szűrni, ha ez a pusztítás folytatódik.

— És nem lehet megakadályozni ezt? — kérdem Pesten, a Földtani Intézet egyik kiváló tudósát, Jugovics Lajos geológust, akinek javaslatára beszüntették a kőfejtést Badacsony hegyén, s aki a hegyaljai kérdés megoldására is megbízást kapott. Végigbarangolta a helyszínt. Javaslata a következő:

— A tokaji Nagyhegyen, főleg a jó szőlőt termő déli oldalon, huszonöt bányaüreget találtam. A Nagyhegy kőzete bomlott andezit, amelynek huszonöt százaléka hasznavehe-

tetlen. A kőfejtés mellett egyedül a közeli olcsó víziút szól. Megvizsgáltam a Nagyhegytől északra fekvő Cigányhegy olyan részeit, ahol nem művelnek szőlőt: kőanyaga gazdag és egészséges és ha itt bányát nyitunk, egymaga pótolná Nagyhegy valamennyi kőbányájának termelését. A Cigányhegy a sátoraljaújhelyi műúttól két és fél kilométernyire fekszik, de a követ víziúton is lehetne tovább szállítani: drótkötélpályát kellene építeni Cigányhegy és Bodrogkeresztúr között. A távolság jelentéktelen. Jöjjön ki az Építésügyi Minisztérium, a Tervhivatal, a szakemberek, vizsgáljuk meg közösen a javaslatot a helyszínen.

A helyszínen... öreg parasztot láttam, amint ment a tokaji Nagyhegy csúcsára, kicsi szőlejébe, kapálni. A tizenötezer hold, ez az egyszer már megvalósult álom zengett és zúgott bennem. Zsibbadt szél énekelt, ültem az aranyfolyó partján (még Anatole France nevezte így a Bodrogot) s figyeltem az öreg férfit, amint kapaszkodik a csúcs felé. Lassan ment a kétágú kapával, ment a meredeken, ment kézbevéve avas szalmakalapját, ment homloka verítékét törölgetve, ment kitérőkkel, ment megpihenve, ment órákig, ment, egyre ment, fölfelé.

Nem tanulhatnánk tőle jó kitartást, szívós férfimunkát?

4

1955. április 27

Pártmunkások, írók, újságírók megannyi serény küzdelme célhoz ért:

Hegyaljának kormánybiztosa van!

A múltbeli pusztulás után a Minisztertanács nevében a helyszínen vezeti Hegyalja felvirágoztatását Czeglédy László. Czeglédy rendeletei a kormány rendeletei! Intézkedéseit a helyszínén — Sátoraljaújhely, Dózsa út 2 — a Minisztertanács nevében teszi. Remény van arra, hogy Vörös-

marty gondolatai — *Vagy tán arany jövendőt vár hazánk, Azért mosolyg Tokajnak nedve ránk?...* — valóra válnak.

De az első, kezdeti sikerek ne káprázta ssanak el! Nézzük meg őszintén, nyersen, de azért szívünk szerető lobogásával a valóságot:

Kicsoda a kormánybiztos? És milyen módszerekkel fogott munkához?

Czeglédy László tarcali születésű volt szőlőmunkás. Harmincötéves, nős, három gyermeke van. A felszabadulás után különböző szakszervezeteknél dolgozott, mint szakszervezeti titkár. Később a Földművelésügyi Minisztérium szőlő- és bortermelési osztályának beosztottja, azután pedig a vezetője lett. Február 9-én nevezték ki Tokajhegyalja kormánybiztosának. Családja egyelőre Pesten maradt, ő maga a sátoraljaújhelyi Szőlészeti Technikum egyik vaságyán alszik éjszakánként.

— És lakás?

— Ez kissé bonyolult. De már van!

Egy család Miskolcról átköltözik Czeglédyék pesti lakásába. A megürült miskolci lakást egy sátoraljaújhelyi család kapja. A sátoraljaújhelyi lakást kiutalják egy másik újhelyi családnak, amelynek lakását a hegyaljai kormánybiztos kapja meg.

A kormánybiztosság Sátoraljaújhelyen három szobában dolgozik. Egy autójuk van, négyszemélyes Skoda, amelyet kölcsön kaptak a Földművelésügyi Minisztériumtól. A hivatal létszáma — tessék tanulni ettől a tevékeny fiatalembertől! — mindössze öt fő: a kormánybiztos, Novák Béla kultúrfőmérnök, a pénzügyi előadó, aki egyben gépírónő, könyvelő és adminisztrátor, egy szőlészeti szakember, akinek állását egyelőre nem töltötték be és egy órabéres hivatalsegéd.

Az első szobában találok egy posztóval bevont asztalt, körülötte hat székkel. Nyilvánvalóan itt lesznek az értekezletek.

— Nem itt — feleli.

— Hanem?

— Kint az életben.

A kormánybiztos eltökélte: nem a szobában fog ülni, hanem a vidéket járja majd!

És micsoda vidék ez! A haza milyen zengő, tanító, okos és szép szeglete...

Ennek a tündéri, gazdag és „arany jövendőre" hivatott földnek minden törekvése, gondja, jövendője itt fekszik előttem egy kötetben, amelynek súlya — megmérték! — nyolcvan deka, borítása piros, s borítéklapjára ez van ráírva: *Tokajhegyhalja rekonstrukciója, tizennyolc műszaki térképpel.* Készítette Irányos József, a budapesti Szőlészeti Kutató Intézet tudományos munkatársa. Javaslatokkal ellátta Czeglédy László kormánybiztos. A tét, amelyről szó van: Hegyalja felvirágoztatása! Czeglédy egyelőre kilencven millió forintot kért hozzá.

De mielőtt felterjesztette volna a Minisztertanácshoz — s ez ismét jellemző munkája módszereire — először a megyei pártbizottsággal és a megyei tanáccsal tárgyalta meg.

— Tudjanak mindent a megye gazdái. Én nem nélkülök, hanem velük akarok dolgozni!

Március elsején a miskolci megyei tanácsnál összeültek a párt és a tanács képviselői, az ország minden jelentős szakembere. Kossuth-díjasok és egyetemi tanárok, tudományos kutatók, a szőlő, Hegyalja szerelmesei és egyértelműen azt mondották: ezt a tervet meg kell valósítani! És ismét a módszerek: Czeglédy nem a Minisztertanácshoz, hanem a Hegyalja felvirágoztatásában érdekelt társminisztériumokhoz terjesztette fel a tervet, hogy mondják meg: mit tudnak segíteni. Ha megjön a véleményük, a nagy terv, a szép jövendőt melengető nyolcvan dekányi papiros a Minisztertanács elé kerül, hogy életté legyen.

Még két dolog jellemző erre a férfire. Az első: hit a szárnyaló, merész jövőben. A második pedig az anyagi lehetőségeinkkel, az ország mai teherbíróképességeivel, a jelennel való számotvetés. S az a jó, hogy a szárnyalás — és ezt tessék szó szerint venni, repülőgépről van szó! — meg a józan valóságismeret szépen megfér és összefonódik benne.

Nézzük az elsőt. A sátoraljaújhelyi Mezőgazdasági Technikum tangazdaságában tizenöt hold telepítésre megyünk

ki először. Parlagföldön telepítenek, amely egyszer, valamikor szőlő volt...

— Az idén, először Magyarországon — repülőgépről fogunk permetezni.

Meghökkenek: mikor még ilyen súlyos gondjaink vannak Hegyalján, ilyen merészen előre szaladunk?

— Megvan minden lehetőségünk rá. A Növényvédelmi Szolgálat gépe jön ide, de a repülőgépről való permetezést csak nagyüzemi területeken végezhetjük. Nadrágszíj parcellák felett a gép nem dolgozhatik.

Valaki aggályait hangoztatja: hogyan fogja belepni a permetezőszer, a bordóilé a levelek alját? És mi lesz a gyümölcsfákkal? — A permetezés — feleli Czeglédy — csak az őszibaracknak árt. Ahol ilyen gyümölcsfa van, a permetezést nem alkalmazzák. Ami pedig a szőlőlevelek fonákját illeti, a repülőgépről szétszórt bordóilé páraként lepi be az egész vidéket, tehát a levelek fonákját is éri!

És elköszön, Tarcalra siet, ahol Rázsó Imre várja, a Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet igazgatója. A megbeszélés tárgya: Hegyalja nagyüzemi gépesítése.

De vajon csak ez jellemző mai helyzetünkre? Ne vessük el a sulykot. Este újra találkozom vele, egy espressóban, fekete közben, munka után. Mindjárt éjfél. Meghívókat mutat: Tállyára, Tolcsvára, Tokajra hívják egyéni parasztok, gazdakörök, népfrontszervezetek. Száz és száz dolgozó paraszt fogja megkérdezni: mit tud adni? Mit tud segíteni?

Egyelőre: sem hitelt, sem trágyát, sem gyökeres oltványt nem tud adni egyénieknek, mert az állami gazdaságok szükségletét sem tudja kielégíteni. Egy hold új szőlő telepítése harmincezer forintba kerül. A Minisztertanács elé kerülő terv javaslata szerint az egyéniek minden hold után tíz esztendőre kétezerötszáz forint hitelt fognak kapni, a gyökeres oltványt huszonöt százalék kedvezménnyel vehetik, s a parlagon létesített új szőlőterület tizenöt évig adó- és beadásmentes. De ez még csak terv!

— E pillanatban mit tud adni a kormánybiztosság az egyénieknek?

— Csak utakat és védelmet az erózió, a hegy pusztulása ellen.

— És mit fog mondani a gazdagyűléseken?

— Az igazat fogom megmondani.

Lehet, hogy nem fogják megtapsolni. De bízni már fognak benne!

Most pedig nézzük meg a valóságot, amelyből a felvirágoztatás munkája kiindul. A valóság eléggé zord. Meg fogjuk kísérelni azt is, hogy feleljünk erre: miért zord? Milyen korszak hibájából az?

A helyzet ma a következő:

Hegyalján van: 8500 hold szőlőnk, ebből hasznavehetetlen parlag 1300 hold, fiatal telepítés 400 hold, negyven éven felüli, közepes 2300 hold, öreg szőlő 2600 hold, nagyon öreg és hiányos (50—60 éves) 1900 hold.

(Ezek a számok eltérnek régi számjainktól. Időközben ugyanis megtörtént az egész hegyaljai szőlőterület pontos felmérése.)

Tehát négyszáz hold jó szőlő ott, ahol Rákóczi idejében tizenkétezer hold volt, Mátyás király korában pedig tizenötezer! Hunyadi ebből tartotta el a fekete sereget, Rákóczi borkivitelből fedezte a szabadságharc költségeinek jelentős részét!

Hogyan pusztult ez a tündöklő nemzeti vagyon? Ezt a pusztulást a mi számlánkra írni: súlyos tévedés! Bethlen András gróf földművelésügyi miniszter 1890. évi miniszteri jelentésében megállapította, hogy „teljesen vagy nagyobb részben elpusztultak a szőlők Tokajhegyalján". Utóda, Darányi Ignác, 1896-ban közölte, hogy „az ország szőlőterülete a filoxera előtt hatszáztizennyolcezer hold volt. Ebből 1896-ig háromszáztizenkétezer hold pusztult el". A filoxera után a régi területek jelentős részét nem telepítették be. Amit újratelepítettek, kivénült. A kérdés egyik tudósa, a kiváló Irányos József 1955-ben állapítja meg: „Egész Tokajhegyalja a természet rendje szerint kivénült." Ötvenhatvanéves szőlő már nem szőlő, hanem rom. Ezt a pusztu-

lást megtetézték hazafiatlan elemek: egy tállyai szőlőbirtokos például százezer liter tokaji borral áthajózott Amerikába, s gyönyörű szőlejét pusztulni hagyta. Egy Sárosi nevű kulák kiszórta tarcali szőlejéből a tőkéket és felszántotta az egész területet. Miféle liberalizmus kellett ahhoz: tűrni ezt? Nem látták a helyi és megyei pártszervek az osztályellenségnek ezt a sunyi támadását a nemzet vagyona ellen?

A felszabadulás ezer és ezer dolgozó kisparasztnak, alkalmazottnak, vasutasnak, tanítónak, agrárproletárnak juttatott szalagföldeket, ahol korszerű szőlőművelést folytatni nagyon nehéz. De ebből nem az következik, hogy Tokajhegyalját, a földet felosztani hiba volt, hanem az, hogy ez nem elég. Hogy a földosztás után tovább kell lépni. Hogy több kell a virágzáshoz, a boldog paraszti jövendőhöz, mint a puszta földosztás. Ez a több: a társas művelés.

De hogyan áll a társas művelés ügye? Milyen a földmegoszlás Tokajhegyalján? Kié a nyolcezerötszáz hold szőlő?

Termelőszövetkezeti föld száznegyvenhat hold (egy egész hét tized), állami, kísérleti, tan- és célgazdaság kétezerháromszázkilencven (huszonnyolc százalék), egyéni termelőké ötezerkilencszázhatvannégy (hetven egész háromtized százalék).

Hétezerkétszáz hold tokajhegyaljai szőlőnkből közel hatezer holdon a nagyüzem előnyei, gépei, szervezettsége, tervezése nélkül termelni: így a paraszti elmaradottságból kiemelkedni nem lehet. Amíg ez a helyzet fennáll, dőre álom olcsó tokaji borra gondolni és emelni hegyaljai borexportunkat! Mátyás király és a tizenötezer hold: ez szép volt. De hogyan juthatni el ide? A fél, vagy egy holddal rendelkező hegyaljai kisparasztok miből tudnak holdanként harmincezer forintot új telepítésekbe befektetni, mikor az új telepítés csak a negyedik évben fordul termőre? Ilyen befektetésekre csak módosabb, középparaszti gazdaságok, de mindenekelőtt az állam és a termelőszövetkezet képes!

E két kimutatással feltártuk Tokajhegyalja mai helyzetét. S míg fut velünk a gépkocsi, tavaszi páráktól kéklő hegyoldalak, várromok között, s míg idézzük a hegyaljai forra-

dalmakat és szabadságharcokat, az értelem felidézi az új, forradalmi átalakulások szükségét is.

Hogy mi következik e két kimutatásból? A kormánybiztos így felel:

— Az eltökélt, szívós telepítési munka. Másodszor pedig a társas gazdálkodás elősegítése.

Nézzük meg tehát a szaporítóanyag, azután egy termelőszövetkezet ügyét.

(Annyi új szőlőt telepíthetünk, amennyi gyökeres szőlőoltványt elő tudunk állítani. Az oltvány alapja a vadalanyvessző. Vad szőlőre ojtunk furmintot és hárslevelűt, mert ez ellenáll a filoxerának. Az anyató vesszeje támberendezésekre fut fel. A támberendezésekhez betonoszlop, farúd és sok drótanyag kell.)

Jó hírt hozok!

A Tokajhegyaljai Állami Gazdaság tarcali üzemegységének oltványszaporító telepén pontosan egy esztendővel ezelőtt a következő párbeszédet jegyeztem le:

— Hány oltványt kellett volna ebben az évben előállítani?

— Kétmilliót.

— És a teljesítmény?

— Kétszázhetvenezer.

— Miért?

— Májusi fagy. Jégverés. Kevés a faanyag. Alig kapunk támberendezést.

Idén, pontosan egy esztendő múlva ugyanott megkérdeztem ugyanazt az embert, Bóna István barátunkat, a tarcali üzemegység vezetőjét:

— Mi a helyzet?

— Betonoszlopot, drótot kaptunk bőven. Az Állami Gazdaságok Minisztériuma egymillió forintot utalt ki támberendezésekre. Ezenkívül új előhajtató helyiséget építünk, ahol egymilliókétszázezer oltványt termelhetünk.

— És ez hány hold új telepítéséhez elég?

— Háromszázhoz.

De számoljunk csak: évi háromszáz hold. Tíz év alatt há-

romezer, húsz esztendő alatt hatezer holdat telepíthetünk. Mikor lesz újra tizenötezer hold tokajhegyaljai szőlőnk, mint a Hunyadiak korában volt?

Egyszerű a következtetés: ne bízzunk mindent az államra! Ne várjunk mindent Budapesttől! Szítsuk fel az egyéni kezdeményezést, a termelőszövetkezeti mozgalmat, az oltványszaporító szorgalmat végig Tokajhegyalján.

Van példa rá: Tállya!

De mielőtt odautazom, Bérczes István, a négyezerötszázholdas tokajhegyaljai állami gazdaság igazgatója keserűen kifakad:

— A Nyíregyházi Útfenntartó Vállalat pusztítja a drága hegyet. A régi bányákat becsukja, újakat nyit. Ha tiltakozom ellene, szalmacséplés lesz belőle. Nem tudunk ezen az állapoton változtatni.

A panasz súlyos és régi: csak a tokaji Nagykopaszon háromszázhuszonhét bányaüreget számoltak meg. Megmutatják az Állami Ellenőrző Központ válaszát is, amelyet az ÁEK VII(KB)II—1102 szám alatt intézett a panaszos Buhalla István tarcali földműveshez. „A Nyíregyházi Útfenntartó Vállalat — írják — engedély nélkül terjeszkedett és foglalt el szőlőművelésre alkalmas területeket." Czeglédy megtetézi a dolgokat:

— Előterjesztést teszek a Minisztertanácsnak. Le fogom állíttatni a kőbányákat, úgy, hogy a szőlőművelésre nem alkalmas területeken keresünk új helyet számukra.

Ez a kérdés azonban nagyon bonyolult és rendezése körültekintést kíván: vajon a kőbánya nem az országnak, az iparnak, a hazának termel? Mérgesen és keserűen állítok be Beregszászi elvtárshoz, a tarcali bánya munkaérdemrendes üzemvezetőjéhez. Dühös kifakadásainkra ezzel felel:

— Ha én évi tízezer vagon nemes kőanyagot nem adok, maguk nem jöhettek volna ide autón. És mondják, miből akarják felépíteni a hegyaljai rekonstrukcióhoz szükséges százhúsz kilométer makadám utat? Talán homokból? Én itt egy holdon termelek. Igaz. De egyetlen tőke szőlőt ki nem vágtam, parlagon nyitottam a bányát. Ha a Hegyalján parlagon hagyott ezerkétszázkilencvenkilenc holdat mind betelepítik,

veszem a sátorfámat és az utolsó holdat is átadom. De addig?!

Nem mindent az ország kasszájából várni! És megtalálni a közös gazdálkodás ügyét: erre példa Tállya.

Ha Tarcal nem tud elég szaporítóanyagot termelni, majd termel Tállya. S azon a vidéken, ahol súlyosan elhanyagolták a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztését, minden külön ösztönzés nélkül a földből nőtt ki egy csoport.

Három tállyai Hollókői összeállt. Azután jöttek a sógorok, barátok, komák. Férfiak, feleségek. Összesen tizenketten és megalakították az egyes típusú Tokajhegyalja Csillaga csoportot. És mindezt tavaly, mikor az egész országban elhanyagolták a szövetkezés fejlesztését!

Tündéri vidéken beszélgetünk az elnökkel, Hollókői Sándorral. A tizenegy férfi, meg asszony vesszőt gyökereztet egy patak mentén. Tengersík a vidék. De mögöttünk, az este kék ködébe borulva, Tállya finom pasztellszínei és édes dombjai. Az evangélikus templom, ahol Kossuthot keresztelték... a kastély, ahol valaha Rákóczi lakott... s a domboruló sír, amely alatt a szívbéli, szomorú muzsikus, Lavotta fekszik.

— Az első évben — mondja Hollókői — harminckétezer gyökeres oltványt állítottunk elő. Idén már százhúszezret fogunk.

Csak oltványszaporításra szövetkeztek. Kerestek az első évben fejenként és havonta ezer forintot. Saját földjeiket külön művelték meg.

— És ha ez így sikerült, miért nem lehetne hármas csoportot alakítani?

— Lehetne — feleli Hollókői — és lehetne nemcsak Tállyán és nemcsak testvérek, barátok, sógorok között. Lehetne tovább lépni egyet „vissza", a régi tizenötezer hold felé és merészen előre, a nagyüzem, a virágzás, az olcsó tokaji bor, a honszerelem édes vidékének virágbaborítása felé.

— Hány év kell Hegyalja újjátelepítéséhez? — kérdem a legvégén Czeglédy kormánybiztostól.

— Húsz év.

Kemény, hatalmas, erőt igénylő férfimunka ez! De az „arany jövendő", amelyet Hegyaljáról írva még Vörösmarty villantott fel, megéri ezt a kemény küzdelmet igérő viaskodást!

Én pedig negyven esztendőmmel remélem, hogy a győzelemnél is ott leszek.

1954—55

Vagy holtig derűre, vagy örökös búra... — zengi a vőfély a házasságról szóló példázatot, a búcsú utolsó szavait, s máris ugrunk a szekérre, amely az esőillatú iborfai réten át vágtatni kezd velünk Petrikeresztúrra. Haragos az ég, sír a menyasszony, leng a fehér fátyol, a lovak istrángjához kötött zsebkendő; a vőlegény násznagya, Simon Antal tanácselnökhelyettes magasra emeli a rizlinges üveget és azt danolja:

Iborfai hegytetőn,
Integet a szeretőm.
Fehér kendőt lobogtat,
Engem oda csalogat.

A vőfély félrecsapja zsebkendővel átkötött méregzöld kalapját, s míg rohanunk kopasz nyárfák, csöndes barázdák, patakvízben fürdő rétek mellett, azt feleli a násznagynak, hogy

Piciny házam teteje,
Rászállott a cinege,
Höss! le róla cinege,
Leszakad a teteje.

Teli tüdővel danol, nekiveresedve, kivárja, míg valamely mély keréknyomba huppanunk, s csak akkor mondja: Höss! A menyasszony patyolat fátylát a fröccsenő sártól féltve, felsikolt. A vőfély zengi, hasogatja a nagy eget, újabb keréknyom, s akkor megint: Höss! A nedves réteken végiggurul a kövér kacagás.

Magyarország nyolcvanhat nagyjárása közül a begyűjtésben a zalaegerszegi lett az első, az első járásból Iborfia a legjobb, a legjobb faluból a hatvanhároméves, nyolcholdas Né-

meth István barátom a legelső beadó. Neki karácsony másodnapjára egyszerre három gyereke találta meg élete párját... erre a hármas lakodalomra, erre a lányokat siratő, menyasszony fejét keszkenővel bekötő, fél járásra szóló vígasságra hívtak meg engem.

Ezt ünnepeljük most a réten rohanva át, a nagy, haragos ég alatt, Göcsej szívében, olaj- és hószagú világban, Nagylengyel mellett, a vágtázó szekereken: az édes szerelmet, a párválasztást, az életnek ezt a melengető, nagy pillanatát.

Születés, házasság, halál; a legnagyobb állomások. Egyszerre három irányból ügetnek a szekerek elé fogott vasderesek a második nagy állomás felé: az idősebb Németh-fiú a petrikeresztúri felvégről hozza a menyasszonyt, a fiatalabb egy almaillatú iborfai fehér házból, a könnyektől piros orrú Németh-kislányt pedig egy ötholdas özvegy parasztasszony legényfia, a fekete Zsömlye István viszi a szekérre fektetett deszkán ülve, karjában melengetve, mint egy hímes tojást, vagy sárga színű pelyhestollú kis csibét. Keresztúr határában, a frissen serkedő vetések, varjaktól tarkálló földek, faluvégi házak mellett már várják a barátok, komák, cimborák a vágtató menetet, s azzal fogadják a mátkapárokat, hogy

Úgy gyüjjenek párostúl,
Mint a csizmám szárostúl.

Vasárnap van, s harsog a világ. Szerda óta folyik a készülődés az eszem-iszomra. A hízott cocákat leszúrták, a hurka és a kolbász már a kemence oldalán melegszik, készek a keltes tészták, káposztás rétesek, párolog a tyúkhúsleves, főzik be a vajsárga csigatésztát, csordultig teli a kishordó, s hangolnak a szilvágyi cimbalmosok. A lomha, szürke ég alatt a fehér és fekete szín váltja egymást: a menyasszonyok földig érő tüllruhát viselnek, könnyű fehér fátylat, liliommal díszített koszorút. A vőlegények fekete ruhát, patyolat inget, fekete csizmát. A koszorúslányok rózsaszín selyemruhát, a kibodorított hajkoronákon koszorút, a vőfélyek a jobb

gomblyukban mirtuszt, a lovak színes kákót, hószínű zsebkendőt, a szénával tömött szekerek alján butykosok gömbölyödnek, benne göcseji bor, a jókedv serkentője!

Esküvő után egyszerre két faluban, három háznál kezdődik a lakodalom. Melyiket szeressem? Melyiket válasszam? Bódis Imre keresztúri parasztember házában Németh István pesti gépkocsivezető tartja lakodalmát Bódis Annával; Szemes Antal ötholdas gazda iborfai portáján Németh Géza nagylengyeli távszivattyúkezelő olajmunkás mosolyog jövendő élete párjára, Szemes Annuskára; az öreg Némethéknél Iborfián, Németh Ilonka járja az első csárdást szerelmes mátkájával, Zsömlye Istvánnal. Egyszerre három testvér, a lakodalmasok közt két Anna, két István, s mindez Istvánnapon, a vén örömapa, Németh bátyám nevenapján, a hóhullástól terhes ég alatt, három portán, két faluban, világ végén, Göcsej mélyén!

Németh bácsiék kérlelésére Iborfiára megyek át, amely olyan pöttöm, olyan kicsi, hogy elférne a tenyeremen. Előtte a halkan zengő Cserta-patak, körülötte rétek, s fent a dombon, mint bokréta a legény kalapján, harminchárom házikó. Az egyik benne Németh bácsié, szép kis fehér porta, ahol már indul az évszázados régi szokás, a vacsorát megelőző lakodalmas kérdezgető. Vizsgázol ám, násznagy uram, mi van a kobakodban! A vőlegény vőfélye leckéztet, ilyenformán: Mikor állt az úristen féllábon? Csend. Azután a válasz: Mikor a szamár hátára lépett. Jó. Melyik évben volt három hét? Nehéz befogni ezt a vén násznagyot: Hát 1777-ben. Hun vót Krisztus, mikor sem az égben, sem a földön nem vót? Fészekaljnyi gyerek várja a választ. Hát a szamár hátán volt.

Míg násznagy uram vizsgázik, a harmadik lakodalmas házban már szól a cimbalomszó, a kiürített nagyszobában ropják a táncot, s a vőlegény, Németh Géza olajmunkás, meg a menyasszony, Szemes Annuska szégyenkezve és mély-

ségesen megilletődve, a leány fehérben, a fiú feketében, ülnek a fal mellett, egy gólyalábú asztal előtt, s egymás kezét fogják forrón és szerelmesen.

Abban a pillanatban toppanok be, mikor a vén Göcsej összetalálkozik a fiatal Göcsejjel. Különösen szép a csend. Elhal a cimbalomszó. Az ajtó felpattan, s a zsúptetős házban, a mestergerenda roppant karja alatt ünnepi feketében megjelennek az égbetörő acéltornyok, az olaj emberei: Székely Gyula és Nemes János nagylengyeli brigadérosok. A munkatársukhoz jöttek, a hű baráthoz és híres emberhez, mert a vőlegény a „bányászat kiváló dolgozója"; keze, amely most olyan habkönnyen és olyan gyöngéden szorítja az Annuska kezefejét, hétköznapokon ezer és ezer köbméter nyersolajat küld a vezetékeken át az országnak.

— Csak vígan! — köszönt be az egyik brigadéros, s rákezdi:

Ez az utca, de széles!
Menyasszonyunk beszédes,
Vöröshagyma keserű,
Menyasszonyunk gyönyörű.
Sárga csikó, selyem nyereg,
Vőlegényünk derék gyerek.

Mire a többiek:

Akinek itt kedve nincsen,
Annak egy csöpp esze sincsen.

Költők nemzete! A magyar élet nagy, forró és gyönyörű pillanataiban mindig versben beszél. Micsoda mélyből tör elő ez a nyersolaj, ez a versformáló kedv, ez a rímeket csiszoló szorgalom, ez a lírát melengető ősi láng?! Az egyik nyoszolyólány felkiált, de nem azt mondja, hogy igyunk, hanem azt, hogy

Körül fodros a szoknyám,
Koszorúslány ihatnám!

Összecsendülnek a vendégeket fogadó poharak, s miután a fal mellé fektetett lócákon elhelyezkedünk, nyílik az ajtó, s

elsőnek özvegy Szelesfeiné jelenik meg a sárga metéltet rejtegető, párolgó tyúkhúslevessel:

Ez az a jó metélt,
Amit a menyasszony
Sírva metélt.

Néhány pillanat múlva már elveszünk a leves tetején úszkáló aranyló karikák illatának páráiban. De nem sokáig, mert Szelesfeiné s nyomában a komaasszonyok újra megjelennek, bőhasú tálakkal, és azt zengik, hogy

Paradicsom zöld levele,
A menyasszony Anna neve . . .

Tyúkhús következik, sűrű paradicsommártással. Utána sárgán, mint a vaj, puhán, mint a porhó, édesen, mint a jó szerelem, a rétesek jönnek, Szelesfeiné költői szavainak kíséretében:

Itt a rétes,
A kerekes,
Menyasszonyunk
Be szerelmes!

Valahonnan a szív tájáról útnak indul egy meghatott rezdület, megérinti a torkot és átszövi a szép szemet: a halovány, barna hajú menyasszonynak hull az a boldog könnye a rétestészta mákszemeire. Sűrű, veres bort iszunk, utána a káposztalevesben disznófarkát keressük, azután ízek és borok zamatában úszva kissé elcsodálkozunk: a versformáló kedv elapadt talán? Mert a kásás, rizses aprólék előtt elmarad a Szelesfeiné bejelentése. Egyszerre égő szemű gyerekek settenkednek be a játék bizsergető izgalmait várva, nyomukban Fehér Imre vőfély ront be az ajtón, kezében hosszúnyakú meszelőt tartva s nyomában, mint a göcseji népmesék vasorrú bábája, boszorkánynak öltözve elibénk toppan Szelesfeiné. A vőfély rázendít:

Szegény szakácsnőnk a kását, míg odakünn keverte.
Jobb kezét a tűzzel szörnyen megégette.
Ezért barátaim, most erszényt nyissanak,
Kisbankót, nagybankót, tányérba rakjanak.

Aki nem ad, be lesz meszelve! Fizetünk, mert félünk. Násznagy uram vonakodik, incselkedik ... durr be a meszes ládát, ide a meszelőt, bepingáljuk a vén zsugorit! Kisbankó menti meg (egy tízes), utolsó pillanatban dobja be a nagy, levesszagú, piros merítőkanálba.

Miután a sűrű borral lenyomtattuk a hurkát és a kolbászt is, indul a vigalom. Egy óra múlva táncra perdülnek még az öregek is. Engem elkap Szemes Lajosné, a háznépe távoli rokona, öklömnyi kis öregasszony, s úgy megroppant, hogy városi derekam majd belészakad kévekötéshez szokott vén keze szorításába. Rikít:

Jaj, de piciny ez a ház,
Kirúgom az oldalát!

Hát hozzak szégyent a pesti betűvetőkre? Ropjuk a mamával inunk szakadtáig.

... Hujujujujujuj. Hujujujujujuj. Derengeni kezd. A násznagy hirtelen int. A muzsika elhal. Leteszik a cimbalomütőt. A vőfély kiált:

— A menyasszony eladó! Ki mit ád érte?

Lekapják a koszorúját, a komaasszonyok keszkenővel kötik be a fejét, s körbehordanak egy avasszegélyű, viseltes szalmakalapot.

— Ki mit ád?

Tolakszanak a legények, az olajos brigadérosok, de még a vénemberek is. — Öreg kecskék, kéne a só? — kiált rájuk az én kedves, táncos, töpörödött táncosnőm ... de egyszerre ott terem a szalmakalap előtt a vőlegény, kirántja erszényét, bevágja a bukszát, a cigány kacsint, a cimbalmos végigjátszik egy futamot, Németh Géza elkapja asszonya derekát s kezdődik az egetbontó, házatrontó, csürdöngölő menyasszonytánc.

Sír és nevet a kis asszony, hull a könnye, hull a verítéke; násznagy, vőfély, koszorúslány meg körülállják s dübörgik a dobhártyát szakajtó kérdést:

— Vagy holtig derűre, vagy örökös búra . . .

A kicsi asszony öreg édesanyja, aki már régóta nem tud „táncúnyi", s egész éjjel melengette reumás, beteg lábát a kemencepadkán, betotyog, erőtlen kezével megérinti a táncoló vőlegény széles vállát, esdeklő tekintetét a fiúra veti, s azt kérdezi:

— Hóttig derüre, ugyi fijam . . .? Hóttig, ugyi?

A fiú nem felel, csak átöleli párját forrón és eltéphetetlenül, szemével a kijáratot keresve, s a csókszagú reggelben lassan, egymáshoz borulva megindulnak az új otthon, a fiú szüleinek háza felé.

Az otthonhagyott édesanyából feltör a zokogás; s a kis falura borvörös napfejével ráragyog egy új élet első reggele.

1955

MI TÖRTÉNT A KOSSUTH-DÍJAS SZODORAI ISTVÁNNAL?

Szodorai István, a csepeli Rákosi Mátyás Művek Kossuth-díjas esztergályosa, 1954. január 12-én délelőtt a budapesti rádióban bejelentette: vidékre megy, hogy segítse felvirágoztatni a mezőgazdaságot.

Az ország legnagyobb üzemét felcserélte az ország egyik vidéki kisüzemével, a mezőhegyesi Gépjavító Vállalattal. Itthagyta ismerőseit, barátait és családjával együtt nekivágott egy tízezer lakosú tiszántúli nagyközségnek, ahol nem ismert senkit. A fővárost felcserélte egy faluszámba menő helységgel. Budapest fényeit a vidéki sárral. Az élet megszokott, kialakult formáit, szokásait, rendjét az ismeretlennel. Az országos hírt álmokkal, hogy majd ő megmutatja ...

Egy esztendőre rá utánamentünk Mezőhegyesre, hogy megvonjuk első évének mérlegét.

Mivel kezdődött az első év?

Fanyarul felel:

— Egy kilakoltatással.

Megdöbbenve jegyzem fel, hogy egy nappal ideérkezése után a mezőhegyesi Állami Méntelep vezetősége ki akarta lakoltatni abból a kétszobás, szép és tágas szolgálati lakásból, amelyet a Gépjavító Vállalat igazgatóságától kapott.

Azoknak, akik kevésbé ismerik Szodorait, néhány vonással szeretném bemutatni. Nagyváradi származású és harminchatéves. Kisebb megszakításokkal 1939-től 1948-ig katona volt, illetve hadifogoly a Szovjetunióban. A háború alatt nősült meg, felesége váradi leány. Egy gyerekük van, élénkszemű kislány, Csöszi, aki 1944-ben született. Édesapja először háromhetes korában látta, másodszor ötéves korában.

Mikor a hadifogságból megjött, a gyerek visszahúzódva fogadta és azt kérdezte: „Te ki vagy, bácsi?"

A vasesztergályos Szodorai normás lett a csepeli Rákosi Mátyás Művek szerszámgépgyárában. Néhány elmaradt ember panaszkodni kezdett a Szodorai által megállapított idők, normák ellen. Azt állították, hogy ilyen normák mellett még száz százalékot is nehéz elérni. Szodorait leváltották. A volt normás visszament esztergályosnak az üzembe.

— ... És a saját „feszített" normáimmal lettem Kossuth-díjas — mondja.

Mikor e „feszített" normák mellett három- és négyszáz százalékot ért el, az elmaradt és kevésbé öntudatos emberek most már azt terjesztették az üzemben, hogy azért állapított meg ilyen „laza" normákat, mint normás, mert előre tudta, hogy le fog kerülni a géphez.

Arcképéhez hozzátartozik, hogy derűs és jókedvű ember, modora közvetlen, egyénisége szeretetreméltó; kedves fiú, ez az első benyomás róla. Tiszta arc, jókedvű szemek, szabályos vonások és kellemes hang. A külső vonások nem arra vallanak, hogy Szodorai nagyon eltökélt ember, elhatározásai véghezvitelében állhatatos és konok. Pedig jellemének lényeges vonása ez: ritkán lankad, életeleme a harc, kitartása szívós. Minden szabad idejét családjával tölti; Csöszi a büszkesége. Színházba és moziba már Pesten is ritkán járt; a könyveket viszont szereti. Nagyon kedveli a jókedvű, merész dolgokat: gyakran ébred fel éjjel, töri a fejét gépeken, újításokon, új munkamódszereken. Van két doromboló szürke cicája, meg egy Fickó nevű, láncon tartott mérges és bolondos kutyája. Soha nem kártyázott. A jó bort megissza ugyan, de módjával. Egy-két fehér fröccs, azután gyerünk haza.

Egy éve kelt elhatározását, hogy vidékre megy, a párt és a kormány nagy megbecsüléssel fogadta. Mindent megkapott, amire szüksége volt, s amit kért. Családjával és két szoba bútorával együtt leköltöztették Mezőhegyesre, ahol a Gépjavító Vállalat egy felszabadult szolgálati lakást, kétszobás, verandás, kertes, szép és tágas házat juttatott neki. A kilakoltatási vitát (az épület ugyanis telekkönyvileg még ma is a méntelep nevén szerepel) Szodorai javára döntötték el,

megtarthatta a lakását. A Földművelésügyi Minisztérium kinevezte a Gépjavító Vállalat forgácsolórészlegébe üzemvezetőnek. Ez az üzem a Viharsarok legalább fél megyényi területén végzi cséplőgépek, traktorok, kombájnok, gőzekék javítását, gyárt traktordinamókat, permetezőgépeket, szivattyúkat, csemeteültető gépekhez különböző alkatrészeket, csuklókat, tárcsákat.

Az üzem legfontosabb részlegének a parancsnoka Szodorai. Mivel 1953-ban átlag havi háromezerötszáz forintot keresett Csepelen, három hónapig Mezőhegyesen is megkapta régi fizetését. Három hónap múlva kétezer forint lett a törzsfizetése, ehhez több alkalommal havi nyolcszáz forint prémium járult. De mert a prémium bizonytalan, s senki nem akarta, hogy Szodorait jelentős jövedelemcsökkenés érje, az Állami Gazdaságok Minisztériuma, amelynek hatáskörébe került a mezőhegyesi üzem is, havi kétezernyolcszáz forint személyi fizetést állapított meg részére. Kapott ezenkívül közel egy holdnyi kukoricaföldet, hogy disznót is hizlalhasson és Mezőhegyes határán belül két helyen gyümölcsöst, összesen nyolc dió-, öt barack-, négy szilva-, három cseresznye- és egy almafával. Beválasztották az üzemi és falusi pártszervezet vezetőségébe, a járási pártbizottságba Kovácsházán, és a megyei pártbizottságba Békéscsabán. Magos József, a mezőhegyesi üzem igazgatója, a Gépjavító Vállalat öntudatos munkásai, a kommunisták és a forgácsolórészleg szakmailag legképzettebb emberei jó szándékkal, szívesen és örömmel fogadták.

De egyet nem kapott meg s nem tudott kiyívni egy esztendő alatt sem.

— Mit? — kérdezem.

— Az üzemi munkásság és falusi lakosság másik részének jóindulatát.

Ez a hiány később hibák és súlyos bajok forrása lett.

A helyzet e pillanatban a közvetkező:

Megkérdeztem Szodorait, úgy beszélgetésünk harmadik órájában, otthonában, a duruzsoló, meleg kályha mellett:

— Nos, és hová mennek Szilveszterre?

— Sehová, — felelte.
— Nincsenek talán barátai Hegyesen?
— Nincsenek.
— Kivel szoktak összejárni?
— Senkivel.
— Milyen a viszonyuk az igazgatóval?
— Rossz.

A válaszok, mintha a húsomat égették volna...

Mi az oka mindennek? A válaszokat követő hűvös és nyomasztó csendben eltökélem: legjobb a bevált, régi módszert elővenni — az oknyomozást. Nincsenek véletlenek; Szodorai, az élő, gondolkodó, töprengő, viaskodó, harcoló és olykor szenvedő ember sebzett lelke mögött bizonyára nyomasztó emlékek húzódnak meg. Csakhogy az emberi lélek törékeny. S mivel tudom ezt, mindig óvakodom ajtóstól betörni. A lélek kamráiban lábujjhegyen szokás járni, gyöngéden beszélgetni, de forró szeretettel.

Szodorai István a mezőhegyesi Gépjavító Vállalatnál kiemelkedő eredményeket ért el. De vajon elég a gazdasági siker? Az a győzelem, amelyet a termelőmunkában vív ki egy ember? Teljes siker-e ez?

— Volt ez azelőtt élüzem? — kérdeztem Szodorait.
— Soha — feleli.
— És azóta, hogy idejött?
— Kétszer lett az.
— Hány sztahanovista dolgozik ma itt?
— Harmincöt, — feleli.
— És azelőtt?
— Tizenkettő.
— Hány sztahanovista dolgozott azelőtt a forgácsolórészlegben?
— Egy sem.

És mennyit nevelt ő? Kettőt.

Mindezt elismeri Magos József igazgató is. Szodorai rendkívül sokat tett az üzem termelésének felvirágoztatásában. Része van abban, hogy a gépjavító kétszer élüzem lett. A munkásokat segítette és segíti. Nagytehetségű ember, kiváló munkás, ragyogó esztergályos, sokat töprengő, újító

ember. Sokat köszönhet neki Mezőhegyes, a megye, a Viharsarok, a magyar népgazdaság, a békési dolgozó parasztság.

— Igaz, — kérdeztem az igazgatót, — hogy kettőjük viszonya feszült?

Hatalmas, szélesarcú, fekete ember Magos. Pesti munkás, egy ideig a szolnoki Gépjavító Vállalat igazgatója volt, s egy éve Mezőhegyest vezeti.

— Több, mint feszült, — feleli kérdésemre. — Egyenesen tűrhetetlen.

— És mi az oka ennek?

— Az ő hibái is, bizonyos önteltség, túlzott önbizalom, nem egy esetben dölyf, nagyravágyás, az igazgatói jogkör lebecsülése... s bizonyára az én hibáim is. Viszonyunk annyira megromlott, hogy legutóbb olyan súlyosan összevesztünk, hogy a jelenet után a megyei pártbizottságot kértem, segítsen tisztázni a kérdéseket.

A válaszok, bármilyen teljes értékűek is, nem elégítenek ki. Két munkás, két kiváló vezető ember viszonya nem romlik meg egyszerre, véletlenül, külső okok nélkül.

— Miből keletkezett legsúlyosabb vitájuk?

Szodorainak volt egy újítása. Az újítás bevezetéséért egyetlen fillért sem kért; hogy ezt jól tette, vagy rosszul, más lapra tartozik. Célja az volt, hogy a munkát gyorsabbá és pontosabbá tegye. A munka, s az újítás részleteit nem sokan érthetik meg. Ezek műszaki szakkérdések. Röviden arról volt szó, hogy egy traktoralkatrész, a mellsőbak megmunkálását esztergapadról marógépre vitte át.

— Az újítás bevezetését, — feleli Magos, — akkor nem engedélyeztem, mert beruházási keretem már kimerült, az újítás bevezetése háromezer forintba került volna s én nem tűrök az üzemben fekete beruházást, akkor sem, ha az előrelendítené a termelést.

— És arra nem gondolt, hogy a megyei pártbizottság segítségét kérje? Hogy kerethiány nem lehet akadály egy fontos újítás alkalmazásánál? Ha a pártbizottság telefonált volna Pestre...

Az „Új világ"-ban, ahol terítetlen faasztal mellett ülünk, csend lesz.

— Talán én is ideges voltam a szóváltásnál... — teszi hozzá.

— Valami más ellentét nem volt? Azelőtt? Régebben?

— Volt. Sok.

Úgy látom, most már eljutok abba a sűrű, nehezen átlátható és nem egykönnyen kibogozható szövevénybe, amelyet emberi viszonylatoknak hívnak.

Visszamegyek Szodoraihoz. Óvatosan, nehogy sebeket sértsek és eltemetett, rossz élményeket egyszerre tépjek fel, megkérdezem:

— Eléggé megbecsülik Szodorai elvtársat az emberek?

— Az emberek egy része nem.

Nem minden keserűség nélkül meséli, hogy egy láthatatlan csoport, a hegyesiek egy része, akiknek nevét sem ismeri, akikről azt sem tudja, mi bajuk vele, olykor megkeserítették az életét. Beérett kukoricáját törés előtti napon éjszaka lelopták. Hogy kik? Nem tudja. Két kis kertjének gyümölcseit, míg Pesten járt, leszedték, s szekéren, kosarakban elhordták. Fickót, kedves kutyáját, parittyával sebezték meg. Más alkalommal, míg feleségével együtt Pesten volt, éjszaka feltörték udvari kis kamráját.

Ha kitették a lábukat a házból, már szárnyrakelt a pletyka. „Az Új világ kocsmában isznak." Ha későn mentek haza, „lerészegedtek". Ha korán, „de hamar berúgtak". Néhány ember azt mondta neki, hogy az igazgató féltékeny rá és el akarja távolítani. Az igazgatónak azt mondták, hogy Szodorai veszedelmes ember, mert az állására tör.

Terjedt, mint a szétfröccsenő sár, a rágalom.

— Igaz, — kérdem Magost, — hogy ez a légkör rontotta meg kettőjük baráti viszonyát?

— Igaz, — ismeri be az igazgató.

— És kiknek állt érdekében, hogy önt elkeserítsék? — kérdem később Szodorait.

— Nem tudom.

Én tudom. Akadnak még emberek, akikben él a vak irígység, a más tehetsége miatt érzett sanda düh, kapzsi mohóság, amely nem munkával, hanem tolvajlással akar javakat szerezni, mások összeveszítése felett érzett káröröm: mindaz

a hitványság, amely embert az ember farkasává tette s amely „erkölcs" még él egyesekben, ha haldokolva is. Orvosok mondják, hogy a haldoklók erősek. Minden érzés akkor a legpusztítóbb, mielőtt végleg kilobban. A régi erkölcsnek haláltusája folyik a mi korunkban, de ez az „erkölcs" még jelen van s kúszik közöttünk, mint az ázalag.

Magos is, Szodorai is beismerik, hogy ennek a kérdésnek nem néztek eléggé a mélységeibe.

Az a csepp, amelyet az ország tengeréből kiemeltünk, egymaga is bizonyítja és ábrázolhatja, mennyire hasznos, helyes és szükséges volt a pártnak az a megállapítása, amely a politikai munka elsődlegességét hangsúlyozta ki.

Nem elég sikert sikerre halmozni a gazdasági munkában, mint Szodorai és Magos tették; az ő munkájuk, kommunistáké, mindenekelőtt az, az is, hogy foglalkozzanak, törődjenek azokkal az emberekkel, akik a csavarokat csinálják, a gépeket összeszerelik, a mezőhegyesi parasztszekereket ácsolják.

A politikai munka elhanyagolása tönkreteheti gazdasági sikereinket is. Volt pillanat, mikor Szodorai is gondolt arra, hogy mindazt, ami vele történt, nem bírja tovább; örökre itthagyja Mezőhegyest.

Könnyű lenne mindenkire, aki Szodorai és Magos viszonyát megrontotta, aki Szodorai és családja életét elkeserítette, azt mondani, hogy — ellenség. A könnyű ítélet soha sem jó dolog. Hasznosabb és célravezetőbb lesz kikutatni, felkeresni azokat az embereket, akik mindezt Mezőhegyesen Szodorai ellenében tették. Türelmesen belenézni tettük indítóokába. Ha kell és lehet, ezeket az indítékokat kiküszöbölni. Beszélgetni velük és meggyőzni a hegyesi embereknek azt a részét is, amely még nincs velünk, arról, hogy legyen velünk. Törődni gondjaikkal, foglalkozni munkájukkal, türelmeseknek lenni és forrón emberszeretőnek, megnézni az életüket, a lakásukat, a kamrájukat, gondjukat, a gyermekeiket, a vágyaikat, segíteni a törekvéseiket, szétoszlatni tévedésüket és gyomlálni a gazt, amely lelkükben burjánzik: szóval politikai munkát végezni közöttük.

— Igazgató elvtárs megtette ezt? — kérdem Magost.

Nem volt elég ideje hozzá.

— És Szodorai barátom?

— Bizony, elhanyagoltam én is.

Búcsú előtt megkérdezem:

— Mindannak a tudatában, ami itt Szodorai elvtárssal történt, újra lejönne ide?

Villanásnyi időre arra gondolok, ezt fogja felelni:

— Nem.

De mást mond. Átöleli Csöszit, s nem rendkívüli erővel és magasztosan, csak jókedvűen és egyszerűen azt mondja:

— Igen.

De mivel úgy érzi, hogy válasza röpke volt a kérdés súlyához képest; hogy nem eléggé indokolt, s mintha én sem érezném egészen őszintének, szó szerint hozzáteszi:

— Szeretek harcosan élni.

S ha így van, Szodorai elvtárs, kérjenek és kapjanak még több segítséget a megye kommunistáitól, a járási és megyei pártbizottságoktól, hogy ne csak az emberek szerszámaival foglalkozzanak, hanem többet az emberek lelkével, erkölcsével, nevelésével, átgyúrásával is.

Mert végleg csak akkor fogunk győzni — még Mezőhegyesen is.

1955

De jó árnyas fa alatt megpihenni! Forrásvízből meríteni! Anyánk keblére borulni!

Milyen jó dolog kanásznótákat zümmögni; félig lehunyt szemmel rokka pörgését figyelni; verbunk padlóhasító döngését hallani; vén csontfaragó teremtő kezemunkáját lesni; hazatalálni; megfürödni abban az alkotó jókedvben, amelyet a nép művészete jelent.

E vágy vitt Somogyországba. Ez ösztönzött arra, hogy napokig barangoljak hóval teliszórt falvak között, rálépjek jégcsapok csipkéivel díszítette tornácok grádicsára, betérjek paraszti porták műhelyébe, jegyezgessem régvolt berki kanászok dalát, figyeljem hímző asszonyok boszorkányöltéseit, csontfaragó mester bizsókjának (vésőkésének) éles sercenését, amint az ökörszarv mérges szarujába hasít.

Egy-két utat már betemetett a hó. Néhány földútról menetközben kellett visszafordulni. Némely falu meglátogatásának tervét hideg csontkezével keresztülhúzta a tél, amely befagyasztotta autónk benzinvezető csövét. A Balatonhoz közeli Újtelepre, az északsomogyi Buzsákra, Kaposvár alatt Simonfára és a Drávához közeli Berzenczére eljutottunk.

Újtelepre este érkeztünk meg. Félórás gyalogút várt még ránk, a messzi házsorokhoz vezető kanyargós dűlőn, hol a föld felett ritka köd futkározott, s kéken, töretlenül szikrázott előttünk a hó.

A csontfaragó Boszkovics János Beszti portáján, ahová benyitottunk, először csend fogadott, s a zajtalan, áthatolhatatlan sötét.

Nagykövet

Halló!

Senki?

Csak a tikkadt, jéghideg csend. Kutya sem ugat, fény sem szűrődik ki. A konyhában állunk; tanácstalanul.

— Beszti bácsi! Halló!

Gyufa pattan, fellobog a petróleumlámpa piros lángja. A nagyszobában négy vénember ült a sötétben, szótlanul és evett. Vajon miféle gondolat szaladgált közben a ránclepte homlokok mögött? Miféle érzések? Emlékek? A fekete sötétben?

Ágyszélen ülnek, kissé előrehajolva, némán, szemüket a mélytányérra vetve, melynek alján szegett kenyér s csonttávált, fagyos szalonna pihen.

Kiválik a rokonok közül egy kistermetű, de széles ember, s cammogó medvejárással elénk lép. Megszorítjuk tömött és érezhetően sebhelyes kezét. A vén Beszti, a csontfaragó! Érett nyugalom árad belőle. Feje hatalmas és gömbölyű. Orra nyergén okuláré ül, homloka boltozatán házilag nyírt játékos és szertelen tincsek. A tincsek még feketék. De az öreg már túl van a hetvenen.

Villanásnyi idő alatt megmér. Aztán nézi, hogy nézzük. Mély pincehangján hellyel, barátsággal és szalonnával kínál, s azt mondja:

— Ilyen vén kölök nincs már sok? Ugyi?

Kedves, édes öregapám! Nyolcéves kora óta gulyás, hatvanöt éve farag, huszonhat unokája, tíz dédunokája van.

— Havi ötszáz forintot kapok az államtól ezért a nagy kiterjedésért.

No meg a puszta tényért, hogy itt van, él, alkot, a miénk, s kezenyomán ökörszarvak szaruján és kertjében termelt kobaktökök puha héján sorra jelennek meg az elfelejtett régi élet képei, szinte az emlékezés hideg temetőjéből kiásva, felmutatva s világgá kiáltva: nézzétek, emberek Delhiben és Párizsban, Kairóban és Rotterdamban: a nép! A magyar nép!

— Mihelyt megtudják, hogy van két darabom, már jön az avizó.

Megveszik és viszik a kobaklopót, faragott kürtöt, somogyi karperecet, kurjantó legények mulatását, tömlöcbe vetett betyárok bánatát, verbunk szilaj mozdulatát, Bogár Imre elkö-

tött lovát, Savanyú Jóska esküvőjét, Patkó Pista szeretőjét, Rúzsa Sándor lengő gatyáját, Sobri Jóska nyomasztó álmát, öreg Beszti bácsi agytekervényeinek formákba és színekbe pattant szikráit — tengeren innen és tengeren túlra.

— Nagykövet, — mondom a fogaim között.

— Mit mond, édes gyerekem?

— Egy magyar nagykövet.

Nem érti. Egy ideig még néz okos, szúró és fekete szemével, amelynek tekintetével vagy negyven esztendeig kísérgette a Jankovich-Bésán gróf gulyáit, azután hozzányúl csontrepesztő bizsók-késéhez, s arcom formáját méregeti:

— Most magát leveszem.

— Inkább mi, — mondjuk, s már felé fordítanánk a fényképezőgép villantóját, mikor szelíden, de eltökélten ránkpislant, oldalt, szemüvege vászondarabkákba tekert szára alól:

— Hamarabb megleszek én, édes fiaim.

... Hogy mit verte őt az élet! Mennyit szorította az a kutya sors. Végighánytorogta azt a földtelen világot, mikor nem volt semmije, hacsak nem volt övé az a melegfényű csillag az égen és a szél, mely végigosont a gulyalegelőn. Még így lenyomva, földhöz szorítva is kibomlott belőle a vihar: a teremtő erő.

— Miből csinálja a színeket?

— Mondjuk a feketét? Napraforgóolajból meg koromból.

— S ha kezébe hasít a bizsók?

— A banyagomba ugyan mire való?

S már hozza is. Kicsi gomba, avarszínű, belül poros. Mikor gulyás volt, ez volt vele a tarisznyájában, mint egy patika. Ha kezébe fut a kés, megreped az a vastag bőr, kiserked a vér, csak beszórja az öreg a „banya" porával, s fél óra múlva már fütyül. Gulyás-penicillin.

Nem tud annyit termelni, annyi finom csontfigurát faragni, hogy el ne adná az ország, a Bali-szigetektől Uruguay-ig. Újévre Moszkvából üdvözölte egy szovjet ember, ismeretlenül, magyar nyelven és cirill névaláírással. Múlt esztendőben ezer forint jutalmat kapott, külön. Nyaranta fél napokat tölt nála egy kaposvári múzeumigazgató; könyvet ír

róla, a régi berki kanászokról, gulyáséletről. Ökörszarvat a háziipari szövetkezetek szövetsége, a HISZÖV küld neki.

Csak az a baj, sohasem eleget.

Mikor a ködülte éjszakában kikísér, széles eresztésű bajszát pödörgeti, ami Beszti bácsinál biztos jele annak, hogy valami főbenjárót akar mondani még. A kiskapunál meg is kérdezi:

— Nem szólna az embereknek odafönn Pesten?

Én igen. De minek?

— Küldhetnének nekem... ökörszarvakat.

Pestről? Drága öregem!

A várt reménytől szinte megittasul, s mivel hallgatva távozunk, harsányan utánunk kiált, mikor a házsoroktól már messze, a hófödte dűlőúton vagyunk:

— De legalább egy kocsiravalót!

... S most mit tegyek, vén gulyásom, kedves csontfaragóm? Hol találok én a pesti nagykörúton elszórt, gazdátlan ökörszarvakat?!

Négy nemzedék

Buzsákon, a sártól dagadó Balaton utcában, nádtetős ház kapujában áll a hétholdas özvegy Mezriczkyné. Betessékel a tornácra, átad egy másik öregasszonynak, akinek arca alig, talán csak szeme sugara fiatalabb az övénél:

— A jányom, Mezriczkyné.

Ifjabb Mezriczkyné térül-fordul, bevezet a jó meleg konyhába, amelynek mély párkányú ablakánál, hajában fekete fityulával, kezében sebes tűvel menyecskeformájú asszony ül és boszorkányöltéssel buzsáki terítőt hímez:

— A jányom, Várdainé.

A kályhához közel, tulipános bölcsőben álmában felsír egy gyerek. Várdainé pedig alighogy kezet nyújt, máris ugrik:

— Kis angyalom, — suttog a bölcső felett, azután felém fordul, magyarázatképpen:

— A jányom, Mari.

Mari kétéves, dédmama hetven.

De ritka pillanat! Így megragadni egyetlen szobában a tovatűnő, hömpölygő időt, egyszerre négy nemzedékben testet öltve!

Leszáll az est, beszélgetünk. Dédmama zsámolyon ülve szakajtóba kukoricát morzsol, nagymama rokkáján „lenyt" fon, mama cserfa makkját hímezi a buzsáki terítőre, Mari megnyugodott, s talán már angyalhajjal álmodik.

De hogy is vagyunk a hömpölygő idővel? Dédmama már nem hímez, nem „fony". Megromlott a szeme. Nagymama hímzett ötven évig, aztán kezdte elvéteni a tű fokát. Azóta már csak mama hímez, Várdainé, a leghíresebb buzsáki asszony, akinek kezemunkáját Moszkva, Bécs, Párizs veszi át. — Harmadik iskolás volt, — mondja dédmama — mikor elkezdte. — Vásznyakat vágott le. Azon bögölődött.

A harmadik nemzedék, amely most magasra tartja a zászlót, szélesarcú nő, meleg fényekkel arcán. Olyan besenyő fajta, kiálló járomcsontokkal, ferde vágású szemmel. Megkérdezem:

— Hány kézmozdulat egy buzsáki terítő?

Te nagy ég!

— Mondjuk egy labdarózsa?

Kiszámoljuk: négyszáznyolcvan. És hány rózsa van egy terítőn? Ötven. És hány mozdulatba kerül a többi minta, cserfamakkok, levelek, virágok, madarak?

— Ötvenezer.

És hozzá mennyi álom, szorgalom, hűség, képzelet!

— Kinek adja tovább a művészetét?

— A héten indul a DISZ-tanfolyam. Harminc leányt fogok megtanítani.

Tizennégy-tizenhatéveseket. De dédmama, aki abbahagyta a kukoricamorzsolást, már a bölcső mellett ül és az ébredező Mari kócos haját igazgatva, mesélni kezd:

— A lenyt, jányom, ha beérik, le kell tépni. Aztán eláztatni.

— Még, dédi, még.

— Aztán elzupálni, lábbal tiporni. Kitilolni. Meggyaratni. (Kifésűlni.) Rokkán megfonnyi. Feláspálni. (Felteríteni.) Megvetni. S ha kész, leforrázni a fonalat, hamuval meghin-

teni, a kemencébe száradni betenni, két nap állni hagyni, szappanos vízben kimosni, megszárítani és hamuval befesteni.

— Dédi, még!

— Ennyi az egész.

Aztán kell hozzá még rokka, birkagyapjú, jó kövér legelő, tű, virágok emléke, tearózsák szirmai, képzelet, szorgalom, hűség nagyanyánkhoz, hűség „dédi"-hez; s ha számbaveszszük a magyar nép művészetének alakulási idejét, formák kifejlődését, kellett hozzá . . . ezer év.

Csak ennyi, Mari, az egész.

Simon Sándor Simonfáról

Egy Simon nevezetű zselickislaki parasztnak volt hat fertály földje (alig egy holdnyi), tizenkét gyereke s egy kopott hegedűje. A hegedű, nem tudni, kié volt, milyen régi volt, a családhoz hogy került, csak annyi bizonyos, hogy Púpos Géza pesti prímás játszott valaha rajta. Az öreg Simon semmiféle hangszerhez nem értett, apja sem, s ahogy emlékezett, öregapja éppenséggel még danolni sem tudott. Tizenkét gyereke közül sem ismerte a hangjegyeket senki. A tizenkettő közül kotta nélkül tanult meg hegedülni nyolc, s a nyolc közül még él Simon Sándor, a leghíresebb somogyi táncos és parasztmuzsikus.

Simonfai portájának kemencéje mellől néz rám a néhányholdas ember nyűtt kucsmában, álmodó szemekkel, félrebillentett fejjel. Különös paraszt. Semmiféle kész skatulyába be nem dughatom. Se nem szálas, se nem zömök. Arca nem kicsattanó, s nem is inas. Hangja nem harsog. Pipája nem füstöl. Vékonyarcú, szemüveges, és . . . szivarozik.

— Hányféle táncot ismer? . . . — s látja, jegyezném a számokat a noteszembe.

— Nincs magának annyi papírja, — felel, merthogy a noteszom vékony.

Mondja, hogy múlt évben a Népművészeti Intézet tíztagú munkaközössége két vastag könyvet kottázott teli az ő dalaival, táncaival.

— Hány dalt ismer? Összesen?

— Múltkor nekiálltam játszani reggel, a kemence mellett...

Eltelt félóra. Bejött az asszony, mondani akart valamit, kiment. Eljött a dél. Elkészült a köményleves. Kihűlt a köményleves. Simon Sándor csak játszott. Felhágott a nap az ég homlokára. Lebukott a hegyek mögé. Nem ismételt még meg egyet sem. *Höccs ki disznó a berekből... Csak a füle látszik...* Életrekelt csárdás, verbunk, lengyelke, kanásztánc, pásztornóta, kesergő. Vad színekkel égett a régi élet, betyárvilág, berki kanászok dala, vénasszonyok nyújtott siratóéneke. Aztán abbahagyta, este.

Máskor Pesovár Ernő, fiatal pesti tudós munkaközössége filmezte táncait. Egyvégben négy óráig járta a verbunkot. Pedig gyenge embernek nézem; vékonycsontú, álmodozó.

— Hol tanulta mindezt?

Csak néz szelíden, a szemüvege mögül. Földtől, égtől, somogyi széltől, csillagoktól, emberektől? Azoktól tanulta?

Nem felel, csak húzza: *Ityóka, pityóka, ripityóka...*

Az utolsó somogyi dudás

Berzenczei kis lakás mestergerendás szobájában nézem az utolsó somogyi dudát. Ez a duda két dologról nevezetes. Először arról, hogy mi volt a szerepe Jankovich Imre életében? Azután arról, hogy miről dudált kerek ötven esztendeig? Mert éppen ötvenéves.

Nagy duda ez, bizonyára szép, de megítélni nem tudom, mert soha életemben hasonlót nem láttam. Fújtatója borjúbőrből való, tömlője kutyabőrből, első része fekete szilből, dudaszára puha bodzafából, szabályozója kakas sarkantyújából. Ha Imre bácsi, az utolsó somogyi dudás balkarjával megnyomja a fújtatót, a levegő a kutyabőrtömlőbe árad s a faragott szilfaág szép kerek lyukain át a szabadba tódul — nyújtottan, keserűen, fájdalmasan, valami epesztő, fekete bánattal. Nem lehet víg nótát játszani rajta. A duda a bánat eszköze.

— A duda volt az én birtokom. Akkor tudtam csak megnyugodni, amikor dudáltam.

Ez volt a duda rendeltetése az ő életében. Ötven évig volt cseléd Festetich hercegnél.

S hogy miről dudált kerek ötven esztendeig? Szívről. Szerelemről. Csalfa lányról, elhagyott betyárról, epedő legényről, elsuhant csókokról. Csak a csókról. Csak a szerelemről.

— S ez hogy esett? — kérdem.

— A keletkezésben van ennek a magyarázata.

Hetvenéves, s kerek ötven éve nősült. S mikor a lakodalomban a menyasszonytáncra került a sor, a násznagy lekapta avas kucsmáját és gyűjteni kezdett a menyasszonytáncra.

— Ebből a csókpénzből lett ez a duda.

... Valamikor nagyon régen még kilenc dudás volt a faluban. De elhalt rendre mind. Csak ő él még, a vén Jankovich.

— Ha én is elmegyek, nincs több dudás a csárdában.

A magyar nép teremtő ereje élt, s fejlődött ezelőtt is. De megmenteni, messzi korokra megőrizni csak a szocialista társadalom fogja.

Mennyi nóta elszállt az örök feledésbe régen! Hány ősi hangszer némult el síri csendbe ... Hány öltésmintát, mennyi kanászéneket, mesét, siratót nyelt el a vaksors, az idő!

Az időt a szocializmust építő társadalom sem fogja megállítani. De könyvekbe szedeti, kottára (s mint az öreg Jankovichnál, a rádió hangszalagjára) veteti, rajzokban örökíti meg, filmekben menti át, ami mesében, dalban, táncban szép, s gyönyörködtető. Ez a társadalom életre hívta a Népművészeti Intézetet. Pesovár Ernő, a néprajzi osztály táncelőadója például tizedmagával több mint egy esztendeig barangolt huszonnyolc somogyi faluban, hogy filmre vegyék, lerajzolják és kottában örökítsék meg a pásztornótákat, kanásztáncokat. A Népművelési Minisztérium rendre kitünteti és anyagilag is támogatja legjobb népművészeinket. A HISZÖV anyaggal látja el őket s négy világtájon teremt piacokat a népművészeti tárgyak számára.

Több napos somogyi utam során azonban megoldatlan kérdésekkel is találkoztam.

1. Az öreg Besztinek, a leghíresebb magyar csontfaragónak erősen romlik a szeme, s nincsen villanya. Segíthetné kissé a társadalom, a megye, a tanács, ha a szomszédos házból átvezettetné neki a villanyt.

2. Jankovich Imre, az utolsó somogyi dudás havi kétszáznegyven forint öregségi járadékból él. Semmiféle más jövedelme nincs.

3. A buzsáki hímzések átvételi ára rendkívül alacsony. A híres Várdainé például napi tizenöt órás munkával tizennégy forintot keres (poháralávalók hímzésével) s ugyanakkor a nagybereki Állami Gazdaságban, igaz, „nehezebb munkával, de még nyolcvan forintnyi napszámot is elérhet napi nyolc óra alatt.

Ha majd ezeket s a hasonló panaszokat is megoldjuk — örömünk, hogy megmentettük ezer év kincseit, zavartalanabbá, az eredmény pedig, hogy virágba borítottuk ezt a lángoló, ősi művészetet, teljesebbé válik.

1955

A TATAI HALASTÓ

Fogcsikorgató téli napon, amikor az égen lomha, sűrű hófelhők úsztak, a fehér földekről fekete varjak rebbentek fel s a bécsi országutat csonthideg jégpáncél borította, az Állami Gazdaságok Minisztériumának vendégeként nekivágtam Tatának, hogy egyik tógazdaságunkban tanulmányozzam a magyar haltenyésztést.

Mért éppen télen, a fagyos januárban? Mert a halászoknál a tél a nekilendülés, a tervezgetés, a felkészülés ideje. És miért éppen Tatát választottam? Mert ott akartam szemügyre venni a magyar halgazdaság ügyét, ahol ennek a vonzó, megragadó és szép foglalkozásnak ősi, századokon átívelő hagyományai vannak.

A Vértest és Pilist kékesen derengő, szikrázó hó fedte. Tata homályosan bontakozott ki a tájból, mint valami elmosódott pasztellkép. Üdvözletként ősi és tömör épületek képét küldte elénk; súlyosan ülte meg a vidéket a tatai Öregvár, hol valaha az igazságot osztó Hunyadi Mátyás élt. A tó, ahol Mátyás király nagyon régen, pihenőóráin, egyedül, a magyar föld szépségébe elmerülve halászott, nyírfák és gomolygó köd között tűnt fel, hideg és mozdulatlan tükrével. A tó partján sétáló, a tatai sporttelepen pihenő kínai futballisták köréből keltünk útnak, hogy megkeressük múlt és jelen összefüggéseit és ebben a jelenben a magyar haltenyésztés, a magyar hal ügyének jövendőjét.

Azt kerestük: mi indokolja, mi tenné szükségessé a magyar haltenyésztés felkarolását, jelentős és nagyarányú fejlesztését?

— A hagyomány, — feleli elsőként Nagy Zsigmond, az ezerhatszázötvenhárom holdas és negyvenkilenc halastóval rendelkező tatai halgazdaság agronómusa. — A többi közt

az az ötszáz esztendő... Mert ötszáz esztendeje halásznak a négyszáz holdas tatai öregtóban.

Ha valaminek nálunk ilyen ősi hagyományai vannak, érdemes csinálni és folytatni, mert nemzedékek szakértelme, tudása, tapasztalata áll mögötte. Ami hasznot hajtott főpapoknak, udvari kamaráknak, királyoknak, azt szükséges és hasznos folytatni a magyar népnek is.

Az agronómus Nagy Zsigmond abból a szerelmes fajtából való, amely él-hal a mesterségéért. Fiatalember, kék szemű; hét éve él Tatán, itt is nősült. Napestig dolgozó ember, helybeli tanácstag s hű ennek a népnek ahhoz a jó szomjúságához, hogy szeret mindent megtudni a tájról, a városról, a helységről, ahol él. A hazát meglelni hol lehet? A jelen munkájában és a múlt jó emlékeiben.

— Ez a vár, — mondja — 1411 óta áll.

Nézzük tömör köveit, első emeletén berendezett múzeumát reneszánsz ablakait, mély boltíveit, öt évszázadát. Zsigmond királyunk építette a várat és ezt a négyszáz holdas „mai" halastavat is. Valahol a Bakony mélyén, a Vértes oldalain eredő kis csermelyek vizétől duzzadó Átalér patakot használták fel a halastó táplálására. A tó partján horgászott valaha Zsigmond, a követségben járó velenceiek, II. Ulászló és udvari emberei.

Ez a tó adta a budai, visegrádi királyi palotáknak a halat; a jobbágy szákkal, merítőhálóval fogta ki a jó pontyokat, amelyek négykerekű, súlyos, vasalt szekereken vándoroltak a királyi kamara budai konyháira. A tatai tó királyi tulajdon volt; de dézsmát vetett ki a királyi kamara a környék valamennyi halastavára, még a mocsarakra is: a folyókban fogott halak egyharmadát, a mocsarakban fogott halak és rákok felét foglalták le a budai királyi kamara számára. A tatai öregtó a viharokon, a történelem súlyos évszázadain át fennmaradt. A török hódoltság alatt a legtöbb halastó elpusztult. Tata dacolt az idővel és a haltenyésztés változatlanul folyt híres, öreg tavában. A történelmi tanulmányok feljegyzik azt is, hogy a tizenkilencedik század végén az egész Magyarországon már csak egyetlen pontytenyésztő halgazdaság volt, a tatai.

Öt évszázad formálta és alakította ki Tatán a tógazdálkodást. Öt évszázad nemzedékei adták tovább a tapasztalatokat. Amit halról tudni lehet, a tatai paraszt és zsellér megismerte. Ez a tudás, tapasztalat itt van a tatai emberek agyában, szívében; kincsek közt jár, aki ebből merít.

S a felszabadulás előtti utolsó évek? Tata, a tó, s harmincötezer hold hitbizomány az Eszterházy grófok kezén volt. Az utolsó Eszterházy gróf Spanyolországba szökött. Zsigmond és Mátyás ősi várából múzeum lett, de nem egykönnyen, elég sok küzdelem után s a várat közben használó intézmények nem kis rongálásokat tettek az ősi műemléken. A hitbizományt felosztották. Az Eszterházyak új kastélyába kórház költözött. A híres őspark a magyar sportolóknak ad új otthont, a levéltárat a báji nagypincében rejtették el, leólmozott hordókban. Ezt a háború után megtalálták, s a nagyértékű kincs azóta az Országos Levéltár tulajdona. A leghíresebb magyar középkori fegyvergyűjtemény, amelyet Mátyás ősi várában őriztek — eltűnt. SS-katonák éltek a várban. Ki egy páncélt vitt magával, ki egy középkori vértet... de ki vitte el Mátyás ágyát és szekrényét, amelyet itt őriztek? Mindennek nyoma veszett. Lehet, hogy fáztak az SS-katonák — talán feltüzelték?

De ami maradt, s ami a magyar nép tulajdona lett, gondos sáfárkodásra kötelez.

Egy halász unokájának tanulmányában találom meg a második okot, amely a hagyományokon túl kötelez bennünket arra, hogy a magyar haltenyésztést az eddiginél sokkal jobban fejlesszük.

A halász unokája miniszterhelyettes az Állami Gazdaságok Minisztériumában. A haltenyésztés ismert, régi tekintélye, aki tanulmányában kifejtette: hogy gyors javulást hozzunk létre a magyar nép húsellátásában, ki kell használnunk azt a hatalmas lehetőséget, amely a tógazdaságok fejlesztésére hazánkban szinte korlátlanul a rendelkezésünkre áll. A több hús, a több ennivaló követeli ezt. Mind a baráti, mind a tőkés országokban a húsellátásnak körülbelül hu-

szonöt-harminc százaléka hal. A felszabadulás után a haltermelés nálunk egyes helyeken visszafejlődött, számos tógazdaság tönkrement, elgazosodott, a gyorsan fejlődő nemes tavi ponty összekeveredett különféle folyami és vadpontyokkal.

— Mit tett ez ellen Tata és hogyan akarja a tatai halgazdaság emelni a termelését? — ezt a kérdést egy kitűnő szakembernek szegezem, Marsal Jenő főagronómusnak, aki a tatai halgazdaságot vezeti. Marsal magas, javakorabeli férfi, sok tapasztalat, tudás, ismeret áll mögötte és szívós erő. Már nem kint barangolunk, a régi várárok vizében berendezett haletetők mellett, szákok és merítőhálók, gumicsizmás halászok, a vár területét átszelő vízicsatornák, vízaknák körül, hanem benn ülünk a várral átellenben, a halgazdaság irodájában.

Hogyan halásznak Tatán? Résztvettem két ilyen halászaton; felejthetetlen. Őszkor kezdik, leginkább novemberben. A tó fölött már gyorsröptű sirályok szállnak, a Bakony felől már téli szél fúj, a tóparti fák kopaszok és szomorúak s a partokon sűrű sokadalom. Halászok. Ősi szerszámok a kezükben, szákok, merítőhálók, messziről olyan a kép, mintha visszasuhannának a századokba... van ebben valami az ősmagyarokból, akiknek ugyancsak a halászat volt egyik kenyerük. De ezeken a magyarokon már gumicsizma, gumikötény, a parton a válogatóládák, még odébb csillék, amelyek a telelőbe szállítják a kifogott törzsállományt és az áruhalat. A nagytavon túl, a Remeteség nyárfái imbolyognak és a halászok mögött gyerekek csivitelnek, a munkában a játék édes izgalmait keresve és kutató, kíváncsi szemüket a merítőhálóra vetve. Vadász lesi így a zsákmányt, halász a hajóját, rákász a rák testét, héja a csibét, gólya a békát, motoros az országút buktatóit... ezzel a nyugtalan, gyermek-kíváncsisággal, ahogy azt a tatai srácoknál láttam.

Két hétig tart a tatai „lehalászás". Megnyitják a zsilipeket, áteresztőket, mint régen a várban a láncos várkaput, s négyszáz hold vize kezd zuhogni a csatornákon át a Dunába. Két hétig tart a munka. A víz levonul, csak kis kopolyákat és tocsogókat hagyva, a sirályok lecsapnak az iszap-

szigeteken maradt halakra, s a kifogott zsákmányt a halászok a telelőbe szállítják. Alig marad hal a négyszáz hold területen: úgy fest a tó, mint lecsapolt mocsár. Akkor jön a munka neheze, a meszezés, az iszapolás, ennek a négyszáz hold fenéknek a rendbetétele. Szinte ágyat vetnek a jövendő halnak: jó, emberi szorgalommal elkészítik a lakásukat. A telelőkben azután kiválogatják az anyahalakat, a törzsállományt (amely majd visszakerül a tóba), az áruhalat (amely a piacra megy), s kiselejtezik a rosszfajta halat, hogy ne rontsa az állományt.

S miután mindez megtörtént, újra beeresztik az Átalér vizét a tóba. Néha hat-nyolc hétig is eltart, amíg a szint annyira emelkedik, hogy a törzsállományt lassan visszaengedhetik a régi, tisztára takarított lakásba. Nagy veszedelem leskelődik ilyenkor a halastavak lakóira: a tél, a fagy, a jég. De a tatai öregtó ötszáz esztendeje nem fagyott be soha. Átfolyó a vize, ez az egyik oka: az Átalér szüntelenül folydogál a Bakony felől. A másik biztosítéka a halak nyugodt téli életének, hogy több melegvizű forrás ömlik az öregtóba.

— Mit halásztak le az őszön a tatai nagytóból?

— Ezer mázsát — feleli a főagronómus.

— És idén ősszel mennyit terveznek?

— Ezerkétszáz mázsát.

— És mivel akarják ezt elérni?

— Ragadozóhalak kihelyezésével, és megfelelő népesítéssel.

Nem értem. Az ősi közmondás bújkál gondolataimban: a nagy halak megeszik a kis halakat. És a ragadozóhalak: harcsa, süllő, csuka? Elfogyasztják a kisebb halakat! Hogy lesz hát több halunk, ha több a ragadozó? Ha több a rendőr a tóban (mert a harcsát, csukát rendőrhalaknak is nevezik), kevesebb lesz a hal.

Egy foglalkozás titkához érkezem. Egy emberélet tapasztalatával felel a főagronómus:

— Önnek látszólag igaza van. De csak látszólag. Valójában nekünk van igazunk. A halak élete nem olyan egyszerű. Tessék a következő dolgokat figyelembe venni: a ne-

mesponty szaporítása a fő cél. A ponty fejlődése, hízékonysága sokkal nagyobb, sokkal gyorsabb, mint a ragadozó halaké. Az apróhalak: kárász, keszeg, az úgynevezett szemét-hal, ugyanazt fogyasztják, ami a ponty tápláléka; kis vízi élőlényeket, magvakat, szúnyoglárvát és más effélét. Mi történne, ha nem emelnénk a ragadozók számát? Az apróhal megenné a ponty táplálékának egy részét. Így viszont a ragadozó halak felfaják a szemét halak zömét (a pontyot viszont nem bántják), és silány húsukat értékesebb hússá alakítják át. Tehát biztosítjuk, hogy a pontynak nagyobb legyen a tápláló tere: egyszerűen elpusztíttatjuk a hasonló élelmen élő apróhalakat. A víz rendőrei ezt a szerepet töltik be.

Bonyolult, de érdekes folyamat ez, s már nemcsak egy mesterség, hanem az élet titkaiba hatol be.

— Akadályozza valami a haltermelés fokozását Tatán?

— Elősegíti, hogy a halgazdaság hatvan holdon új tavakat és hozzávezető csatornákat létesített.

— De mi hátráltatja?

— A gémek? — kérdezem a főagronómust.

— Vannak nagyobb ragadozóink is — feleli. Emberek: tolvajok és orvhalászok. És nyáron a fürdőzők, akiknek ügyét eddig nem sikerült megoldani. És még egy ellenségünk van: a bőrkikészítő üzem meg a tatabányai bányavíz szennyvize. Ez pusztít. Bár a vállalatokat törvény kötelezi arra, hogy szennyvízülepítőket létesítsenek, a kötelezettségnek nem tesznek eleget. A tatai tóban még szenet, kokszot is találni, évről évre effélékkel töltődik a tó medre és csökken a víz mélysége. A szennyezett vízben pedig felléphetnek a különböző halbetegségek.

Ezen is sürgősen segíteni kell!

Az állattenyésztés fokozása elsőrendű ügyünk ezekben az esztendőkben, ezen belül a haltenyésztés fellendítése is. A tatai főagronómus a ránk boruló, párás alkonyatban, a kis hivatali szobában számvetést készít:

— A kihelyezett pontyivadék az első nyár után öt dekára nő. A második nyár után (az ún. kétnyaras ivadék) kettő-öt dekásról negyven-száz dekásra. A harmadik évben eléri,

elérheti a három kilós súlyt. Mondjon még egy élőlényt, vagy még egy emberi táplálkozásra szolgáló vadat, állatot, baromfit, amely három év alatt ennyi élelemmel ilyen súlyszaporulatot ér el!

Künn szitál a köd. A tó felett sirályok sikongatnak. Töprengek idebenn: én sem tudok felelni. Ez a negyedik ok arra, miért kell a tógazdálkodást fejlesztenünk. Ilyen súlygyarapodást semmi más élőlénnyel el nem érhetünk!

Marsal Jenő még megtetézi az érveket. Ezzel:

— Egy számosállat legelőjéhez, takarmányozásához, téli szénájának biztosításához, felneveléséhez évi két-három holdnyi föld növénye kell. Tehát három év alatt hat-kilenc hold. Ez alatt átlagosan elérheti az ötszáz kilós súlyt.

— És a hal?

— Vegyünk ugyanannyi területet; hat-kilenc holdat. Ezen, ha halastavat létesítek, három év alatt ezerkétszázezernyolcszáz kiló halat termelhetek. A legelőhöz azonban jó föld kell. Halastónak még a szik is megfelel.

Az utolsó érvet, hogy miért kell teljes gőzzel fejlesztenünk a tógazdálkodást, vén halász mondja ki. Hány nemzedék tudását hordja magában ez a volt Tiborc? Hány öregapja, ükapja, őse hordta a halat a budai kamara királyi asztalára? Szélfútta, kemény arc, vékony termet, apró, messzinéző szemek; mintha valami ősmagyar lépne ki Munkácsy Honfoglalásából.

S mivel a magyar fajta ember csöndes s szűkszavú, nem mond ő többet, csak annyit:

— Ilyen jó ponty sehol sem terem!

S elnéz a tó végtelen tükre fölött a homályba vesző sejtelmes, gyönyörű messzeségbe.

A főagronómus az egyszerű tőmondathoz, ehhez a megállapított tényhez hozzáteszi a szakszerű magyarázatot:

— A ponty tenyésztésére egész Európában a magyar klíma a legkedvezőbb. Ilyen eredményeket sem a csehszlovákok, sem a lengyelek, sem a németek, mások sem tudtak elérni. Ott kevesebb a napfény, hűvösebb az idő s éppen ezért kevesebb a haltáp is. A ponty egyik főtápláléka az

apróvízi élőlényekből álló úgynevezett plankton sehol másutt nem olyan sok, mint nálunk.

Nem a nemzeti büszkeség, csak a hazát építő józan szorgalom és az érvek, tények sora mondatja velünk és velem: virágoztassuk fel mindazt, amit ez a haza, ez a klíma, ez a föld — Magyarország adottságaival szinte követel tőlünk.

Az élet kéri tőlünk: virágoztassuk fel a magyar tógazdálkodást!

1955

Két dologra gondolok, amint a sebesen futó Tardonapatak völgyét követve, sűrű, fekete sárban caplatva felkapaszkodom a domboldalra, amelyen a legfiatalabb magyar város, Kazincbarcika épül. Az egyik dolog az álom. A másik az élet.

Három és fél esztendővel ezelőtt, mikor Gyurák László főépítésvezető előőrsei megjelentek a Bükk nyúlványai alatt, hogy belekezdjenek egy negyvenezer lakosra tervezett új város építésébe, Kazincbarcika csak tervrajzokban felvillantottt elképzelés, a nép felemelkedésének vágya, puszta álom volt csupán.

Három és fél év múlva, egyetlen elkészült utcájában nem találom még meg a várost, a zsivajt, autók suhanását, emberáradatot, üzletek cikázó fényeit, az élet sebes forgatagát, pontházak százait, ég felé törő emeleteket. Negyvenezer ember helyett alig kétezer ember lakja, még nincs város jellege, kis sziget csupán, valaminek a kezdete, az első lépés, az első utca! Volt idő, mikor a városépítés tervét csak harminchat százalékra teljesítették. Az országban csak „a nagy adósság"-ként tartották számon, rendre váltották le az építővállalatok igazgatóit, a munkások közül számosan elvándoroltak, nem volt kielégítő a szállás, a munkaruha, a bánásmód, a koszt. Az alig épülő városban számos bűneset történt, gonosz emberi indulatok, fékeveszett emberek ütöttek itt tanyát s a bajokat még megtetézte az építőanyag késedelmes szállítása s később a munkaerőhiány.

De az emberek erőfeszítése, a munkások hősiessége, a vezetés megjavítása, a nem arra való vezetők leváltása, a munka jobb megszervezése, az emberibb bánásmód eredményei utána nyomultak az álomnak. A valóság kezdte nyo-

mon követni az elképzelést: Kazincbarcika meglesz, Barcika felépül!

Hogyan népesedik be egy város: erre keresek most választ az első utcában Kazincbarcikán. Hogyan alakul ki munkából és viaskodásból, az első bútorokból, a férje után érkezett feleségből, gyermeki örömből, az első kórházból, az első borbély körforgószékéből és vaskos humorából, az első iskolatábla szeszélyes girlandjaiból, az első mozigépből, az első ápolónőből egy új város?

Öt perc alatt végigsétálom az első utcát: közért, húsbolt, étterem, italház, borbély, női fodrász, a tanács épülete, az utca túloldalán az iskola, szemben vele az óvoda és bölcsőde, valahol leghátul az iskola tornatermében a mozi. A város üres ilyenkor. Nappal van, hűvös szél kering, az égen habos felhők rohannak. A város lakossága e pillanatban a Sajó völgyében épülő erőművön, a műtrágyagyárnál, a szénosztályozóban, mérnöki irodákban, iskolákban, a kórházban, a tanácsházán dolgozik. Egy üres teherkocsi cammog végig lassan az utcán, sarat fröcskölve, tócsa vizét vágva a falra, amelyen Déry Tibor filmjét hirdetik, a bükki, mátrai világnak, munkások, erdészek, bányászok szívének olyan kedves Simon Menyhértet.

Öt lakót keresek. Öt lakóban igyekszem megtalálni a választ arra, hogyan éri utol az élet az álmokat, hogyan valósítja meg az ember a terveket? Hogyan gyűri le ez a kazincbarcikai világ, az ész, szorgalom, értelem és hit a hitványságot, a bűnt, a lazaságot, a mulasztást, a kazincbarcikai adósságokat?

Az első út a várost és a műtrágyagyárat építő 31/6-os építővállalat igazgatójához, Kovács János volt építőmunkáshoz vezet. Az ő építővállalata, a becsületes munkások sokasága emelte ki Kazincbarcikát a nyomasztó mélypontból.

A mélypont harminchat százalék volt. A munkásoknak nem tudtak lakást adni, kevés volt az építőanyag, az emberek elvándoroltak, a városépítés állt.

— Ez 1954 elején történt — mondja Kovács. Magas, szőke ember, félig kazincbarcikai, kéthetenként hazatér családjához Bodony községbe, Hevesbe. A beszélgetést megszakítja

két munkás, aki ki akar lépni és munkakönyvét kéri. A beszélgetés arra vall, hogy még mindig vannak hibák Kazincbarcikán, nem mindenkit osztanak be képzettségének, szakmájának megfelelő helyre. A két munkásból árad a panasz. Kovács telefonhoz nyúl, intézkedik, segít. A két munkás távozik. Marad.

1954 első negyedét harminchat százalékra teljesítette a várost építő vállalat. Mióta Kovácsot idehelyezték és a városépítést a 31/6-os építővállalat vette át, a tervteljesítés százaléka lassan emelkedni kezdett. A második tervnegyedben hatvannyolc, a harmadikban százhat, 1954 végén százharmincegy százalékban teljesítették a tervet. A tervteljesítés Kazincbarcikán falat és tetőket, házakat és lakásokat, fürdőszobákat és kályhákat, iskolákat és óvodákat jelent. 1951 és 1954 között mindössze ötven lakás készült el, 1954-ben négyszáz. Az év végén Kovács igazgató adta át a négyszáz lakást a dolgozóknak.

A harminchat százalék után a négyszáz átadott lakás mesebeli, gyors, hirtelen változásnak tűnik. De az életben mesék nincsenek. Az eredmény mögött szívós munka áll: Kovács nap mint nap a munkások közt élt, szállásukon lakott, harcolt igényeik kielégítéséért, segítségét kérte a megyei és helyi pártbizottságnak, amely szívós és állandó munkával odaállt Kovács igazgató, Kazincbarcika ügye, az új magyar város megszületésének meggyorsítása mellé. A város rendőrségének parancsnoka rendőreivel együtt visszaszorította a bűneseteket. Kezdett kevesbedni, illetve megszűnni a munkaerővándorlás. Megnyitották az első éttermet, az első italboltot, az első mozit. És egy év alatt jobban, mint az előző három esztendő alatt, kezdett benépesedni a város.

Átevickélek a sáron, tocsogókat ugorva át, belépek a városi kórházba, ahol elsőnek fiatal ápolónővel találkoztam. A legfrissebb lakó: tegnap érkezett. Az igazgató még félig bodonyi volt, az ápolónő Sztálinvárost cserélte fel Kazincbarcikával. Kazincbarcikán nincs kazincbarcikai. Budapest és Debrecen, Viharsarok és Dunántúl, város és falu, egye-

tem és kutatóintézet küldi ide előretolt őrseit, az új csapásokat törő pionírokat.

Ez a kedves kis ápolónő fehér köténykével, lázmérővel kezében, szorgos igyekezetével, tiszta szemével, kedves mosolyával, derűs nyugalmával egyik barcikai pionír.

Könnyű talán így repkedni város és város között? Talán olyan semmiség környezetet cserélni? Horváth Béláné férje villanyszerelő, a sztálinvárosi erőmű szerelésén dolgozott, s miután végzett munkájával — feleségével, bútorával, koffereivel, szerszámaival, reménységével és szorgalmával átköltözött Kazincbarcikára.

És nem hiszem, hogy csak azért jöttek ide, mert itt találtak munkát. Ehhez az utazáshoz, ehhez az elhatározáshoz kellett az is, hogy higgyenek abban: Kazincbarcika város lesz. És ez az új város nemcsak betonból és vastraverzből épül, hanem emberi hitből is, mert hit nélkül ezen a világon semmi sincs.

— Nővérke!

A szólítás végigsuhan a kórházi folyosón, mint hab finom türemlése a vízen. Nővérke lerázza a lázmérőt, s mint egy játékos, gömbölyű felhőcske, ellibben. Néhány pillanat múlva beteg fölé hajol, kis mosollyal, derűvel, a szív szépségével és szorgalmával: — Tessék...

Ez a szorgalom, ez a betegeket gyógyító emberség is kell Kazincbarcika felépüléséhez.

Nem akarom elhinni, hogy a belgyógyászati főorvos, a magas, nyúlánk termetű, fiatal Várhelyi Zoltán dr. csak azért jött ide, mert ide helyezték. A budapesti Korányi-közkórháznak öt éven át volt alorvosa. 1954. december tizenötödike óta él itt. Magával hozta feleségét, három és fél esztendős kislányát, s e pillanatban arról beszél, hogy a gyereknek milyen jót tett a helyi, bükki illatoktól friss levegő. Az ő osztálya nemrég kapott röntgengépet, a rendelőt lassan felszerelik. Egyelőre a kórház épületében laknak, később talán majd a városban kapnak lakást.

Azután a „szakmáról" beszél. A hűléses megbetegedések

gyakoriak, de az egykor oly pusztító népbetegség, a tbc már egyre ritkább. Boldogan újságolja, hogy új tüdőbajos fertőzéssel alig találkozott. Talán a Bükk teszi... Aki tbc-s rendelésre hozzájár, mind régi fertőzésű beteg. Már jónéhány értelmiségi is él a városban, mérnökök, gyógyszerész, tanító, építésvezetők. Moziban egyszer volt. Természetesen Simon Menyhértet látta. Színház? Egyszer. Könyv? Sok. S az élet?

Ne tagadjuk: nehéz. Sár, rossz közlekedés, nagyon sok munka, a felszerelés bizonyos hiányai — új kilincsek, amelyek rögtön letörnek — még mindig idegen környezet, távol a régi barátoktól, rokonoktól. Öt ilyen orvosi előőrs él Kazincbarcikán. Derék emberek!

Emeleti lakásban berendezett ktsz-műhelyben találkozom Balog Miklós bácsival, a város kedves, öreg suszterével. Kövér és szűkszavú. Kerek arc, bölcs szemek. Úgy ül kis zsámolyán, orra nyergére csúsztatott szemüvegével, viseltes sildes sapkájával, rámaszögei, talpragasztó ágója, stoppoló árjai közt, mint az idők atyja, aki jó, sebeket gyógyít és fájdalmakat vigasztal. Ahhoz a kedves emberfajtához tartozik, aki kevésszavú, de láthatatlan hajszálereken át sugározza felénk az emberség melegét. Az ember Kazincbarcikán végül is Balog bácsi kezébe kerül. Balog bácsi talpalja Kazincbarcikát.

— Honnan került ide?

— Debrecenből — mondja azzal a hajdúsági zamattal, és hangsúllyal, ami azonnal felidézi azt a széles várost, ahol valaha Petőfi éhezett s ahol egykor Móricz volt diák.

Mit tud egy nyugodt pesti városlakó, aki még kerülete határait is ritkán hagyja el, arról, mit jelent ez: megszervezni egy várost. A lakásokon kívül gondoskodni kell még a körforgó borbélyszékekről, az új mozigépről, Balog bácsi foltozó árjáról is. Az emeleti helyiség, ahol kecskelábú asztal mellett, homorú zsámolyokon dolgoznak a cipészek, hivatalosan a Putnoki Cipész KTSZ nyolcas részlege.

— Milyen az élet errefelé? — kérdem kissé óvatosan Balog bácsitól, aki sipkáját feltolva, szemüvegét levéve, meleg

és nedves tekintetét rámvetve, egy foltozás alatt álló cipőt tart magasba s azt mutatja:

— Lyukas.

A sár! Sehol ennyi talpalnivaló cipő. De milyen az élet... Múltkor bejött egy kislány, szép, szőke gyerek és megrendelte Balog bácsinál az első kazincbarcikai csináltatott cipőt.

— De körömcipő legyen!

Balog bácsi elámult:

— Azután hol tetszik viselni majd? Ebben az ipari sárban?

De ez csak játékos bolondság, kedves tréfa volt. Ez a kislány a lelke mélyén hisz abban, hogy egyszer várossá tágul ez a sáros utca és hordhatni fogja azt a körömcipőt. Balog bácsi pedig nem azért vonatozott ide a Hajdúságból, mert itt nagy a sár, s lyukas az élet, hanem azért, mert kimondhatatlanul hiszi, hogy mindaz, ami álom, egyszer élet lesz, valóság, megfogható, látható és kitapintható.

Az utca végén, ahol a sár összeér az éggel, kis tavak tengeréből kiemelkedve áll egy gyöngyházfényű ház, az óvoda. Megejtő pillanatban lépek be ide. Huszonhét pöttöm baba szuszog, fekszik, alszik és álmodik olyan kis ágyakon, amelyekről utoljára Andersen meséiben hallottam, mikor én is ötéves voltam, idestova harmincöt éve. Lábujjhegyen lépek Tallár Borbála óvónőhöz, tisztaszemű és gömbölyű arcú, tizenhétesztendős leányhoz, aki terem végében asztal mögött ül, huszonhét álomra vigyáz, s közben sárgafalú madáretetőt farag a gyermekeknek. Háta mögött egy ittfelejtett Mikulás áll, égő-fekete szemmel, fehér szakállal, piros kucsmában, gömbölyű puttonyával.

— Mi volt az alvás előtt? — kérdezem kevés szóval, nehogy megzavarjam az édes álmokat.

— Mese.

— S utána mi lesz?

— Mese.

S miről szólt az alváselőtti mese?

Tolvaj szarkáról, fekete varjakról, a tél madarairól, a

kedves cinkéről, a játékos mátyásmadárról, a gyorsröptű rigóról, hóról, télről, roskadozó fákról, hegyi ösvényről, a Bükk fennsíkjáról, az egyedülvaló, édes hazáról.

— Marika, felírom ám, aki nem alszik — suttog, nem, szinte susog az óvónéni Marikának, aki Hollóstető és Lillafüred közt hirtelen ocsúdott fel mesebeli útjából s most az álmokban látott kis őzek puha és meleg orrát keresi az ágyban, s az ágy körül. De őz nincs sehol. Csak egy idegen bácsi ül az asztal mellett, az óvónéninél s csúnya, nagy, fekete noteszba jegyzi be a mesebeli dolgokat.

Aztán még ennyi volt: „Óvónéni, Öcsi felköltötte Lenkét!" „A Pityu nem hagyja aludni Gyuszkót." „A Jancsi annyit forog." „Ki horkol itt?..."

Bokáig érő sárban, de e kis szemek égő melegével, építő élet és megvalósuló álom kettősségével hagyom el a jövendő Kazincbarcikát.

1955

Hét óra van és jéghideg.

Hegycsúcson állunk, néma csendben. Ember és állat, vadász és kutya Kababik Józsefre veti fürkésző tekintetét. Az állami fővadász, nyolcvanezer hold erdei vadon parancsnoka, a havas hegyoromról távcsővel kémlel szerteszét.

Vajon hol bujkál a vad, mely ma puskacső elé kerül? Melyik csapás, erdei sűrű, bokros dombhajlat, havas rengeteg rejtegeti feketés bundáját, lomha, nyúlt fejét, kurta lábait?

„Erdész" kutyánk, a vaddisznók tudós „professzora", fekete puli és fokszi leszármazottja, Hegyköz híres nyomolvasója, a sűrű jó ismerőse, nem hidegtől, hanem tikkadt izgalomtól reszket: ha ti azt sejtenétek! Hogy milyen felséges lesz a pillanat, mikor a menekülő vad csapzott tomporát téphetem!...

Ölyv kering felettünk. Éles hangja széthasítja a mozdulatlannak tetsző levegőt:

— Pii. Piiii...

Aztán megint csend.

Budapesttől Sátoraljaújhelyig közel kétszázötven kilométert tettünk meg. Újhelytől Kőkapuig egy bekötőúton vagy húszat. Onnan a Kemencepatak völgyét követve elsétáltunk Kababik erdei lakához. A nagyszobában, falra aggatott mufloncsigák, szarvasagancsok, s mérges vaddisznó agyarak között sima bundapálinkát ittunk. Azután Kababikkal együtt a Jaj-hegytől indulva el, az Ördög-völgyön át, szélfúvásban és hóhullásban, lehajló mogyoróágak s zúgó bükkösök között, vaddisznó taposta ösvényeken és nyúljárta csapásokon, fenyőillatú hegyi réteken és hideg holdfényben fürdő sziklák között három órát gyalogoltunk felfelé az istvánkúti vadásztanyáig. Ott megháltunk, s másnap,

hajnali derengésben, néhol félméteres szűzhavat ropogtatva süppedő lépteink alatt, felértünk erre a bérctetőre, ahol gomolygó felhők, néma erdők, az ormokon osonó köd és Rákóczi régi romja, a regéci vár tépett falai tekintenek le ránk.

Az égen lomha felhők úsznak, széttörnek a sziklás ormokon, kettéválva lecsúsznak a gerinceken, ezer felé szakadnak a lucfenyők koronái közt, azután egyre fogyva, szétporladva elérik a völgyeket, ahol a büszke hófelhő alig több már, mint lenge pára, amelyet az ablakra lehelünk, hogy jégvirág nyíljék az üvegen.

— Meghajtjuk a Soltészhegyet — dönt a fővadász, s a puskás embereket különös nyugtalanság járja át. „Erdész" felvakkant, s görbe lábát maga alá kapva, mint egy fekete golyó elgurul a fehér földeken. Porzó lábnyomát vadászok követik: Kababik, azután erdészek, erdőmunkások, egy lövész alezredes, egy főhadnagy, s két bolondos kedvű, víg fiú, akik majd suhogó mogyoróvesszőkkel az erdei sűrűt zörgetik. A mai vadászok régen csak hajtók lehettek, s van köztük olyan is, aki még a Károlyi grófféknál vendégeskedő Krupp német fegyvergyáros, vagy Rothermere angol lord előtt keresgette a hószőnyegen tovaszökő őzek kecses lábnyomát.

Szó sem esik s tréfa sincs. A szűz hó ropog, a hóterhüktől roskadozó fák közt puskacsövek fénylenek. „Erdész" szaglász, vihog, a kis csermelyek jégpáncél alatt sietnek a völgy felé. E pillanatban nincs semmi más, csak a vad. Csak a várakozás. Csak a nyomozás. Csak a tikkasztó izgalom. A tekinteteket a földre vetik, a szemek a sűrűbe vezető utakat kutatják: hol a nyom? A súlyos vad hol hagyott üzenetet akaratlanul is? S van-e egyáltalán disznó a Soltészhegyen? Merről jött? Hol ment be? S nem ment-e ki? Távcsövek erdei rétek fehér selymét kutatják, vadászok guggolnak le, nyomok fölé hajolva és kopók izgalmával vizsgálják a besüppedő kis pontokat, melyeket fehérgatyás nyulak, szökellő őzek, rigókat űző vadmacskák, fehérfoltos muflonok, párjukat őrző jerkék, éber szarvastehenek, az anya-

koca után loholó vadmalackák rajzoltak a szikrázó hó hideg márványára. S ha már megvan a nyom, akkor merrefelé fordul a láb, a köröm? Be? Ki? A sűrűből jött a vad, vagy a sűrűbe ment? Égerfák, vörösfenyők, fehér nyírfák, rozsdavörös bükkök csendje kísér; néma a habos juhar, amelynek finom hangszerfáján egyszer felzeng talán az Appassionata is, mint valamely eget repesztő erdei vihar.

A fővadász egy csapás mellett, befagyott erecske oldalán a föld felé mutat. Mindenki megáll. De senki sem kérdez semmit. Olyan mély a csend, hogy tisztán halljuk, amint a Soltészhegy felől üzenetet küld az uhu:

— Hu-hu. Hu-hu.

A fővadász lehajlik. Nyomában a többiek. Égnek a szemek. „Erdész", miután megfürdött a megtalált nyom szagában, hanyatt fekve hempereg, s kurta lábaival bokornyit ugrik.

A nyom! Megvan a nyom!

A disznó bement. A Soltészhegy rejtegeti. Osonva, bújva, zajtalanul foglaljuk el a kijelölt leshelyeket. Kababik szótlan, csak parancsoló szemével int. Te a gerincre mész. A második vadász a jobboldali csapáshoz. A harmadik az alsó vágáshoz. A negyedik a nagytetőre.

Körülfogjuk a rengeteget. „Erdészt" láncra kötik, s a sűrűbe nem lép be más, mint a két hajtó és a láncon tartott kutya. Semmit sem hallunk, csak a neszt, amint a fenyvest zörgetik. Néhány pillanat múlva eloldják „Erdészt", a kutya felvonyít, s csaholva úzni kezdi a meglelt vadat. A disznó felhorkan, súlyosan, hatalmasan: „Erdész" talán a lábába kapott. A kutya hangja egyre távolodik, a vonyítást szétviszi a szél, s néhány pillanat múlva ránkborul a tompa csend. Tikkadt pillanatok. Mi történt? Lövés nem esett. A kutya már nem hajt, nem ugat. Várunk. Csak a mátyásmadár riaszt rikoltozva az erdei ágak között: vadak, meneküljetek!

Tíz perc múlva Kababik kiszedi töltéseit, s puskacsövét szájához emelve dudál. A jel: a vad kiment. A vadászok,

meglelve egymást, némán, a hajtók a szemüket a hóra vetve, „Erdész" felajzva, disznótól tépett üstökkel, bozontos szakállára ragadt hó kövér csimbókjával követi a nyomokat. Addig megyünk, míg a másik sűrűbe menekülő vadra rá nem bukkanunk.

Eltelik negyed óra. Fél is. A nyomokat elveszítjük, újra megtaláljuk. Tisztásokon, fenyves utakon, napfényes réteken vágunk át, egész addig, míg a fővadász szemében másodszor is megjelenik a különös perzselésű láng, amelyet vadászvér szokott felgyújtani:

— A vad bement. Meghajtjuk Nagypéterménkőt.

A tömött fenyőerdő lábánál állunk. Volt hajtó mellé szegődöm, a fővadász öccséhez, Kababik Gyula erdőmunkáshoz. A vadászok az erdőt körülveszik; mi ketten egy vágásban, tarágú vadkörtefa mellett foglaljuk el a kijelölt leshelyet. Őzarcú, kicsi ember az én vadászom, aprószemű, kis bajszocskával. Lábunk alatt ledöngöljük a leshelyet, hogy mozdulatunktól se ropogjon a hó... ha jön a vad. Mert jön. És idejön. És erre jön, mert...

— Jó a szelünk — suttog a vadász — az erdőből fú felénk, s nem viszi a vadhoz az emberszagot. Nálunk fog kitörni a meghajtott disznó!

Újra a zörgetés. A hajtók már a sűrűben vannak. A kutya még nem ugat, csak a madarak riadnak, ijedt üzeneteket váltva. Tyü-tyü-tyü-tyü, mondja a feketerigó. Az égből, hófelhők habos szárnyán lebegve, héja felel neki: — Há-há-há-há. Azután csend. Nem halljuk már a zörgetést. Csak egy császármadár sír felettünk: tye-tye-tye-tye-tye-tye.

Azután dühös vonyítás, belereng a sűrű: „Erdész" a disznó nyomára bukkant. De nagy az erdő, mély a sűrű, a rengeteg hatalmas. A hang végigcseng, bejárja a fénylő hegyoldalt, s elvész.

Ötpercnyi nyomasztó várakozás. Elmenekülnek a madarak, oldalt kioson a sűrűből egy vadmacska, éhes szemét a mátyásmadár tengerkék tollaira vetve. Az én őzarcú vadászom mozdulatlanul egy irányba néz. Vállamat megérinti, s odamutat, ahol a tisztás a fenyvessel egy kopasz galagonyabokornál összeér. Felkapja látcsöves Mauser puskáját, s te-

kintetét a galagonyabokorról egy pillanatra sem véve le, céloz.

Pedig csak a csend van ott, s a ritkás, szétszakadozott erdei köd.

Valami fújtat? Valami zörög? Hó süpped? Ág roppan? Kutya közeledik? Nesz. Lomha lihegés. Megreccsen egy bokor.

Azután a pillanat... Nyúlt orrát búsan lógatva, tépett fekete szőrrel, gyanútlanul és lassan lépve, a disznó bukik ki a sűrűből a galagonyabokor előtt. A vadász mozdulatlan, még most sem lő. Az állat huszonöt méterre alattunk vonul el, a tíz méter széles hófedte vágáson át. Csak maga elé néz. Nem vesz észre minket, a szél nem viszi a szagot. Tomporán „Erdész" foganyomával, üstökén a kutya tépéseivel fújtatva halad a közeli sűrű felé. Amint a tisztás közepére ér, eldörren a lövés:

— Pákk!

Néhány lépést még tesz. Azután újra tűzbe rogyik: — Pákk.

De e percben havas fejével, vérben forgó szemével kibukkan a sűrűből a kis „Erdész", néhány csimbókot még tép az oldalára dőlt, kimúlt állat tömött szőréből, azután szétzilált, havas szakállal, okos fejét magasra tartva, mellénk ül, s úgy néz, mint a hadvezér, életének abban a pillanatában, mikor lábai elé dobják a levert ellenség vérfoltos zászlait.

1955

Van ilyen?

Várkapitány a szocializmusban? Mi értelme lenne ennek?

Veszprémben, a megyei tanács épületében Kiss Imre VB-elnök cigányképű, inas férfira mutat:

— Zákonyi Ferenc dr. tanácstisztviselő, a megyei várak kapitánya!

Zákonyi, az idegenforgalmi hivatal vezetője a tanácselnökre pillantva ezt mondja:

— A veszprémi várak főkapitánya!

Rájuk nézek: egyik sem visel lengő párduckacagányt. Alabárdosok és vértesek sincsenek sehol. A szobában nem látok lándzsafejeket, szakállas ágyúkat. Akkor mivel védik ők ketten a hazát? Ilyen körülmények közt mi a szerepe ma régi várainknak?

Kiss Imre negyvennyolcesztendős, makói vasas volt. Három éve lett tanácselnök Veszprémben és akkor látta életében először a Balatont:

— Rádöbbentem — mondja — mennyire nem ismerem a hazámat.

A megdöbbenésnél nem állt meg. Baíratkozott egyik egyetemünk állam- és jogtudományi karára és ismerkedni kezdett a magyar történelemmel is. Tapolcán összehívatta a megye és a járások vezetőit, hogy meghallgassák Zákonyi előadásait a megye történelméről, szabadságharcairól, hőseiről és várairól.

— Nem is sejtettük, miféle kincsek közt élünk.

Neki soha nem elég a puszta felismerés. Látni is akarta ezt a zengő és tanító múltat, s bár lábát reuma szaggatja, gyalog mászta meg a közel ötszáz méteres Somló-hegyet. 1951-ben ötvenezer forintot költött a megye idegenforgalomra és a várak tatarozására. 1955-ben már négyszázhu-

szonnyolcezer forintot utalt ki a végrehajtó bizottság. Azt mondta Zákonyinak, hű várkapitányának, hogy a megye anyagi erejével összhangban rendre helyreállíttatja a hősi helytállásról mesélő régi várakat, hogy tíz- és tízezer, száz- és százezer diák, katona jöjjön ide okulni a múlton és erőt meríteni a jövőhöz. És ezeket a régi várakat soha senki sem restaurálta. Zichy gróf, Nagyvázsony várának régi gazdája, akinek tizenkétezer hold erdeje volt, azt mondta: ő szegény, nincs pénze rá. Egy világ kell kifordúljon sarkaiból, egy volt makói vasasnak kellett idejönnie ahhoz, hogy felragyogtassuk régi ékszereinket.

Voltak, akik nevettek: mit akarunk e denevérfészkekkel? Bagolyvárakat hozatunk rendbe?

— Én ezeknek azt feleltem: — mondja a főkapitány — minden kanál malter, amit odakenünk az omló falakhoz, a haza szeretetét erősíti meg.

De jó magyar ön, főkapitány uram, Kiss elvtárs! Mert ezt az országot a Dobók honszerelme, a Szondyk várvédő hősiessége őrizte meg ugyan, de a szocialista Magyarországot már nekünk kell megtartani és nemcsak lőfegyverekkel, hanem a lőfegyverek biztos kezeléséhez szükséges honszeretettel, amely Nagyvázsony, Csobánc, Somló, Sümeg régi várvédőinek bátor hőstetteiből is merít.

— Keljen útra a várkapitánnyal — búcsúzik — nézzék meg, mire mentünk.

A kapuban nem végvári vitézek várnak frissen vasalt lovak zabláit tartva, csak egy gépkocsi, ez viszont korhű, mert olyan vén, hogy majdnem a régi várak vízhordó targoncáihoz hasonlatos.

Egy Kinizsi-vár

Elindultunk megnézni a szirti sasok látta halott romokat, élő szellemi fegyvereinket.

— Király néni! Jönnek!

Trapp, trapp, trapp... száguldoznak körülöttünk a vázsonyi gyerekek.

— Király Liza! Jönnek!

Király Liza a nagyvázsonyi Kinizsi-vár utolsó lakója. Hetvenéves, ötven évig Zichy gróf mosónője volt, harminc év óta Kinizsi Pál várőrségének boltozatos szobájában lakik. Egyébként nem Király Liza a neve.

— Akkor miért hívjátok Király néninek?

— Mert várban él... — trapp, trapp, trapp.

Az utolsó lakó néhány hét múlva kiköltözik, Kinizsi Pál várának helyreállított öregtornyát pedig átadják a hazai idegenforgalomnak. Jöjjenek azok a diákok és katonák, ifjak és hadfik, sétáljanak fel Kinizsi lovagtermébe, nézzenek ki az új, de ólomkeretes ablakokon és gondolkozzanak: mire tanít minket Kinizsi, a molnárlegény?

Sziklákat törő ereje volt. A szomjas Mátyás királynak malomkő-tálcán nyújtotta át a vizet. A rigómezei ütközet után fogai közt egy halott törökkel járta a győzelmi táncot.

De mindössze ennyi ő? Nem több nekünk? Nem beszél arról is, hogy a nép ereje lebírhatatlan? Hogy a molnárlegényből lett hadvezér még túlerőt is legyőz? És vajon ki szerette ezt a hazát? A molnárlegény? Vagy Zichy gróf? Csak gondolkozzanak ezen a fiatalok.

De már sebes léptekkel jön is Vesztergom András vicekapitány, hozza az öregtorony kulcsait, s felsétálunk a helyreállított lovagterembe, hogy feljegyezzük a nép egy kicsi, mai és névtelen hőstettét:

Az öregtorony helyreállítására negyvenezer forint pénze volt a megyének. Édeskevés! Ezt megtetézte a terv: december 31-ig kész legyen. Várkapitány uram üstökét vakarta: mit tegyen? Reneszánsz termeket helyreállítani negyvenezer forintból? Az egész vártornyot rendbehozni? A vázsonyi parasztok azt mondták: majd mi. Reneszánsz asztalt faragni? Azt. Nem fog menni. Megtanuljuk! A börtönrácsokat megcsinálták a vázsonyi kovácsok, az asztalos munkát a helyi ácsok. Vesztergom András lett a vicekapitány. Hozta testvérét, meg Ránki Károlyt, azután Somogyi Jánost, meg a kovácsokat. A lovagterem kandallójának füstnyílásánál megakadtak: nem találták a kémény kivezető útját. A közeli gépállomás adott kábeleket. Villanyfénynél lelték meg

az akadályt: középkori golyóbis feküdt a kémény közepén!

A várkapitány az országot vette a nyakába. A múzeumokat járta. Szakállas ágyúkat majd a bakonyi múzeum ad, lándzsafejeket a balatoni múzeum. Péczely Piroska, keszthelyi műtörténész 1518-ból való reneszánsz asztalt fedezett fel egy magányosnál: megveszik, viszik Vázsonyba, a lovagterembe.

A parasztok este, itatás után mentek romot takarítani a gazzal benőtt vár udvarára. Mentek vakolókanállal, reneszánsz csipkéket tanulva, gyakorolva az egyszerű, hivalkodás nélküli hazafiságot. December 31-én délben letették a vakolókanalat: az öregtorony helyreállítása kész volt. A nép pedig megindult a várat nézni, a szobákban ámulni, vén falakat simogatni, történelmet idézni.

Egy délután még vándor cigánymuzsikusok is érkeztek ide. Nem lesz lakodalom — mondták nekik. Sebaj! Ők a várba jöttek. Felmentek Kinizsi lovagtermébe, leültek a kőpadokra, ablaknyílásokra, elővették a kopott hegedűket és muzsikálni kezdtek nagyon régi katonaindulókat, kuruc kesergőt, Kossuth-nótákat, régi siratót, talán még Kinizsi korából való citerás dalokat is. Nem pénzért játszottak, csak a maguk gyönyörűségére, a violinkulcsokon szinte röpülve, s beszáguldva a történelem tanító messzeségét.

Király néni a várőrség szobájában ült, nedves szemmel. Trapp... trapp... elült a gyermekzsivaj. A srácok a kitakarított várudvaron álltak, fülüket hegyezve, forró tekintetüket a lovagterem felé vetve, mint régi apródok, akik parancsra várnak. A lovagterem nyitott ablakain át ki-kilobogtak a szabadság dalai. A várudvaron állt az egyik tanító is. Mikor megérintették a vállát, intett:

— Pszt! Történelemóra van.

A csobánci csók

Néha a csók is hősiességre nevel.

A csobánci csók bizonyára.

Szeretném minden diáknak és minden katonának elmondani a csobánci csók történetét, mert az a Kreutz tábor-

nok, aki kétszáznegyvennyolc esztendeje serege élén a szabadságunkra tört, ma is él, ha akkor golyótól találva meg is halt a csobánci sziklák meredekén.

Él bizony utódaiban, nem is olyan messze tőlünk, valahol nyugaton.

A régi Kreutz tábornok története rövid:

A vár fokán jegyzem fel. A várkapitány először közli, hogy ehhez a várhoz eddig még soha, egyetlen restaurátor sem nyúlt hozzá. Mi fogjuk elkezdeni.

Csobánc leomlott északkeleti várfalait már megerősítették, eddig ötvenezer forintot költöttek a helyreállításra, s 1953-ban öt kőműves, öt napszámos és két fuvaros dolgozott itt. A munka nehéz volt. Diszel községből hozták a vizet. A Magyar Térképészeti Intézet repülőgépről készített fényképfelvételéről állapították meg például, hogy a vár régi alaprajzán szereplő ellipszis alakú mélyedések valamikor ostromágyúkat fogó árkok lehettek.

A vár utolsó ostroma 1707-ben volt, tavasszal. Kisfaludyval együtt zengedezzük a régi dalt arról, hogy:

Ülj mellém a kandallóhoz,
Fel van szítva melege;
Csobánc-várról, édes-kedves,
Im! halljad, egy agg rege.

A várkapitány szinte szökellve érkezik fel a vár fokára, mint egy szirti zerge. Kullogva követjük a tájba feledkezve, amely lágy, forró májusi színekben ég, s szinte megreszketnek a nap hevétől az első levelek.

Ezt a tündérországot ostromolta 1707-ben Kreutz. A Rákóczi-szabadságharc kora volt ez. A tábornok ezer emberrel tört rá a várra, amelyet harminc hajdú és hatvan gyerek, leány és idemenekült asszony védett. Micsoda perzselő küzdelem lehetett! A támadó petárdával harcolt, a nők forró vízzel. Úgy verekedtek, mint az egri nők, szurokkal, legörgetett malomkövekkel.

A várfalakat felrobbantották, de a várat bevenni nem tudták. A csatatéren négyszáz támadó maradt, közöttük ötven tiszt. Meghalt Kreutz is. Mikor a levert sereg felszedte

sátorát, utána kiáltottak — innen talán, ahol állok, az omlatag falakról! — a csobánci lányok.

— Plundrás német, forró volt a csobánci csók?

Hogyan kell megcsókolni az ellenséget: erre tanítanak ezek a denevérszagú falak.

Somló, Sümeg

Három napon át figyeltem Zákonyi várkapitányt: talán megtudok róla valamit. Addig keveset ismertem: negyvenötéves, két gyereke van, Füreden él, fél éjszakákon át történelmi adatokat gyűjt (nappal nem ér rá) s eddig több mint kétszáz előadást tartott diákoknak és tiszteknek Veszprém régi várairól.

Később összeszedtem emberi egyéniségéhez néhány adatot. Az úton szótlan volt, általában hallgatag. De időnként hirtelen fellobogott. Somló hegyén megálltunk egy kétszáz esztendős taposómalom előtt. „Az utolsó, Dunántúlon — mondotta. — Védetté nyilváníttattam." S a kincstalálók boldogsága ragyogott a szemén.

Aztán a csacsi... Somló hegyén kóstolgattuk a zöld színű bort, idézgettük a vár régi történetét (volt ez püspöké, királyé, költőé, de még rablólovagé is!), számolgattuk a költségeket, kitakarítást, várfalak megerősítését, boltívek rendbehozását, mikor odajött Varga Vincze, gyermeknyi termetű parasztember, a somlói toronyőr és azt mondta:

— Még nincs csacsi.

Egyszerre elpárolgott a fejéből minden történelem, dús képzelet, versidézet és évszám, és úgy tárgyalt a csacsiról az öklömnyi parasztemberrel, hogy ez egy nagyon fontos, lényegbevágó dolog. Mert az. Feljönnek a várba gyerekek, katonák és ki ad nekik vizet? Megmásznak vagy ötszáz métert, megszomjaznak. Hogyan hozzanak fel ide vizet? Egy vízhordó csacsi kéne, meg egy csacsiistálló. Tízezer forint. „Remélem... Talán..." — mondja a várkapitány.

Sümegre eddig huszonötezer forintot költött a megye. Aláboltozták a kaputi, kitakarították az udvar egy részét. Végvár volt ez a Sümeg valamikor. *(Német sas vert fészket már*

Sümeg várában, Berdót (wer da?) *kiáltanak Vég-Simontornyában...*) Végigjárjuk bástyáit, megnézzük lőréseit, megtapogatjuk öregtornyát, lefényképezzük kapuboltozatát, barangolunk. Egyszer megáll a kövesbástya előtt, amely omlik és roskatag. És most újra felfedezem benne ezt a lobogó villanást.

— Ez lesz a végvári múzeum.

Ez?! Tető nincs. A kövek omladoznak. Libeg-lobog a szél.

— Megcsináljuk... és mikor minden meglesz (most először lesz beszédes), meghívjuk Kinizsi nagyvázsonyi lovagtermébe nyolc megye idegenforgalmi vezetőjét. A pohárszékekben óntányérok állnak majd. A terem közepén faragott reneszánsz asztal. A bort, ha valaki megkívánná, bilikomban fogjuk mérni. A falak mentén szakállas puskák és vértek állnak majd. És arról fogunk beszélni kilencen: hogyan kell a régi kövekkel tanítani és nagy, népszerű hazai idegenforgalmat csinálni.

Már messze járunk, országúton, Kisfaludy napcsókolta tájain, mikor feltolul bennem a kérdés:

— És mire vágyik legjobban egy mai várkapitány?

— Egy hátaslóra, kérem. Ötezer forintba kerülne. És nagyon jó lenne megvenni.

Mert jól elrejtőztek ezek a régi romok. S nem vezet oda sem autó-, sem kocsiút. Felnyergelni egy jó lovat, gyí te, Csákó, gyerünk! és neki az ismeretlen Magyarországnak, tanulni és tanítani.

Néhány javaslatot is megérlelt ez az út:

1. Még ma is van ebben az országban egy alig ismert, tündérszép Magyarország, amelyről keveset tudunk. Járuljunk hozzá jobban a haza ismeretéhez, szenteljünk nagyobb nyilvánosságot a Közlekedési Minisztérium kezdeményezéseinek, a hazai természetjárásnak és idegenforgalomnak.

2. A régi várak helyreállításában anyagszállítással és munkaerővel, teherkocsikkal és katonákkal segíthet a néphadsereg is, amelynek a hős múlt segíteni fog izzóbbá tenni katonáink hazaszeretetét.

3. Az Országos Béketanács pedig dolgoztassa fel Csobánc, Sümeg és a többi végvárak hősi védelmét egy népszerű kiadványban, amely a múltról beszél ugyan, de a jelennek szól arról, mit jelentett a mi életünkben a Nyugatról jövő német támadás. És minek a feltámasztása ellen küzd a békét kívánó Magyarország.

1955

TARTALOM

Mályi 5
A nyolc Boros-testvér nyomában 9
A Donbássz-kombájn mellett 21
Az új élet követei Magyarországon 28
Téli utazás a Sajó völgyében 36
Tavaszi utazás a Tisza mentében 44
Az oroszlányi csata 54
Az uzsai robbantás 63
Egy kabát születése a zalaegerszegi futószalagon 70
A visegrádi kísérlet 77
Két világ harca Göcsejben 84
Öregek közt, Bogyiszlón 97
Utazás a rengetegben 105
A mánfai tanító 112
A legrégibb magyar nyelvemlék nyomában . . 119
A szigetközi veszedelem után 128
Hegyaljai utazások 141
Göcseji lakodalom 173
Mi történt a Kossuth-díjas Szodorai Istvánnal? . 180
Népművészek közt, Somogyban 188
A tatai halastó 197
Öten az első utcából 205
Vaddisznóvadászat Nagypéterménkőn 212
Várkapitány a XX. században 217

A kiadásért felel a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Szabó József
A címlap Abonyi Éva műve
Műszaki vezető: Farkas Imre
Megjelent 3000 példányban, 10,4 A/5 ív terjedelemben
Ez a könyv 5601—54 és 5602—50 Á szabványok szerint készült
Alföldi Nyomda, Debrecen. 1955-1661-1 — Felelős vezető: Patai István

Ára: 15,— Ft